

XXX. ÉVFOLYAM, 2021. NOVEMBER

TARTALOM

■	3	FEHÉR RENÁTÓ	■
		Les enfants terribles, avagy Privát hazája (esszé)	
■	5	NÉMETH GÁBOR	■
		„Egyébiránt remek napunk lehetne” (előszó helyett)	
■	8	MÉSZÖLY MIKLÓS – SZIGETI LÁSZLÓ	■
		Párbeszédkísérlet (részlet; margináliák: Bencsik Orsolya, Geröcs Péter, Láng Orsolya, Sipos Balázs)	
■	12	MÁRTON LÁSZLÓ	■
		Olvasópróba (elbeszélés, 1. rész)	
■	23–24	GEREVICH ANDRÁS	■
	23	Sysmai erdő	
	24	Reggel (versek)	
■	25	BALÁZS ATTILA	■
		Fantasztikus irodalomtörténet a déli végekről: A vén Mihály (esszé)	
■	31–34	IVO RAFAILOV	■
	31	A terhességmegelőzés	
	31	Porciano, Arno völgye	
	32	Néhány szemrehányás az első szerelemhez	
	32	Még egyszer Catullus. Új fordítás	
	33	A Hopper-ciklusból	
	33	Látványokból is születünk	
	34	Moby Dick (versek Bojkov Nikolaj és Csehy Zoltán fordításaiban)	
■	35	SZÁSZI ZOLTÁN	■
		A díszpolgárnő (novella)	
■	39–41	TAUTVYDA MARCINKEVIČIŪTĖ	■
	39	gyógyszer magány ellen	
	40	a kis malac	
	41	Rabló (versek a szerző és Nagy Kinga fordításában)	
■	42	NÉMETH ÁKOS	■
		Apám kertje: Beszélgetések anyáról (novella)	
■	47–49	VERES ERIKA	■
	47	Egy hosszú mozdulatról	
	48	Alagsor	
	48	Űr úr távozása	
	49	7772 (versek)	

■	50	VAJDA PÉTER	
		Elmész te Kukutyinba zabot hegyezni	(regényrészlet)
■	55	DEBRECZENY GYÖRGY	
		biciklitörténelem	(vers)
■	57–61	ZÖLDY PÁL	
	57	Üres tető	
	59	Strucc	(novella)
■	62	HAKLIK NORBERT	
		Ferenc Ferdinánd söre	(esszé)
■	64	SZILÁGYI MÁRTON	
		Körök és vakfoltok. Krusovszky Dénes: <i>Akik már nem leszünk sosem</i>	(tanulmány)
■	71	FARKAS ZSOLT	
		Hiúságok tűzijátéka. Nemes Z. Márió: <i>Barokk femina</i>	(tanulmány)
■	85	BARANYAI LÁSZLÓ	
		see more glass	(esszé)
■	93	BURJÁN ÁGNES	
		Posztmodern levélregény (Bódy Péter: <i>Hype</i>)	(kritika)
■	95	CSEHY ZOLTÁN	
		„Megszületni, világra hozni, élni, játszani jól!” (Petróczi Éva: <i>Könyörgés, márciusi hóban. Összegyűjtött versek</i>)	(kritika)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
ms.kalligram@gmail.com

SZERKESZTŐK:
Ágoston Attila (koordinátor)
oz.kalligram@gmail.com
Szász Pál

palika.100@gmail.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

Tóth-Czifra Júlia
toth.czifra.julia@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos †

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Hizsnay Zoltán,
Rédey Zoltán

Szerkesztőség:
KALLIGRAM, spol. s r. o.
Staromestská 6/D
P. O. Box: 223
SK-810 00 Bratislava 1
Tel.: 00421/ 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Mészáros Sándor

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint
a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská
pošta, a. s.; Stredisko predplatného tlače;
Uzbecká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava
214; e-mail: predplatne@slposta.sk

Magyarországi elérhetőség:
ms.kalligram@gmail.com

Támogatóink:

Kisebbségi Kulturális Alap
(Realizované s finančnou podporou
Fondu na podporu kultúry národnostných
menšín)

Nemzeti Kulturális Alap

**KULT
MINOR**

Kiadja a Kalligram Polgári Társulás / OZ
Kalligram, Hlavná / Fő utca 37/19,
SK-929 01 Dunajská Streda / Duna-
szerdahely [IČO:42291810] és a
Pesti Kalligram Kft., 1094 Budapest,
Tűzoltó u. 8. sz. fél em. 2. Adószám:
12241273-2-43

Nyomja: Expresprint s.r.o., Partizánske
Példányszám/Náklad: 700 db/ks
Ára / Cena: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap
10. napjáig.

www.kalligramoz.eu

Les enfants terribles, avagy Privát hazája

Németh Gábor 65

„Ezennel elfogadom a [...] párt jelölését az Amerikai Egyesült Államok elnöki székébe”, szól a meghatásvadász, önfeláldozónak szánt nyelvi formula négyévente az adott aspiránstól. Akceptálja a felkérést, beadja a derekát, mintha érzelmi zsarolás áldozata volna, mint ha nem akarná mindenkinél jobban a nevezett melót. Okay, elvállalja. Leborul a nemzet nagysága előtt.

Mifelénk legtöbbször más típusú feladatok akadnak. Például, amikor egy „állással” kapcsolatban nem előzetesen merül fel, hogy betöltendő [folyamatos melléknévi igenév, akár csak az *író*], hanem *közben* & lassacskán kiderül, hogy egy ideje be van töltve. „Írtam egy könyvet, magam se tudtam, persze, hogy könyvet írok, csak összegyűltek a szövegek...”. Pont így, ahogy az *Ez nem munka* felütésében áll. Mert az, aki egy ideje betölti ezt a bizonyos „állást”, *egyszerűen* tette, teszi a dolgát. Teszi azt, ami a kedvére való. Amit ezért (ti. és elsősorban a kedve miatt) mesterségül választott.

Vagy inkább őt választotta a – nagylevegő – mesterség.

„[Privát – ez a *főhős* neve –] zsigeri semmittevő volt, egész életét a semmittevés leplezésének bonyolult algoritmusai szervezték, voltak évek, amikor három állást is elvállalt, nehogy kiderüljön, mennyire lusta. A lustaság a lelke legmélyéig kibélelte, átjárta az egész testét, egyenletesen és kérlelhetetlenül.” Ez nem munka. Privát nyelve nyelvet ölt. Nyelvet ölt a meritokratikusnak hitt törtetésnek, de az alibizésnek is. És írja a magáét, a legjobb tudása szerint, az elmúlás fennhatósága alatt, engesztelhetetlenül. A legjobb tudás és az engesztelhetetlenség a nyelvöltés maga. Persze a dolgok természetes nehézkedése nem kiszámítható. Viszont elbliccelhetetlen. Az ember (Privát), állítólag, ha módjában áll, és kicsit fülrik hozzá egyáltalán a foga, akkor tervez. „Úgy volt elgondolva, hogy ki lesznek röhögve ezek ketten mindenestül, a világ meg az élet, *da capo al fine*. Hogy ezzel a permanens röhögéssel győzhető le mindenféle *capo*, és hogy a *fine* éppen így tolható a végtelenbe.” Mert először úgy volt tervezve, úgy volt elgondolva, hogy az örökkévalóságig eltart az ideiglenes állomásozás. Elgondolha-

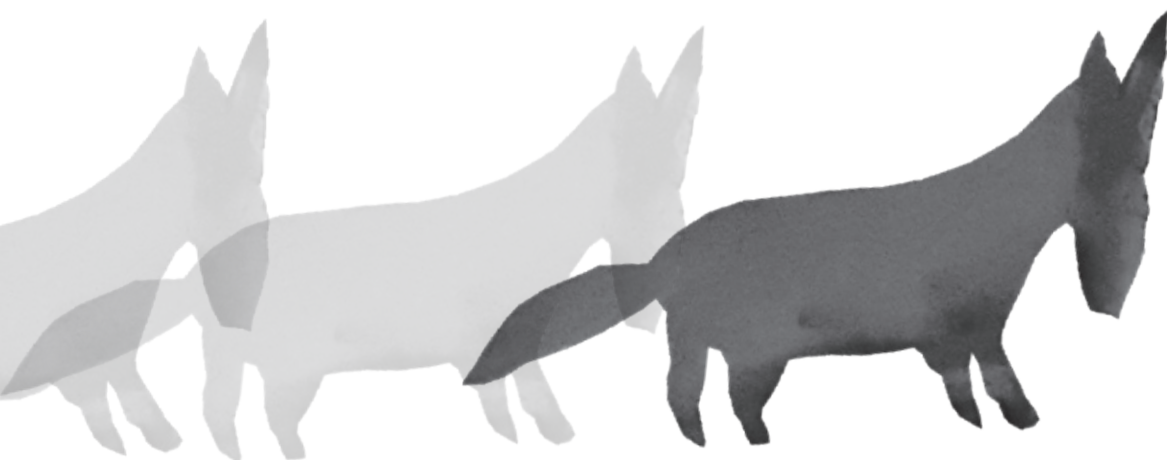

tatlan volt másképp. Aztán úgy lett újratervezve, úgy volt elgondolva, hogy hurrá, a Történelem véget ért. Hát, másként alakult, mondaná Bambi egy hosszadalmasan és kényelmesen, a logikára fittyet hányó poénkésleltetés őrzítő törvénye szerint elmesélt vicc csattanójában, aztán elszőkellne a lángoló, XXI. századi erdőszélen. De a csupasz röhögés mint protestt valahogy egyébként is mintha alkatidegen volna Priváttól. Ó, jaj, barátság, és jaj, szerelem! Ó, jaj, az út somolytól mosolyig. Szóval, bár Privát tervez, a Korszak, amelyben Privátnak a második krisztusi kort adatik leélnie, végez. Hiába tehát, hogy Privát a maga részéről például nincs különösképpen elragadtatva a prófétaságtól. Privát is inkább libaólig hátrált volna, épp, mint Márton, akit Savariából Tours-ig rángatott a nyugat-európai brain drain, de aztán Márton is ugyanúgy lebuktatták a libák, mint Gazsi cigányt a tisztelendő szárnysai az *Ez nem munka* százharminckilencedik oldalán.

Tanulság: lehetett volna persze tényleg „csak” röhögni, nyelvet öltetni. Lehetett volna álamerülni és bekkelni. Nem így sikerült. Egyrészt *visszarohadt* a referencia: ezen a szövegen is éppen országot rajzol a penész. És ami *közben*, kedves Privát, részedről és általad íródott és kimondatott (gondolattal, szóval ÉS cselekedettel), az szétfeszítette, (tan)köztársasággá tágította egyetemi kuckók, vetítőtermek, sötétkamrák, nyitottműhelyek, cethalgyomrok, libaólak, presszók és az íróasztalaink *privát* tereit. Mert egyszer csak, éppen most, mintegy mellesleg, jön a magasból, jön földközébe az ún. hazád. De még sokkal fontosabb, hogy – egészen csekély történelmi idővel az ún. hazád előtt – jön a következő generáció, *les enfants terribles*, tehát a te eljövendő hazád, és azt mondja fölocsúdva, a tőled eltanulni próbált szemérmes, ezért mégis megrendítő lelkesültséggel, hogy „ez így most már elég régóta meglehetősen rendben látszik lenni, Privát”.

És akkor most együtt, kórusban, allons enfants de la Patrie, a pad tetején állva üzenjük: ez így most már elég régóta meglehetősen rendben látszik lenni, Gábor. Jövünk veled. Veled jövünk. Nagyon sajnálom. Szmájli. ■ ■ ■

■ **Fehér Renátó** (1989) költő, író, a Hévíz folyóirat szerkesztője. Verseskötetei: *Garázszenet* (2014), *Holtidény* (2018).

„Egyébiránt remek napunk lehetne”

Amikor alsós voltam, az anyám sarokvédőt csinált az irkáimra meg a munkafüzetekre, hogy ne gyűrődjenek össze az iskolatáskában. Hihetetlenül kínos volt, kedves Olvasó! Húzd elő a Környezetismeretet, és akkor ott a rettenetes napóleonszék az indigókék bekötőpíron, fényes, fehér kartonból, celluxszal megerősítve. Alig győztem elveszíteni őket.

Ha leveszünk egy könyvet a polcról, a borítót óvatosan lehámozzuk, félretesszük, hogy meg ne sérüljön. Nem emlékeztetjük magunkat számfüllel, arra való a könyvjelző. Legrosszabb esetben ún. szakaszjegy a villamosról, ahogy a Cserépfalvi-féle József Attila összesben találom. A borító füle nem könyvjelző! Legfeljebb virágot préselünk két vers közé. Semmi aláhúzás, semmi belefirkálás. A könyv szent, olyan, mint a kenyér. Nem dobjuk ki, ha senkinek se kell, akkor sem.

(Jut eszembe, Garaczinak kölcsönadtam egyszer Ottlik *Prózáját*. A borítójára írt egy telefonszámot. Golyóstollal! Elég régen lehetett, mert hatjegyű a szám. Mintha arra ébrednék – lásd: „Másnaposok” –, hogy amíg aludtam, rám tetováltak valamit.)

Nehéz a gyerekkori törvények ellen lázadni. Amikor néha-néha aláhúzok egy sort valamelyik könyvben, persze, ha egyáltalán, akkor szigorúan csak ceruzával, rossz érzésem támad. Mintha figyelne valaki.

Ehhez képest a *Párbeszédkísérlet*et eléggé összekaristoltam, a Nyitott Műhely és a Litera *Előhívására* készülve, 2017-ben. Agyonolvasott példány, hullik szét, esnek ki belőle a lapok. Horribile dictu, itt-ott még bele is írtam, FURA GYEREK, például ez van fölvesve ákombákom betűkkel a 184. oldal fejére. Szigeti föltett ugyanis egy kilencsoros, mikroesszének beillő kérdést Tandoriról, mire Mészöly ezt válaszolta, kapaszkodj meg, Olvasó: „*Fura gyerek, ez tény.*” Ezt találtam végtele-

1 A szöveg Mészöly Miklós és Szigeti László beszélgetőkönyvének, a *Párbeszédkísérlet*nek hamarosan megjelenő új kiadásához készült. [a szerk.]

nül viccesnek, olyanmire, hogy bekereteztem, és odabiggyesztettem egy szmájlit. (Olvasó, látni fogod, nem vagyok ezzel egyedül.) De még ez sem látszhatott elégnek, úgyhogy meg kellett ismételnem odafönn, a „saját szavaimmal”. Szmájli. Mészöly halott, Tandori halott. Jönnek a centenáriumok. A centenárium olyan, mint egy gyengéd kivégzés. Lelövik a halottat, ne szenvedjen tovább.

Mészöly centenáriuma amúgy messze a legjobbak között van, emlékezetem szerint. Mindenki tette a dolgát eminensen, folyóiratszámok, tisztelegések és elemzések megnyugtató minőségben – és legelsősorban Szolláth Dávid (itt egy elvtelenül hájpos jelző következne, de hát, fájdalom, :), ő írta az utószót)² monográfiája.

A Kalligram most ezzel a kötettel járul hozzá az általános ünnepléshez.

Úgynevezett hiánycikk, jó néhány éve. Szigeti László három évig járt Mészöly nyakára, kintartóan, türelemmel viselve a hárítás megannyi szép, férfias gesztusát. Mészölyt undorítja a személyesség, ízléstelennek és kínosnak tartja az élet tényeinek kitergetését. Cserébe az észjárását mezteleníti le. Olyan, mint egy nindza. Bármilyen irányból jöhet a kérdés, azonnal egy végtelenül absztrakt arabeszkkal válaszol, és a ráció hűvösével. Néha azért el-lankad a figyelme, ilyenkor viszont felejtethetetlen titkokat árul el magáról. Hála Istennek, illetve Szigetinek.

„A műnek egyetlen kritikus van, az idő, amely úgy játszik a művel, ahogy ő és benne született szemléletek egyezsége akarja. A többi vanitatum vanitas.” – mondja egy helyütt Mészöly. Mindenki tudja, ki volt Mészöly. A kortárs magyar prózának három forrása van. Ottlik, Mészöly és Szentkuthy, noha Szentkuthy, nomen est omen, éppen, mint egy szent kút, rejtőzik a *rengeteg* mélyén. Mindenki tud róluk, nagyjából, és nagyjából senki sem olvassa őket. Tisztelet a kivételnek, tegyük hozzá, megszokásból.

De hogy kerülök én, csizma, ide, az asztalra.

Írtam egy cikket a Narancsba Szolláth – vegyünk erőt magunkon: minimum *figyelemre méltó* (lásd a fentebbi understatementet) – könyvéről és a MM-centenáriumról. Így jött az ötlet, az éppen e miatt az ötletelés miatt újraéledő Pozsony–Budapest forródróton, hogy írja akkor Szolláth Dávid az utószót, én pedig valamit az elejére.

Először a Zserbobobóban láttam színről színre Mészölyt, talán 1978-ban. Egy irodalmi szamizdatot szerkesztett a barátom, Tóth Gábor Ákos, *Szféra* volt a címe, száz példányban „jelent meg”, gépelve, áttetsző másolópapíron. Ezért kerestük meg. Magasiskola a cukrászdában, ez azért elég különös, nem? Fekete garbó, fekete bőrkabát, sólyomtekintet. Mint kiderült, rendszeresen fogadóórát tartott, az asztalánál cserélődtek a vendégek. Komoly volt, és szívélyes, egyenrangúként kezelte a huszonkét éves tacskókat, aki voltunk. Szálfaegyenesen ült a kávéénik között. A tartása volt a legjobb, mert a valósága mutatta a lehetőségességét.

Később persze találkoztunk ezer helyen, a Bajza utcában és az Astoriában, az Örley-körben és a Magyar Napló szerkesztőségében, a kisoroszi kertben és a Városmajor utcai lakásban. Egyszer, egy felolvasás után járt is nálunk, a Csalogány utcában, ott volt a fiatal és már nem annyira fiatal magyar irodalom színe-virága, sokunk számára emlékezetes az az este, Csaplár, Kornis, az Alföld és a Jelenkor ifjú titánjai, a Rainer Maria Társaság.

Ültem az autójában, káprázatos volt, tényleg, összevissza hadonászott vezetés helyett, nagyjából mindenre figyelt, csak az útra nem, Balassa a hátsó ülésen nem tudta eldönteni, mit csináljon inkább, nevéss-e, vagy adja át magát a félelemnek és a reszketésnek.

2 A *Párbeszéd*kísérlet új kiadásának végén álló tanulmány Szolláth Dávid munkája. [a szerk.]

Utoljára a Városmajor utcai patikában láttam, sötét volt már odakint, kellett sürgősen valami a lányom láza ellen, zárás előtt. Úgy állt ott, a gyér fényben, mint egy vesztőhelyen. Pizsamára húzott fürdőköpenyben, papucsban, gyűrött recepttel a kézben. Borostás-egyesen, túlvilágra nyíló szemekkel. Köszöntem neki, kedvesen viszonzotta, látszott, hogy fogalma sincs, ki vagyok.

Elmondom bárhányszor, újra meg újra, mint egy bolond a villamoson, hogy neki köszönhetem az úgynevezett kortárs magyar irodalmat. Hogy Mészölynek végre elhittem a nagykorú magyar próza lehetőségességét, tizennyolc évesen. Addig ugyanis konkrétan létezhetetlennek látszott, legalábbis onnan, ahonnan néztem. Álltam az Írók Boltjában, és olvastam az *Anakamphost* a frissen megjelent *Alakulások* végén, *da capo al fine*, megrészgélve a bizonyosságtól, hogy ezek szerint tényleg magyarul is lehet világirodalmat írni, nem muszáj úgy fordítani, valahonnan idegenből.

Aztán visszadobtam a labdát, és megkérdeztem, mi volna, ha pimaszkodnánk, és helyzetbe hoznánk ez a könyvet itt, a múltból a jelen időbe. („Mindig milyen jó egy ünnepélyen pimaszkodni”. [Kukorelly])

Mementó helyett legyen inkább alkalom újabb beszélgetésekre. Egyoldalú párbeszédkíséletek a margón. Margináliák. Dialógok, csak az egyik megszólaló végig hallgat. Mindenféle köztiszteletre méltó nevek hangzottak el, Mészöly-közei, Mészölyt értő és szerető fontos embereké. Aztán Szigeti úr azt mondta, firkálják össze inkább a harmincasok. Olyanok, akiknek, láthatták-e még élőben, vagy sem, MM már elsősorban betűket jelent. Nem veszik névértéken a szépség kultuszát. Beszéljük körbe Mészölyt, kezdjük ki, legyen vita (és, persze, ha úgy hozza a sors, folyjon a *sanguis*). Szavam ne feledd, lásd még „kínos személyesség”, úgy esett, hogy az Eb-döntő napján aludhattam egyet Szigeti úr könyvtárában, művelt kertje mélyén. Ki bír egy könyvtárban aludni? Nemhogy számárfülek, de konkrétan félbehajtja simán a Derridát, könyvjelző gyanánt. Az ész megáll, tényleg.

Tokióra kitaláltak egy vegyes váltót, 4×400-on, örült ötlet, de nekem speciel eléggé tetszik, ráadásul abszolút kaotikus, olyan sormintát futnak a fiúk és a lányok, amelyet csak kedvük tartja.

Az Ellentmondó, az Elemző, az Emlékező és az Elnevezhetetlen. Sipos, Bencsik, Gerőcs, Láng.³ (Látom nemzedékük legjobbjait stb.) Naná, hogy *nem* az ábécé szerint.

A megfejtéshez, fájdalom, kedves Olvasó, tovább kell olvasnod ezt a könyvet. Ha van valahol a fiók mélyén egy HB-s ceruzacsonk, mondjuk, egy megfelelőre rágott Koh-i-Noor Hardtmuth, keresd szépen elő. Isten hozott. Neked is maradt még egy kis hely a margón.

■ ■ ■

■ Németh Gábor (1956) író.

3 A *Párbeszédkíséret* új kiadásához Sipos Balázs, Bencsik Orsolya, Gerőcs Péter és Láng Orsolya írt margináliákat. [a szerk.]

Párbeszédkísérlet

Széchenyi racionalizmussal telített szellemi gazdagságát legalább annyira nem akarta tudatosítani saját kora, ahogy az erdélyi történétírókban is inkább a históriát, a történelmi dimenziót, nem pedig a lappangó történet természetét, a nyelvi szikárságot, a kifejezés fegyelmét, az epikaszerkezeti megoldásokat hangsúlyozták.

Mindenfajta fegyelmezettséget ösztönszerűen visszautasít, legalábbis nehezen nyeli le a magyar glóbusz. Kedveli ugyan a racionalista beszámolók kisrealista, naturalista szövegeléseit, amelyek mindenekelőtt a politikai és közéleti sérénységek produktumai, s attól teszi egy ilyen elképzelt rangos helyre az irodalmat, hogy ezeket a produktumokat összekeveri magával az irodalommal és művészettel. Régi, történelmi zavarodottság ez. Jósika egy teljes életen áltatta magát azzal, hogy nyugati imágók nyomán akart magyar regényeket írni. Egyik rosszat farigcsálta a másik után, pedig hát tudott írni. Ékesen bizonyítja ezt az emigrációban fogant kései naplója, amelyben, akár a szárnyas lovak, szabadjára engedi magát, és spontán rosszindulattal, felvágott nyelvvel, az élet egyszerre lemondó és feltámasztó energiájával bámulatos stílusban vall az életéről. A fő műve! Fantasztikus. Odahagyta a szart, a lopott imágók nyomasztását, a vidékiesítő poliszt, és megszabadult, írójilag kinyílt, olyan hihetetlenül élő nyelven szólt hozzám, hogy azt kell mondjam, naplója mindmáig az egyik legcsodálatosabb önéletrajzi olvasmányélményem. És micsoda tragédia! Egy életen keresztül megtévesztette magát azzal a napjainkban is honos magyar művészi téveszmével, hogy a nyugati imágó a hiteles. Nem azzal foglalkozott, amivel foglalkoznia kellett volna. Naplója olvastán bátran feltételezhetjük, hogy jó néhány remek magyar regény vetélt el benne... Ehhez társítva: apámék megvették, ezért nagyon korán, kamaszkoromban kezembe került az **Erdély öröksége. Erdélyi emlékiratok Erdélyről** naplósorozat, s elképesztő világra bukkantam benne. A lehető legmélyebben megérintett, mert ezek az erdélyi naplóírók olyan bennfentességgel és tömörséggel tudták leírni közvetlen életkörülményeiket, amiktől nekem állandó hasonlítgatnékom támadt. Magamat hasonlítgattam hozzájuk. Azt, hogyan élek én ebben a szekszárdi pocsolóban, amelyet ugyanúgy ismerek, mint ők a saját világukat, és egyre jobban izgatott a gondolat, hogy az itteni emberekről talán nekem is írnom kellene valahogy úgy, ahogy ők tudnak írni Segesvárról, a katonákról, az asszonyokról, az élet szinte minden mozzanatáról. Vértől információt adtak és írói

[LO] Ami itt következik, az az erdélyi archaikus magyar nyelv dicsérete. M. sokszor hangoztatja azt a véleményét, hogy kolozsvári felesége nem tud rendesen magyarul. Mesélni – úgy látszik – mégiscsak tudott, a *Pontos történetek útközben*-t az ő magnószalagra mondott elbeszélései alapján írta. A *Privát Mészölyben* többen is szóvá teszik Alaine erdélyiségét, többnyire elmarasztalóan, vagy inkább emiatt megbocsátva neki valamilyenséget, tehát „magyarozat” ez az erdélyiség. „Volt egy nagy hamisság az Alaine-ben, egy erdélyies típusú hamisság. Csak hamis regiszterben volt képes hangokat kiadni” (Kukorelly). Móser Zoltán fényképész szerint álnyájaskodás, kincsemezés, „édes uracskám”. De Kukorelly a paprikás krumpliban is végítéletet lát, s az, hogy M. megeszi Alaine főztjét, legjobb bizonyítéka annak, hogy igénytelen. M. feltehetően szerette Alaine főztjét, és erdélyi beszédmódját. Mert a mondat akkor jó, ha valamilyen. Mint az étel.

modellt, egy sokáig inevidens löketet jelentettek számomra. Már akkor úgy éreztem, Szekszárdhoz így kell, és majdnem ezen a nyelven kell hozzászólnom, nem azon a licsipocsi magyar mesélő hangon, amelyik elúszik a pontatlanul használt szavak, a kötőszavak meg a negédes vagy utálkozó jelzők árjában. Nem abból a hebrencs nyelvi világból kell először megszólalnom, amelyben minden lucskosítva van, és cukrosan ragad, mint a sárgabarack. Vagy a fos. Semmi keménység. Hát micsoda keménység van abban az erdélyi cipészvargában, aki otthon, este, a kalapálás után fölírja, hogy aznap mi történt. Bejöttek ezek. Kimentek azok. Megöltek annyit. A kórházban ez volt. Fantasztikus. Dárda a mellbe! Le vagyok szúrva, nem tudok lélegzetet venni. Olyan visszafogott fegyelemmel, mégis félelmesen lövell ki belőle az erő, mint nemzésnél a híméből, s feszültségében ott reszket a hitelesség, a megismételhetetlen élet. Ezek a szövegek, rögzítsék akár a legjelentéktelenebbnek mutató település eseményeit, abszolút módon az urbanitás hullámhosszán szólalnak meg. Hogy erre a későbbiekben ráeszeltek, s bizonyos áttételeik jelentkeztek egyik-másik Kődlovagban, Kemény Zsigmond legjobb lapjain, az csak megerősített engem abban, majd ha Kovácsolom magamnak írói megnyilatkozásom stilsztikáját, megbízható támasztékul számolhatok velük.

Az Alakulásoknak is van egy erőteljes közép-európai affinitása, s éppen annak tulajdoníthatóan, hogy a térség korpuszában a kapcsolódási pontokat nem a földművelő, hanem az urbanitás, a polisz és a polgár jelentette. És nézz csak vissza az Alakulásokban felbukkanó nevekre: Sztana és Sztanisa, Sziráky és Stom, Vutuk és Figmoz, Bártfai G. Márk és Tibe! A térségen is átnyúló nevek szabadságának és passiójának feloldhatatlansága. És a csendek, az írói elhallgatások, nem a hangerő miatt, hanem a térség korpuszában a differenciáltságai okán.

Ezt az írást közvetlenül Nyugat-Berlinbe szólító ösztöndíjam előtt, hetvenháromban fejeztem be. A korrektúrákat már ott végeztem el, onnét küldtem vissza őket Budapestre. Úgy mentem ki, hogy sűrűn kapálóztam a hallgatás kételyeiben, s az *Alakulások* című kötetem anyagán kívül új dologba nem fogtam bele. Ott-tartózkodásom később átcúsúzott a *Filmre* való újbóli felkészülésem belső idejére. A *Film* végén ezért tüntettem fel Nyugat-Berlint. Az *Alakulások* befejezését követő hallgatásom egyrészt egy írói életszakasz lezárása volt, másrészt felkészülés arra a munkára, amelyről előre tudtam, hogy újból egy gyötrő elhallgatásba fut majd ki. A *Filmet* egy bizonyos módon a hallgatás útjának végigjárásaként éltem meg, általa és benne önmagam ezoterikus indítékai előtt jártam kanosszát, s utána, persze, rettentő fáradt voltam. Úgy éreztem, nincs se fantáziám, se belső moccanásom, s a teljes kiübozottság és kiürítettség állapotában, hiszen majdnem minden szálát elkötöttem a negatívumig, fogalmam sem volt, milyen irányba lehet majd mennem. Talán két-három év után jutottam a felismerésig, amely egyszerű mutáció formájában jelent meg. Eszembe jutott, hogy hajdanán a lemeztelenedéssel és az elhallgatással összefüggő tanácsot adtam a fiatal Tandorinak. Dezső a verseit egészen fiatalon, cernával összefűzött spirálfüzetben küldte el, amelyben már javarészt együtt állt az első kötete, na, mi is volt a címe?

Töredék Hamletnek.

Igen, a Hamlet. Rettenetesen tetszett. Emlékszem – nincs másolatom, talán a gyerekek eltette –, írtam egy levelet neki arról – és ez az, ami két-három év után egy kis-oroszi délutánon átlibegve az oldást jelentette –, hogy ezt a végsőkéig meztelenített közlést s az azt követő elhallgatás útját nem tartom járhatónak, hiszen alkotói módon tovább menni ezen nem lehet. Végül is a hallgatást nem lehet szavakkal megfogalmazni. Ez már a próféták műfaja. És mi mégiscsak írók vagyunk. Nos, az *Alakulások* és a *Film* után, ha meglelt volna a Tandoréhoz írt levelem másolata, jó tanácsként elküldhettem volna magamnak. A filozófia terrénján ilyenkor el kell

[GP] Amikor megiramlik Mészöly haragja, akkor is pontos marad, de ami még érdekesebb, humorossá válik. Lehet, hogy merhetett volna többet is megmutatni belőle az írásában. Persze ahhoz más életszemlélet, „közérzet” és „fölerzés” szükségeltetett volna.

[GP] Egyébként mintha Kosztolányi ugyanebből a nézőpontból hasonlította volna össze saját magát József Attilával, aki a nagy dolgokat kicsinyíteni kényszerül, míg ő, a világ mocskából kevésbé részesült ember, a kicsit felnagyítani.

[SB] Az író harcos vagy fallosz, a szó dárda vagy ondó.

[BO] Berlin lett volna a jó választás, mégsem utaztam ki. Nem kértem tanácsokat, nem hallgattam senkire sem. De voltak reakciók. *Boldognak kellene lenned*, ezt anyám mondta. *Jót tenne a karrierednek*, ezt a kedvenc állatkám. *Makacs vagy*, ez apám. Nem akartam semmit – nem tudtam írni. Vonattal utaztam volna, tizennégy órát. Azt álmodtam, nyitott fedelű szenesvagonba szállhatok csak be. Ha baj történné, ki tudjak ugrani onnét. Pisiszagú, érdes kövekre esnék, mégis megúsznám pár zúzózással. Felkelnék, és hazasétálnék. Egészen Szegedig. Senki sem tudna megállítani. De nem Berlin, hanem Szerbia felé utaztam. Mellettem kiskatonák dohányoztak, éjszaka volt, csak a robbanások hangját hallottuk. Küldetésünk volt, de én nem örültem ennek a küldetésnek. A nácioknak rengeteg bombájuk volt, nekünk egy sem. Azt mondták, nincs muníció, hát vegyük el az ellenségtől. Nem akartam hős lenni. A halálomról, a hallgatásomról én akartam dönten.

[BO]

De éppen ezért olyan rohadtul frusztrált minden író! Vagy lesz – pl. anakronizmusból, szereptévesztésből – próféta.

[SB]

Vö. a korábbi fénymisztikával és a fragmentum megérintésével. A (wittgensteini) „mondhatatlan” és a „töredék” eszményítése rokonítja a korai Tandori metapoétikai nyelvvel, de Pilinszky vagy Nemes Nagy költészet-felfogásától sem esik távol. Efelől jelentésszerűnek tűnik, hogy az Újholddal és körével hasonló vagy közös esztétikai előfeltevéseit nem, csak politikai különbözőségeiket emlegeti.

[GP]

Csodálatos részlet! Tandori szellemének és első kötetének a megidézése, a *Film* belső dilemmáinak feltárása, a hallgatás kötelezővényé és lehetetlensége, minden! És csodálatos, amit erről Mészöly mond. Hogy nem lehetséges. Hogy vissza kell fordulni. Mellesleg jegyzem meg, hogy szerintem a *Film* pszeudocselekménye azért is kaphatott egy rámontírozott második réteget (Silió Péterrel), mert ez segít neki némi teret nyitni, levegőt engedni az elbeszélés teljesen bezáruló terébe. Silió Péter nélkül talán nem is lehetett volna végigírni.

[SB] :)

[BO] Mészölyt persze csak a tények személytelensége érdekli: óvatos az érintettség megmutatásában, megmutatkoztatásában (habár Tandori pillanatnyi alkotói megakadásáról, illetve az ő támogatásáról, biztató leveléről, az oldásról mesél). De ebben a mondatában ott érezni valami elhallgatást (adott biografikus diszkusszió lezárását?) is. Miért nem mondja ki Mészöly, hogy Tandori egy csodagyerek, mint Mozart? Talán a mészölyi *fura* nem pusztán a rendellenest vagy érthetlent jelenti, hanem a zseniálisat is magába foglalja. . . Tudja a fene! Pedig jó lenne kinyomozni (ez már a bulvár), hogy mi van a szűkszavúság mögött. Vajon zavarta Mészölyt Tandorinak az a képessége, hogy – Szigetivel szólva – *rejtőzködni tudott a mélyértelműség jeleiben?* Terebélyessége, grafomániája? Nyelvének vélt spontaneitása? Hogy gyerek? „Zavart a fene!” (M. M.)

[SB]

Bevezető, egy irodalmi esthez (1979). In: *Érintések*. A méltatás központi értéke (itt is) az „anekdotikusság” elutasítása, annak a „kegyetlen művészetnek” a jegyében, „ami a [bemuta-

hallgatni. Szó szerint hallgatni kell. És a hallgatás formál ki egy illuzórikus mondatot. Vagyis a hallgatást végre kell hajtani. De íróember számára, a művészet számára valami olyasmit írhattam Dezsőnek, hogy ez nem megoldás.

Nem megoldás?

Nem. Akkor már ismertem Wittgenstein könyvét, és hivatkozhattam arra az azóta elhíresült mondasára, hogy amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell. Ugyanakkor azt is tudtam, hogy ezt kizárólag a filozófus vallhatja, az író, az irodalom, a művészet soha. Ha eljön az idő, hogy ezt kell vallania, már nem művészet lesz. A költészet és az irodalom pontosan ezen a határon kezd el működni. Amikor van valami, amiről nem lehet beszélni. Olvass csak bele Holanba. Egy igazi írónak nem az a témája, amiről beszélni lehet, hanem amiről nem lehet. És ez fogja vízjelezni, ez fogja érdemesíteni az írásomat ilyen vagy olyan rangra. Valami olyasmit írhattam Dezsőnek, hogy erről a végpontról egyetlen mozdulatot látok, a visszafordulást. Nincs más lehetőség, mint feloldani a hallgatást, magamra gombolnom a meztelenségemet, és újból felöltöztetni a környező világot, hogy a létezés kódrendszerei újra foghatók legyenek számomra.

Érdekes, a hallgatás feloldását mindkettőtöknél egy sajátos anekdotizálás is követte, s míg te egyáltalán nem, Dezső alaposan kilépett a terebélyesség felé, és a lemeztelenedés gesztusát csak mint helyel-közzel felbukkanó elemet hagyta meg magának. Igazából egy bloomi bőbeszédűségre váltott, amely egy értelmétől megfosztott üzenetet is hordoz, s a szöveg struktúrája mögött nagyon gyakran ő maga akkor is láthatatlan marad, amikor önmagáról beszél. Tandorinál az írói csoda abban van, ami rejtőzködik a mélyértelműség jeleiben.

Fura gyerek, ez tény.

Kicsit ismervé Közép-Európát, nagy a gyanúm, hogy az Alakulások és a Film művészi értékei mellett a kétszeri elhallgatásból kialakult mítosz is szerepet játszhatott írói auralád kitágulásában. Prágában ez például a női lélek és esztétikum legalaposabb elméleti és poétikai ismerőjével, az előbb említett Vladimír Holannal történt meg, s már csak mint érdekességet teszem hozzá, hogy második s mindeddig utolsó magyar kötetének címeben szintén ott szerepel Hamlet neve.

Jól érzed. Itt belső összefüggésnek kell lennie. Alkotói csendigényem és szólásképzetelenségem természetesen nem jelentette azt, hogy megszűnt a létezési dinamizmusom. Ez a dinamizmus nyilvánvalóan keresett magának kapcsolódási és megnyilvánulási terepet. Akarva-akaratlan, vagyis öntudatlanul, de persze nem alkotói terepet. Valószínűleg ekkor tört fel belőlem az a spontán gesztus, amellyel nyíltabban és gyakrabban fordultam a fiatalabb kollégák felé. Ezzel együtt pedig a mindnyájunkat szorító rendszer politikai és etikai kihívásai felé, ha azt éreztem, hogy érdemes odafordulni és belefolyni, hogy érdemes nevet, szót, energiát, vonzást kört teremteni a föl vállalt ügynek.

A fiatalabb kollégák iránti szimpátiát tanúsítja az az 1979. június 6-án megtartott irodalmi est is, amelyen Bereményi Géza és a négy Pétert, Esterházyt, Hajnóczyt, Lengyelt, Nádaszt mutattad be a bécsi közönségnek. Azt nem tudom megítélni, hogy odafordulásodban – a közéleti aktivitásodon túl – mekkora szerepet játszhatott a Nádas Péterrel szövődött barátságod, akivel évekig másodszomszédok voltatok Kisoroszában.

Ezt én sem tudom megítélni, és nem is biztos, hogy amit most gondolok a dologról, azonos azzal, ami az akkor érzékelhető és látható történéseket motiválta. Nézd, munkánélkülinek mondhattam magamat, és lüktetett bennem a kényszer, hogy menjek, valamilyen formában hasznosítsam magam. Érthető, hogy ilyen figurához, amilyen én vagyok, a fiatalok odaadóbban állnak hozzá, mint az öregek. Ezekről a gyerekektől mindig volt mit tanulnom, és sosem okoztak gondot, ellentétben átmeneti írásbénultságom egyéb vonatkozásaival. Később ugyanis, amikor újból várt az íróasztal, kellemetlen szituációk sorát szülte, egyre többször nehézséget okozott megfelelnem a közéleti elvárásoknak. Ha a fiatal írókollégák hívtak, azt természetesnek vettem, ám egyre kínzóbb volt megfelelnem közéleti szerepvállalásaimból adódó kötelességeimnek. Egy-egy rendezvény nyomán elkésérített a bizonyosság, hogy adtam a szarnak egy pofont. De ha a fiúkkal kellett találkoznom, Csordáséktól, Márton és Földényi Lacitól Balassa Péteren át a többi Péterig, akkor még lehangolt állapotaimban is feléledt bennem a derű, és igent mondtam. A fiatal írókollégák invitálására általában mindig félretettem egyéb kötelességeimet. **Péterrel, Nádassal való kapcsolatomban** abban az időben tágabb és mélyebb mederben folyt, s bár már régtől Gombosszegen él, a kapcsolatunkat láthatatlanul átfonó törekeny **vezérfonalat** mindketten biztos kézzel tartjuk.

tott szerzők] hitelesség[é]t biztosítja”. Az, hogy a „prózaforulat” teljesítményét a magyar prózahagyomány vélelmezett anekdotikusságának felszámolásaként azonosítja, korántsem csak Mészölyre jellemző. Egy évvel a bemutatás után Balassa Péter is főként emellett érvel korszakváltást bejelentő tanulmányában (*Észjárás és forma [Megújuló prózánkról]*). In: *Mozgó Világ*, 1980/5.), vagy Kulcsár Szabó Ernőtől, de Nádastól, Esterházytól is idézhetőek hasonlóak; nagy a konszenzus, csak anekdotát ne.

[LO] Itt ismét életbe lép a M.-i nagyvonalúság: egy mondatba becsomagolja élete egyik legfontosabb emberi kapcsolatát. „Egy egész kivételes barátság volt, ami aztán mindenféle érdekes okok miatt elhidegült. A nyolcvanas évek közepére tulajdonképpen meg is szűnt, illetve Miklós haragot táplált irántam. Én nem. Megfogadtam, hogyha van egy ember, akire nem haragudhatok, akkor az ő” – vallja Nádas a *Privát Mészöly*-ben. Az emberi kapcsolatok bonyolultak, dinamikájuk szavakkal nem leképezhető. Minél elmentmondásosabb érzések tombolnak egyidejűleg, a kapcsolat annál mélyebb. Nádas, ugyanitt, valamivel korábban: „Alapvetően két emberrel volt mély viszonya: Alaine-nel, a feleségével, meg velem.” Törekeny vezérfonal, ez azért szép, be is írom a keresőbe, kíváncsi vagyok, használta-e még valaki egymás mellett ezt a két szót. Hát mit ad isten, ez egy M.-idézet az *Anyasiratóból*. Ahol a törekeny vezérfonal nem más, mint a megyeházi bál forgatagában fel-felvirító rókaprémboa az anya vállán.

[GP] 2011-ben forgattam egy filmet Mészölyről, amelyben akaratlanul is egy rejtett központtá, központi kérdéssé formálódott Nádas elköltözése, elszökése Kisorosziból Gombosszegre. 2019-ben megjelent a Nádas Péterről forgatott filmem, melyben szintén nagy hangsúlyt kap a kérdés, épp csak a másik oldalról. A *Párbeszédkísérlet* utoljára 2011 előtt olvastam. Megrendítő most ezt olvasni. Ennyire mindenén túl, és minden után, újra kinyílik a kérdés, csak Mészöly beszél, és ettől számomra a kérdés végtelenül személyes lesz. Annakra, hogy ezekre a hosszúra nyúló pillanatokra ideköltözött a szobámba. Tulajdonképpen ő az egyedüli élő most. Nem mellesleg érdekes az is, milyen diszkrétan (nem) beszél a részletekről.

Mészöly Miklós (1921–2001) író.

Szigeti László (1949) a Kalligram Kiadó alapítója és egykori igazgatója.

Bencsik Orsolya (1985, Topolya, Szerbia) író, az SZTE BTK Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék adjunktusa. Legutóbbi kötete: *Több élet* (Magvető–Forum, 2016).

Gerőcs Péter 1985-ben született Budapesten. Eddig hat kötete jelent meg, a hetedik 2022 tavaszán lát napvilágot. Regényeket, novellákat és esszéket ír. Újabban sok időt tölt Kaposvár közelében, egy erdei házban.

Láng Orsolya (1984) író, költő, filmrendező. Legutóbbi kötete: *Személyes okok* (versek, 2021).

Sipos Balázs (1991) kritikus, Budapesten él.

Olvasópróba

1. rész

Az olvasópróbára nem a színpadon vagy a társalgóban, hanem rendhagyó módon a színház előcsarnokában került sor. Egyéb szempontból is rendhagyó volt az összejövetel. Hogy mást ne mondjak, a szerzőt – élő szerzőről beszélek – a színház elfelejtette értesíteni. A szerző, ahogy ez már a szerzők szokása, éppen írt valamit, amolyan összefüggő szöveget, amikor megcsendült a telefon. A rendező hívta. – Jössz az olvasópróbára? – kérdezte.

Kiderült, hogy aznap tizenkettőkor lesz az olvasópróba. Tizenegy óra húsz perc volt. A szerző kikapcsolta a számítógépet, bezárta a lakást, és elindult a villamosmegálló felé. A teljesség és a rend kedvéért mondom: szép, verőfényes, tavaszi nap volt.

Rendhagyó volt a próba abban a tekintetben is, hogy jelen volt a rendező, bár kissé szórakozottnak vagy talán zavartnak látszott, viszont nem volt jelen a dramaturg. Ez körülbelül olyan, mint amikor jelen van az aratómunkás a búzatábla szélén, de nincs jelen a marokszedő. Vagy mint amikor jelen van a sebészorvos a műtőasztalon fekvő beteg mellett, de nincs jelen az asszisztens. Egy kicsit furcsa.

Viszont jelen volt a színház igazgatója, egy barázdált arcú, kopaszodó, idős férfi. A szerző ezt is meglepőnek tartotta. Egy színházigazgató akkor ül be az olvasópróbára, ha egyszerűsmind ő a rendező is. Máskülönben a próbafolyamatnak még a közelébe sem megy. Enélkül is pontosan tudja, mi történik a próbákon. Mindig van olyan személy, aki elmondja neki.

Az igazgató akkor nézi meg a próbát, amikor már majdnem készen van a produkció, vagyis a színészek már tudják a szöveget, és nagyjából már megformálták az alakítást, továbbá, amikor már megszokták a díszleteket és a jelmezt.

Az igazgató akkor nézi meg a próbát, amikor a rendező hívja.

Vagy legrosszabb esetben akkor, amikor a megbízható hírforrástól úgy értesül, hogy a rendező nem ura sem a helyzetnek, sem a színészeknek, és a produkció bukásra áll. Az ilyesmi viszont nem az olvasópróbán derül ki, hanem jóval később, többnyire az utolsó előtti próbahéten. Ráadásul a mi rendezőnknek egyik erőssége a színészvezetés. Ezzel a társulattal már sokszor dolgozott, és kimondottan kedvelik a színészek. Könnyű szerrel boldogul velük. Emiatt igazgató úrnak biztosan nem kellene beülnie az olvasópróbára.

Pedig nemcsak igazgató úr van jelen, hanem a helyettese is, egy középkorú, pisze orrú, kövérkés asszony, akiről köztudott volt, hogy egy év múlva, amikor majd a barázdált arcú nyugdíjba megy, ő lesz az új igazgató.

Ezek nagyon kíváncsiak az olvasópróbára, gondolta a szerző. A barázdált arc is, meg a pizze orr is. Csak a Gizi nem kíváncsi rá. De az is lehet, hogy mostanra kapott időpon-
tot a fodrászhoz vagy a kozmetikushoz.

A dramaturg teljes neve Dálnoki Gizi volt. Csinos, fiatal nő, körülbelül a szerző lányával egyidős. Ő maga is szerző, mesekönyveket és ifjúsági színműveket ír, számosat, szép sikerrel. Nagy jövő elé néz. A mobiltelefonjára fel van töltve egy Modigliani-kép, egy fekvő női akt, akinek az arca meghökkentően hasonlít Giziére. Ha jókedvében volt, Gizi elővette a telefonját és újra meg újra megmutatta a képet akárkinek, akit éppen a közelében talált. Mondogatta, hogy a nagymamája még az első világháború előtt elutazott Párizsba, ott ismerkedett meg a hosszúkás női arcokat kedvelő festővel, aki róla, Gizi nagymamájáról festette ezt az aktot, ő pedig, mármint Gizi egy az egyben a nagymama fiatalkori külsejét örökölte.

Magától értetődő volt, hogy Gizi, amikor a fekvő aktot mutatja a mobiltelefonján és a nagymamáját emlegeti, igazából magára gondol. Ő volt az, aki visszahátrált százöt évvel az időben, ő utazott el az első világháború előtti Párizsba, ő találkozott szegény Amadeóval, aki – természetesen – szerelemre lobbant iránta.

Ez meg is látszik a képen. A nőalak olyan észbontó szenvedéllyel van megformálva, amilyenhez hasonló csak a szintén fiatalon elhunyt Schiele aktjain észlelhető. De Gizi, visszaúton az időben, csak szegény Amadeóval találkozott, szegény Egonnal soha. Különben is, ezúttal nem volt megtekinthető sem a telefonra feltöltött fekvő nő, sem maga Dálnoki Gizella.

A szerző mindeneddig fenntartás nélkül megbízott Giziben. Bízott a tehetségében, a tudásában és a tisztességében. Hitt benne, hogy a dramaturg a szerző szövetségese. Ő is tudta, hogy ez nem kifízetődő naivság, de meg volt róla győződve, hogy másképp nem érdemes drámát írni. A Gizi iránti bizalom most sem rendült meg benne, éppen csak átsuhant az elméjén, hogy a távolmaradás ebben a helyzetben felér egy árulással.

Vagy talán beteg? Súlyos beteg? A szerzőben máris feltámadt a bűntudat. Csakhogy sem a Gizinek tett néma szemrehányás jogos voltát, sem az emiatt ébredő bűntudat helyénvalóságát nem volt ideje mérlegelni, mert egy huszonöt év körüli fiatalember felállt a székéről, és farkasszemet nézett vele. Ezt a kérdést intézte hozzá:

– Hát te ki vagy?

A szerző ugyanezt a kérdést nem tette volna fel, és nemcsak azért, mert őrizkedett a morditalanságtól. Ő tudta, hogy a másik kicsoda. Ez az ember Farkas Nándor, a nemrégiben végzett fiatal színművész, a nemrég halálra ítélt Színház- és Filmművészeti Egyetemen a Pokróczy-osztály csillaga. Valamint a szerző drámájában ő a főszereplő. Egy ilyen tehetséges ember közelében helyénvaló szerénynek lenni, még ha a tehetség egy kicsit pökken-
dinek látszik is.

Így hát a szerző a tényeknek megfelelő, korrekt választ adott.

– Én vagyok a szerző.

De a főszereplő nem hagyta annyiban. Újabb kérdést szegezett a szerzőnek.

– Szerző akárki lehet. Mi a neved?

A szerző úgy érezte, most már ő is lehet goromba egy kicsit.

– Ha tudsz olvasni, akkor olvasd el. Ott van a példányod címlapján.

Tévedett. A címlapon, híven a szó szoros értelméhez, csak a dráma címe volt olvasható. A szerző neve nem volt feltüntetve. Nyilván elfelejtették odagépelni. Hát igen. Ott hullámoztak szűzi ártatlanságukban a nemrég sokszorosított olvasópéldányok a hosszú asztalon. Minden színésznek jutott belőle, még a sűgőnek és az ügyelőnek is. Mi több, tartalék példányok is tornyosultak a hosszú asztal egyik sarkánál. Ha bejönne az utcáról egy érdeklődő azzal, hogy szeretné ezt a színművet elolvasni, még mielőtt a színház bemutatná, minden további nélkül kezébe nyomhatnának egyet. Mennyi, mennyi sok, szép olvasópéldány! És egyiken sem olvasható a szerző neve.

A társulat zöme talán nem, de a színház vezetősége nyilván hallott a „szerző halála” néven elhíresült elméletéről. A szerző úgy érezte, hogy ezen az olvasópróbán ő van hivatva igazolni ezt az éppolyan okos, mint milyen kegyetlen doktrínát, amelyet mások mellett Michel Foucault és Roland Barthes agyaltak ki az olvasópróba előtt körülbelül ötven évvel.

A szerző semmi, egyrészt. Minden a szöveg, másrészt. Azaz nem is a szöveg, mert könyv esetében az olvasói élmény, színházi előadásnál a nézői befogadás a minden. Nem is olyan

régen akadtak még olyan mérvadó publicisták, akik fennhangon hirdették, hogy írónak semmi keresnivalójuk a színházakban. Mármost szerzőként semmi keresnivalójuk, mert a nézőtérre természetesen továbbra is válhatnak jegyet, mintha nem is írnának. Írni írhatnak, de ne nagyon hangoztassák. „Irodalmi író”: ez egy súlyosan rosszalló minősítés volt. Olyan írástudót jelentett, aki nyelvtanilag helyesen fogalmaz, rendelkezik stílusérzéssel, és élete során kettőnél, esetleg háromnál is több könyvet olvasott. Vezető kritikusok harsogták, hogy a színházi életet meg kell tisztítani az irodalmi íróktól. Az előadások szövegének szerző nélkül, mintegy önszerveződve kellene létrejönnie, a társulat spontán együttműködéseként.

A barázdált arcú igazgató, aki pisze orrú helyettesével sugdolódzik a hosszú asztal túlsó végén, nem így gondolja. Néhány hónappal ezelőtt, amikor megbeszélte a szerzővel a jogdíjat, igen lelkesnek látszott. Mondhatni, lelkesedett. Hogy ez a színmű milyen remekül van megírva! És a problémafelvetés milyen merész! Nekünk – egyszerre szólt a színház és a közönség nevében – pontosan ilyen művekre van szükségünk! Mesterségünk címere a szerzőre jellemző játékoság és vagányság!

Nem győzte hangsúlyozni, milyen fontos számára a szerző személye, és hosszú távú munkakapcsolatról beszélt. Azt szeretné, jelentette ki, ha a szerző a színház ügynevezett házi szerzője lenne. Annyi már meg is valósult a házi szerzőségből, hogy a színház egyszer, évekkel ezelőtt már bemutatott egy művet a szerzőtől, és azt a drámát három évadon át játszották, összesen legalább nyolcvanszor. A helyettes asszony, egyébként színésznő, maga is játszott ebben az előadásban, és el volt ragadtatva a szerepétől.

Igaz, akkor még egy kicsit másmilyen idők jártak. Sokmindent meg lehetett csinálni, amit ma már nem lehetne. Manapság háromszor is meggondolja magát az ember, mielőtt egyszer vagányságot tanúsít. De ez a színház, úgy látszik, a vagányságok oázisa.

Tizenkét óra tíz perc volt. A rendező tapsolt, és fennhangon kijelentette, hogy elkezdjük az olvasópróbát. Közölte, hogy a díszlettel kezdjük. A hosszú asztalnál felállt a díszlettervező, és egy kartondobozból elővette a díszlet makettjét. Pompás kis makett volt, különféle ferde síkok metszették egymást. Ezek – magyarázta a díszlettervező, egy negyven év körüli, szakállas férfi – háttérként is szolgálhatnak, mozgatni is lehet őket, de egy adott pillanatban fel is lehet mászni rájuk.

A főszereplő arckifejezéséről olyasmi volt leolvasható, hogy ő bizony nem fog felmászni semmire. Az igazgató bólogatott a barázdált arcával, ami jelenthette az egymást metsző síkok vagányságának jóváhagyását is, de azt is, hogy itt bizony tényleg nem lesz felmászás.

A szerző nem látta jól az egymást metsző síkokat, mert messze voltak, az igazgató előtt, ő pedig a hosszú asztal másik végén ült, a főszereplő háta mögött. Gondolta, megnézi közelebbről is azt a makettet, de nem tehette, mert a díszlettervező elnézést kért: egy sürgős ügy miatt nem maradhatok tovább, de így is láthatjátok, miről volna szó. Boszorkányos gyorsasággal visszarakta a dobozba a makettet, és kiviharzott.

A rendező felszólította színészeket, hogy olvassa a szövegből ki-ki a saját szerepét. A szerző csodálkozó pillantását látva elmagyarázta: a jelmezterveket azért nem láthatjuk, mert még nem készültek el. Annyi baj legyen, majd a rendelkező próbákon látni fogjuk sorjában az összeset. Intett a színészeknek, hogy olvassanak.

Az olvasópróbán a színészek nem arra töreksenek, hogy tetszést arassanak, hanem csak ismerkednek a szöveggel. Akadozva, hebegve, hosszabb szavakat lassan betűzgetve olvasnak. A szerző látott már diszlexiás színészt is, aki egyetlen mondatot sem volt képes végigolvasni, de ha egyszer megtanulta a szöveget, ragyogóan eljátszotta. Dadogó színészt is látott, aki az olvasópróbán még ugyanolyan kényszeresen ismételte a szavak kezdő szótagjait, mint a köznapi életben, de néhány héttel később a színpadon már egyáltalán nem dadogott. A színpad van az élvezetre kitalálva, az olvasópróba élvezhetetlen.

Mégis vannak jelek, amelyekből meg lehet ítélni, jól indul-e a próbafolyamat. Ha olott a hangulat, ha a színészek nevetnek a viccesnek szánt fordulatokon, az többnyire jó jel.

Ezen a próbán a színészek már az elején fel-felnevettek, de ez inkább ideges vihogás volt. A hangulat pattanásig feszültnek érződött. A szerző nem értette, miért. Nem is tudott gondolkodni rajta, mert másvalami kötötte le a figyelmét. Azt vette észre, hogy valaki hozzányúlt a szövegéhez, még hozzá az ő megkérdése nélkül. Máskülönben nem érte volna kínos meglepetésként ennek észlelése. Így viszont... Ahol ő azt írta: „közgazdász”, ott most

ez állt, és ezt olvasta a színész: „működöm-építő”. Ahol ő azt írta... De nem! Ebbe az utcába ne menjünk bele, mert akkor azt is el kellene mesélnem, miről szólt a szerző színműve, és ezt, ha lehet, inkább mellőzném.

Annyi biztos: valaki átírt egy-két-három dolgot, vagy jóval többet, és neki nem szólt. Talán Gizi volt, a dramaturg, aki nincs itt. Talán a rendező cselekedte, akivel sok telefonbeszélgetést bonyolított az elmúlt hetekben, de arra, hogy itt-ott változott a szöveg – az ő szövege! – még csak célzást sem tett. Vagy talán valaki más volt az elkövető, egy ismeretlen személy. Annyi megállapítható, hogy a szerzőnek váratlanul lett egy társszerzője, akinek működését ő köszöni, de nem kéri. Felállhatott és tiltakozhatott volna, csak hogy van egy íratlan szabály, amely szerint a próbán a szerző akkor szólalhat meg, ha a rendező kérdezi.

Ezt mindenképpen tisztáznia kell a rendezővel! Rögtön az olvasópróba után leül vele, és négszemközt megbeszéli. Ez csakis valami súlyos félreértés lehet!

A következő pillanatban azt vette észre, hogy a főszereplő nem mondja el a monológját. A szerző három monológot írt neki, ez volt az első, a főszereplő pedig csak az első és az utolsó két-három szót olvasta, azt is rossz hanglejtéssel, a többi nem. Éppen a lényeg maradt ki.

Most már megszólalt.

– Átugrottad a monológodat! – mondta, egy kicsit hangosabban a kelleténél.

A főszereplő hátrafordult, és foghegyről köpte a választ:

– Mert nincs benne.

A szerzőnél nem volt példány. Nem kapott, kérni pedig nem szeretett volna. A főszereplő példányán mutatta:

– Már hogyne volna benne! Itt van. Nem vetted észre?

Ostobaság volt ezt mondanía, vagy legalábbis fölösleges. A fiatal színész gúnyosan mosolygott.

– Mindjárt kihúzom, és akkor nem lesz benne.

És tényleg. Felkapott a hosszú asztalról egy filctollat. Kriksz ide, kraksz oda.

– Tessék. Nincs benne.

A szerző nézte, mit szól ehhez a rendező. Ezt szólt:

– Menjünk tovább!

Hadd kapaszkodjam bele a szavába: tovább. Úgy bizony! Tovább is van, de azt majd máskor mondom el.

Ott tartottunk, hogy a főszereplő, egy tehetséges, fiatal színész (jóképű, karcsú) az olvasópróbán a szerző és az egész társulat szeme láttára egy filctollal kiiktatta a drámából a saját monológját. A rendező pedig azt mondta erre: „Menjünk tovább!”

A szerző ezt úgy értelmezte, hogy a rendező az adott helyzetben ki akar térni a nyílt konfliktus elől. Ezért nem utasítja rendre a jóképű karcsút, akinek máskülönben könnyű volna elvenni a kedvét a pimaszkodástól.

Helyeselte a rendező döntését, becsülte őt önmérsékletéért.

A főszereplő mellett egy nála idősebb nő ült, akin látszott, hogy nem a közelmúltban indult hervadásnak. A főszereplő, miközben felolvasta replikáit, ezt a nőt fogdosta, a nő pedig egykedvű arccal tűrte. Neki is volt egy kicsi szerepe, talán ő volt a fogadósne (ha ugyan szerepelt fogadósne a drámában), ő pedig ugyanolyan egykedvűen tűrte nyúlfarknyi szerepét, mint a nyilvános fogdosást. Jobban tűrte a nyúlfarknyit, mint a főszereplő a főszerepet.

Nem térhetek ki a kérdés elől: miért nem szerette a főszerepet a főszereplő?

Hát, nem is tudom. A szerző nem látott bele a fejébe, meg sem próbálkozott gondolatolvasással. Annyit mondhatok: látott ő már tehetséges pályakezdő színészeket, akikre egyszer csak rázuhant egy főszerep, és ők többnyire nagy erőfeszítéssel, ritkábban könnyű szerrel megbirkóztak vele. Olyanokat is látott, akik összeroskadtak a főszerep súlya alatt. De ők legalább küzdöttek a szereppel, és ha elbuktak is, bukásuk tragikus volt.

Egyszer egy fiatal színész, aki Madách Imre művében Ádám lett volna, megszökött a főpróba előtti órákban, és nem sikerült előkeríteni. Napokkal később találtak rá egy sűrű erdőben. Így a bemutató botrányos körülmények között elmaradt. Pedig a rendező nem kí-

mélt időt és fáradságot, kiemelten foglalkozott az ő Ádámjával. Heteken át szinte kizárólag őt idomította. Már majdnem tökéletes Ádám volt, amikor kerekelt oldott.

Egy másik fiatal színész, aki Hamletté lényegült át, a premier utáni első előadás alkalmával merevrészen támolygott fel a színpadra, és nem forgott a nyelve. Így az előadás botrányos körülmények között félbeszakadt, a színház pedig azonnali hatállyal megvált Hamlettől. Pedig a társulat apraja-nagyja a fiatal színész alkoholproblémáival foglalkozott, mindenkinek volt jótanácsa vagy legalább véleménye, mindenki látta az összefüggést a szerep nehézségei és az idegek túlhajtott izgatása között.

De olyat, aminek most volt tanúja, a szerző még nem látott. Egy tehetséges, fiatal színész készakarva szűkíti saját színészi mozgásterét. Szándékosan rombolja azt a szerepet, amelyet ezután kellene felépítenie. Miért?

Ahhoz, hogy a válaszról bármiféle sejtelmünk lehessen, mégiscsak el kell mondanom, miről szólt a szerző színműve. Röviden: a bátorságról. Vagy inkább annak hiányáról, a gyávaságról.

Műfajára nézve a szerző színműve mesejáték volt. A főszereplő a mesebeli bátor fiú, aki nem tud félni, és világgá megy, hogy megtanuljon. Igen ám, de ő az egyetlen, aki nem tud félni. Mindenki más tud. No és mitől kell félni abban a környezetben, amelyben a színmű játszódik? Hát például a főszereplő egyik nővére a póktól fél, a másik pedig az egértől. De már az édesapa attól fél, hogy elveszíti az állását, és túl idős ahhoz, hogy bármilyen új munkahelyre fölvegyék.

A főszereplő, akárcsak a mesében, eltölt egy éjszakát az útszéli akasztófa alatt, hátha ott megtanul félni. Nem tanul meg. De nem is ez a fontos. Ennél sokkal fontosabb, hogy: miért van akasztófa az országút szélén, akárcsak a mesében? És miért lóg rajta egyszerre három holttest, akárcsak a mesében? A szerző színművében erre az a válasz, hogy néhány éve népszavazás volt a halálbüntetés visszaállításáról, és most akasztófák állnak az országút mellett, akárcsak a középkorban.

Egy másik jelenetben a főszereplő összebarátkozik egy keselyűvel, aki arról panaszkodik, hogy nem győzi a holttestek eltakarítását, mert polgárháború van, és a különböző valószínű emberek ölik egymást.

A szerző, ha kérdezik, nyilván elismerte volna, hogy hazájában jelenleg nincsenek akasztófák és három évtizede eltörölték a halálbüntetést. De ha ennek visszaállításáról referendumot írnának ki az illetékesek, a szerző polgártársainak nagy része igennel szavazna. Emiatt a szerző – nem annyira íróként, inkább állampolgárként – aggódott egy kicsit. A szerző hazájában jelenleg polgárháború sincs. De igény, az volna rá. És harminc évvel ezelőtt, amikor a szerző még fiatal volt, ki-kí láthatta, noha vajmi kevesen akarták tudomásul venni, hogy a szomszéd országban miképpen lesz az ilyen igényből tömeges gonosztett. A szerző emiatt is aggódott egy kicsit.

Többször magánemberként aggódott, félelmeinek nem adott hangot a nyilvánosság előtt. De most ezekből – maga sem értette, miért – egyet-mást beleírt a színművébe.

A szerző gyáva ember volt, könnyen megfélemlíthető. Gyerekkora a „kádári konszolidáció” éveire esett, amikor a lakosság törvénytisztelő többségének már nem kellett folyamatosan rettegnie a hatósági erőszaktól. De még élt azoknak a félmúltbeli korszakoknak az emléke, amikor ez a rettegés jelen volt. Ennek reflexei az ő idegrendszerébe is beépültek. Úgy gondolta: a fél évszázaddal ezelőtti felnőttek mintha szándékosan szoktatták volna rá őt a gyávaságra és, ami együtt jár vele, a hazudozásra.

Egyszer, amikor vendégségben voltak, a későbbi szerző a többiek mulattatására megszólalt, utánozva a Nyugaton élő bemondó idegenszerű hangúlyait: „Itt a... Szabad Európa Rádió a... 19, 25, 31, 41 és 49-es rövidhullámon...” Azaz nem jutott el a rövidhullámig, de még az utolsó számokig sem, az általa kitalált vicces híreket pedig végképp nem mondhatta el, mert belefojtották a szót, és suttogva üvöltöztek vele, aminek ő csak a végét értette: „...feljelentenek, és elviszik az apádat!”

Egyszer, amikor még indián akart lenni, és idegenek füle hallatára kijelentette: a család rövidesen disszidál Amerikába, ahol ő beáll indiánnak, ezt hasonló szitokáradat fogadta, amely ugyanígy végződött: „...feljelentenek, és elviszik az apádat!”

Amikor pedig megkérdezte, hogy miért nyújtunk katonai segítséget Csehszlovákiának, noha sem a NATO, sem a Bundeswehr nem támadta meg a szomszédos baráti országot...

Nem, ezt nem kilenc évesen kérdezte, hanem kétszer olyan idős korában, az érettségi banketten, amikor már mindenki berúgott. Kilenc éves korában, amikor hazatért a nyár végi úttörőtáborból, azt kérdezte az anyjától, hogy: miért sírnak az öreg nénik a buszmegállóban, és miért kiabálják azt, hogy már megint viszik a fiúkat a háborúba?

...az édesanya rákiabált, hogy ezt ne merészelje még egyszer megkérdezni, mert: „...feljelenenek, és elviszik az apádat!”

A szerzőnek, amikor már szerző volt, néha megfordult a fejében: talán nem is lett volna olyan nagy baj, ha akkoriban elviszik a családfőt. Azaz baj lett volna, de nem kellett volna rettegni, mert a baj már bekövetkezett. A későbbi szerző talán még büszke is lehetett volna arra a férfirra, akit gyávasága miatt mindinkább megvetésre méltónak látott, és akitől ő maga is örökölte a gyávaságra való hajlamot. De gyerekkorában egyszerűen csak félt, hogy elviszik az apját, amiért ő, a fia olyasmit mondott, amit nem lett volna szabad. Vagy esetleg azért viszik el az apját, mert ő, megfélemlített gyerekként, nem mondott valamit, amit mondania kellett volna.

A szerző gyávaságának története külön írásmű tárgya lehetne. Most elég annyit mondanom, hogy már kamaszkorában felismerte, és próbált küzdeni ellene. Igyekezett úgy viselkedni, mint aki nem gyáva. Egyetemi hallgatóként – nem annyira meggyőződésből, inkább csak bátorságát akarta mutatni – aláírásokat gyűjtött különféle ügyekben, például egy szellemi műhellyé alakuló folyóirat szétverése vagy a Dunára tervezett környezetromboló vízierőmű építése ellen.

Sokféle embert megkeresett az ívekkel, és a gyávaság sokféle változatával szembesült. Ritkán fordult elő, hogy valaki beismerte: azért nem írja alá az ívet, mert nem meri. Fél a következményektől. Elbocsátják az állásából, nem hosszabbítják meg a szerződését, nem forgathatja le a filmjét és hasonlók. A gyávaság beismerése már-már a bátorsággal lett volna határos.

Jóval többen voltak, akik formai vagy nyelvi kifogásokkal éltek, belekötöttek egy-egy mondatba, fordulatba, kifejezésbe. Ő aláírná a tiltakozást, mondta az ilyen ember, mert alapján véve egyetért vele, de „ebben a formában, ahogy most van, nem írhatom alá”. Az ilyen típusú gyáva ember többnyire hatóigét használt, és hangsúlyos nyomatékkal ejtette ki. Olyan is volt, aki tépelődött, gondolkodott, aláírta az ívet. Aztán egy kis türelmet kért, ismét csak tépelődött, gondolkodott, kihúzta a nevét, átsatírozta, olvashatatlanná tette, végül csak annyit mondott: „Nem megy.”

Mások azt mondták: „a jelenlegi helyzetben” hiba volna Kádár Jánost, az ország első emberét nehéz helyzetbe hozni, mert élesedik a Magyar Szocialista Munkáspárton belül a hatalmi harc, Kádár alig tudja féken tartani a keményvonalas rendpárti szárnyat. Minden ellenzékiekieskedő hőzöngés (például egy ilyen tiltakozás, plusz az aláírásgyűjtő ív) a további szigorítások malmára hajtja a vizet.

A fiatalember, aki akkoriban írta első elbeszéléseit, elgondolkodott: a szigorításoknak ezek szerint van egy malmuk, és erre vizet lehet hajtani, például aláírásokkal.

A szerző valamilyen oknál fogva most, négy évtizeddel később, az olvasópróbán is arra gondolt, hogy a szigorításoknak malmuk van, amelyre valaki – meglehet, akarata ellenére – vizet hajt. Pedig elmúlt a hetvenes évek vége, nyolcvanas évek eleje. De a miheztartás, úgy látszik, nem múlt el. A szerző egyszerre csak arra lett figyelmes, hogy az igazgató arca nem olyan, mint máskor. És az igazgatóhelyettes arca is alig észrevehetően, de azért észrevehetően megváltozott. Valami eltorzítja az arcvonásait.

Ezek meg vannak ijedve.

Ellentétben a mesebeli fiúval, aki nem tud félni, ezek tudnak.

Az olvasópróba fél három körül ért véget. A vezetőség gondterhelt arcvonásait a szerző nem láthatta, csak a szintén gondterhelt, kissé görnyedt hátukat, miközben kivonultak az előcsarnokból. Gyors léptekkel vonultak, siettek.

De az ő számukra nem is volt mondanivalója. Inkább a főszereplőnek szerette volna elmondani, miért fontosak a monológok. Farkas Nándor tudniillik a három közül egyiket sem olvasta fel, csak az első és az utolsó két-három szót, mintegy jelzésszerűen. Azt jelezte, hogy ő már fejben kihúzta azt, ami köztük van. Odalépett a főszereplőhöz, mondván: „Ide hallgass!” Csakhogy a tehetséges pökhendi nem hallgatott oda. Hátat fordított a szerzőnek, és sietős léptekkel távozott. A főszereplő melletti nő lassabban sietett, őt a szerző

utolérhette volna, de mit mondhatott volna neki? Úgy vette észre, hogy a nő az olvasópróba kezdete óta még inkább megöregedett, és ez belefojtotta a szót.

Látta, hogy a rendező még ott áll a hosszú asztal túlsó végénél, szedi össze a papírjait. Odakiáltott neki:

– Ha van egy pár perced, beszéljünk!

Visszaszólt a rendező:

– Holnap felhívlak!

És már ott sem volt.

Kint az utcán pezsgett az élet. Csilingelt a villamos, bontogatták rügyeiket a fák, nyüzögtek a tarka ruhás járókelők, fűszeres falatokat nyesett hosszú húshengeréről a gíroszárus. Csak a szerző halála volt befejezett, kész tény. Természetesen nem az élettani, még csak nem is irodalomelméleti, hanem adminisztratív értelemben.

Másnap fél három körül, majdnem pontosan huszonnégy órával az olvasópróba után csakugyan megszólalt a szerző otthonában a telefon. De nem a rendező beszélt a vonal túlvégén, hanem az igazgató. Mondta, hogy nincs sok ideje, mert külföldre utazik, és mennie kell a repülőtérré. De még előtte mindenképpen fel akarta hívni a szerzőt, mert mondani akar neki valamit. Az viszont, hogy mit akar mondani, percekig nem derült ki. Köntrőfalazni csak pontosan, szépen, összefüggően érdemes. A színház vezetője pedig hebegett.

A szerzőnek megesett a szíve az igazgatón. Még a végén lekési a repülőgépét.

– Mondd ki nyugodtan! – biztatta. – Essünk túl rajta!

Az következett be, amire a szerző tegnap délután óta számított. De még mindig nem azonnal. Az igazgató közölte, hogy a szerző színműve „túlságosan rázós”. Majd azt a kifejezést használta, hogy „megosztó”. Végül nagy lélegzetet vett és kimondta: leállítja a próbákat és kiveszi a műsortervből a gyávaságról szóló drámát. Miután ezt közölte, mintha megkönnyebbült volna. „De azért, ugye, megmarad a barátság?” Ez volt az utolsó mondata.

A szerző egyrészt szerette volna tudni, hogy mi történt. Másrészt nem szerette volna. A legcsekélyebb érdeklődést sem érezte a barázdált arcú, kopaszodó színházigazgató iránt.

Utóbb azt hallotta, hogy a főszereplő visszaadta a főszerepét, és erre való tekintettel a vezetőség inkább lemondott a szerző drámájáról.

Írói pályája során a szerző látott néhány szerepvisszaadást. Azt a színészt, aki visszaadja a szerepét, a vezetőség elküldi a társulattól. Ha mégsem küldi el, akkor annak valami különleges oka van. Például... semmi szín alatt nem akar megválni tőle, mert a színész negyven éve a Kárpát-medence kedvence és a társulat örökös tagja. Vagy például... maga a vezetőség kéri meg a színészt a szerepvisszaadásra, hogy legyen ürügye a próbák leállítására. Ha így történt, ez megmagyarázza mind a fiatal, tehetséges Farkas Nándor pimaszságát, mind pedig a dramaturg Dálnoki Gizi távolmaradását.

Sőt, így még az is érthető, hogy miért nyúlt bele valaki, egy Akárki a szerző szövegébe, miért tompította az élesnek érződő fordulatokat. Az illető, bárki volt is, nyilván jót akart. Azt hitte, megmentheti a bemutatót, ha kiirtja a szövegből a legrázósabb mozzanatokat. Tévedett. Hiába tompított, hiába szürkített. Nem ez vagy az a részlet volt rázós, hanem a színmű, egészében véve. Úgy, ahogy meg volt írva, rázós volt.

Rázós.

A szerző fiatalkorában ez a szó nem annyira kátyúkban bővelkedő utat vagy rugó nélküli szekeret jelentett, amely a rajta utazókat összerázza. Nem, hanem az elsődleges jelentés ez volt: kellemetlen, kockázatos (téma vagy írásmű). Ajánlatos nem szóba hozni, nem megírni, nem engedélyezni. Aki mégis engedélyezi, az fegyelmi bizottság elé áll. Aki szóba hozza a rázós témát, vagy megírja a rázós szöveget, azt elhallgattatják. Vagy esetleg mégsem, csak majdnem.

Amíg létezett, addig maga a cenzúra is rázós téma volt, nem lehetett nyilvánosan beszélni róla. Vezető politikusok cinikus nyegleséggel bizonygatták: micsoda vívmány, hogy a szerző hazájában az úgynevezett „felszabadulás” óta nincs cenzúra. Az, hogy „nincs cenzúra”, nem azt jelentette, hogy nem volt cenzúra, hanem az ellenkezőjét, azt, hogy olyan hatékonyan működött a cenzúra, hogy még a cenzúra témája is cenzúrázva volt.

Egyszer átengedtek egy könyvet, amely teljes egészében a hatalmi viszonyok embertelenségéről szólt, máskor bezúztak egy könyvet egy félreérthető kötőszó miatt. Egyszer mo-

ziba kerülhetett egy film, amely maró gúnnyal leleplezte a nyári építőtáborok fölöslegességét, máskor nem kerülhetett moziba egy film (ugyanattól a filmrendezőtől), mert énekelt benne egy idősebb operettprimadonna, aki állítólag a hazánkban ideiglenesen állomásozó szovjet csapatokat jellemezte.

Aztán, mintegy varázsűtésre, megszűnt az állampárt és vele a cenzúra is. A szerző akkoriban harmincéves volt.

Aztán eltelt további harminc év, és ezt az időszakot a szerző mintha átaludta volna. Az olvasópróba hónapjában arra ébredt, hogy mindjárt betölti hatvanadik életévét, és annak a szellemi szabadságnak, amely harminc éve rászakadt a közéletre, nyoma is alig van. Félni kell, igazodni kell. Óvatosan körülkémlelni mihez tartás végett. Megint vannak rázós könyvek, filmek, színművek. Nem attól rázósak, amitől a zárlatos mosógép, amely megrázza azt, aki hozzányúl, hanem attól, hogy megosztóak. Nem attól megosztóak, hogy megosztják másokkal szépségüket vagy kifejezőerejüket, hanem attól, hogy illetékesek elé kerülve, úgyszólván kikényszerítik belőlük az adminisztratív beavatkozást.

De mégis, mi történt az elmúlt három évtizedben? Ha a mai napon félni kell egy túlságosan rázós mesejátéktól, amely megosztó, akkor felvetődik a kérdés: vajon tegnap nem kellett félni tőle? Tavaly nyáron nem kellett félni tőle? Tíz vagy húsz évvel ezelőtt nem kellett félni tőle?

Vissza kell ugranom az időben egy kicsit. Még javában tartott az előző évad, amikor a szerző elkészült a színművel, és a kéziratot e-mailben átküldte a rendezőnek, valamint az igazgatónak. Mindketten örömmel olvasták. Magától értetődött, hogy az igazgató bemutatja, a rendező pedig megrendezi.

Ez éppen egy évvel az olvasópróba előtt történt, az előző év tavaszán, vagyis az évad vége felé. Javában készült a következő évad műsorterve. Az igazgató minél hamarabb, lehetőleg már szeptemberben szeretne volna színpadon látni a szerző munkáját. Csakhogy egy másik színmű bemutatóját előre kellett hozni, emiatt a szerző drámája decemberre csúszott. Decemberben viszont a rendező nem ért rá, feltorlódtak mindenféle kötelezettségei. Abban állapodott meg az igazgatóval, hogy áprilisban kezdődnek a próbák, és május végén lesz a bemutató.

Ez azzal az előnnyel fog járni, magyarázta a szerzőnek a rendező, hogy a nyári szünetben mindenki végiggondolhatja a szerepét, érlelődni fog a produkció. A szeptemberi felújító próba pedig új lendületet ad majd a színészeknek.

A késlekedés azzal a következménnyel járt, hogy a szerző színművével, továbbá a bátorság és a gyávaság dilemmáival néhány hónapig senki sem foglalkozott. A szöveg ott pihent az igazgatónál és a rendezőnél. Rajtuk kívül nem olvasta senki, még a dramaturg, Dálnoki Gizella sem.

De most, az olvasópróba előtti napokban kinyomtatták. Legalább húsz példány készült belőle. A társulatból bárki elolvashatja. Vagy legalábbis belenézhet.

Még az is lehet, hogy egy példány kikerült a színházból és egy illetéktelen személy kezébe jutott. Az illetéktelen személy pedig elolvasta. Vagy legalábbis belenézett.

És még az is lehet, hogy ez a külső személy nem illetéktelen volt, hanem illetékes. Olyannyira illetékes, hogy felhívta a barázdált arcú, kopaszodó igazgatót. Vagy találkozott vele, és akkor szemtől szembe mondta meg a barázdált arcvonásoknak, hogy nem lesz ez így jó.

Az igazgató pedig, mintegy varázsűtésre, belátta, hogy tényleg nem lesz ez így jó. Olyannyira, hogy sehogy sem lesz. Nem lesz az egészből semmi.

Ha így történt – ami nem biztos, mert én, az írók szokása szerint, kitalálok mindent, és azt írom le, ami eszembe jut –, akkor ez kevéssel az olvasópéldányok elkészülte után történhetett.

Ugyan ki lehetett az – töprengett a szerző –, aki a példányt kivitte a színházból?

Rá jellemző módon egyrészt szeretne tudni, másrészt szeretne tudni nem tudni. Egyrészt kíváncsi volt rá, másrészt nem érdekelte.

De hát ki sem kellett vinnie annak, aki a példányt kivitte a színházból! Az is elég, ha a társulat közlékeny tagja ismeri a mű tartalmát, felidéz egy-két jellegzetességet – például, hogy a mesejátékban szereplő kisegér folyton Arisztotelészre hivatkozik, vagy hogy a mesebeli király lakcíme a Király utca – és elmondja illetékesnek. Sőt, még csak ennyi sem kell.

Az is elég, ha mindezt elmondja illetéktelennek, és illetéktelen továbbadja illetékesnek, amit hallott. Túlzás volna azt állítani, hogy a társulat közlékeny tagja feljelentette a produkciót, de valami ehhez hasonló beavatkozás mégiscsak történhetett.

A szerző arra gondolt, hogy az ő drámáit ennél jobban már nem lehet nem bemutatni. Számos be nem mutatott drámája volt. Ezek közül az egyik eljutott az olvasópróbáig. A többi addig sem jutott el. Ennyi az egész. Nem olyan nagy különbség. Már csak azért sem, mert a jelek szerint az egész olvasópróba egy nagy-nagy beugratás volt. Az összes jelenlevő be volt avatva a készülődő tréfába, még a távolmaradó Modigliani-akt is tudhatta, mi készül, csak a szerző nem. Hihíhi. Hahaha.

Fiatalkorában, amikor még nem ismerte a drámaírás törvényszerűségeit, a szerző sikeres drámaírónak számított. Groteszk boházokat írt, amelyeket telt házzal játszottak a színházak. A kritikusok, bár többnyire fanyalogtak, már csak újdonsága miatt is érdekesnek tartották az írásmódját. Egyikük elismerte: „Kétségkívül *mű-kód*. Viszont *működ*.”

Aztán valami megváltozott. A szerző, akire pályakezdekéskor azt mondták, hogy „öncélú abszurdista” és „posztmodern rendbontó”, egyszerre csak olyan hírbe keveredett, hogy „kilóg a sorból”. Ezek szerint az abszurdisták, még ha öncélúak is, benne állnak vagy menetelnek egy sorban, a rendbontók pedig egy másikban. Vagy éppenséggel ugyanabban. A szerző viszont már nem teljesen öncélú, mert kilóg.

A szerző azzal nyerte el a kilógás hírért, hogy írt egy drámát egy Shakespeare korában élő erdélyi fejedelemről. A fejedelem udvarában nem volt magyar nyelvű színjátszás, történetek viszont olyan események, amelyek Shakespeare tragédiáiba is bekerülhettek volna. Ezeket az eseményeket írta meg a szerző. Munkája verses dráma volt, a régebbi Shakespeare-fordítások modorában.

Ezt a művet egyrészt elismerés, másrészt elutasítás fogadta. Elismerték irodalmi alkotás-ként. Megjelent könyv alakban, a könyvről okos, elemző kritikák láttak napvilágot. Még egy díjat is kapott rá a szerző, mármint a könyvre, nem pedig a színműre. Drámai műként ugyanis elutasították a kritikusok. Nem írhattak róla elutasító bírálatot, ugyanis nem mutatták be, de ők szemtől szembe megmondták a szerzőnek, hogy ezt bizony nem is fogják bemutatni. És hogy ők minden tőlük telhetőt meg is tesznek azért, hogy az erdélyi fejedelem ne kerülhessen színpadra.

A kritikai folyóirat főszerkesztő-helyettese, amikor szembejött az utcán, ráförmedt a szerzőre: „Mit képzelsz?”

Egy idősebb író, aki 1956-os szereplése miatt éveket töltött börtönben, és akinek a szerző dedikálta a könyvbe zárt drámát, miután elolvasta, így szólt: „Ügyesen bonyolítod a fejedelmi udvar intrikáit, csak azt nem értem, hogy miért írtad meg ezt az egészet!”

Ő legalább elolvasta. Mások, főleg színházigazgatók és rendezők, nyíltan megmondták, hogy márpedig ők „ezt” nem fogják elolvasni. Nekik nincs idejük az „ilyenekre”. Nem tudhatták, elvégre adott szavukhoz híven nem olvasták, hogy a szerző műve odatartozik-e az „ilyenek” közé. Talán azt sem tudták volna szabatosan megfogalmazni, hogy milyenek és mitől olyanok az „ilyenek”. De az előítélet már csak így munkálkodik: nem kíváncsi arra, amit el akar pusztítani, ha már a létrejöttét nem akadályozhatta meg.

Akkor hallotta a szerző először, hogy ő egy megosztó szerző. Drámája pedig egy megosztó alkotás.

Maga a korszak is megosztó volt. Az ország lakossága megosztottságban élt. Honfitársaink két, egymással ellenségesen szemben álló csoportot alkottak: voltak a guelfek, és voltak a ghibellinek. Vagy, ha kerülni akarjuk a patinás megnevezéseket, mondhatjuk így is: voltak az alma-pártiak, és voltak a körte-pártiak. Továbbá voltak a tétovák és közömbösek, de a maguk módján ők is megosztottságban éltek. Ha valaki nyilvánosan kijelentette, hogy ő csak almás rétest eszik, mert körtés rétest még csak nem is látott soha életében, annak politikai mellékjelentése volt. Az sem volt mindegy, hogy valaki a tulipánt vagy a szegfűt nyilvánította-e kedvenc virágjává.

A szerző mint posztmodern rendbontó szinte automatikusan körtének számított. Ő ezt tudomásul vette, minden következményével együtt. Ha megosztottságban élünk, akkor ebből nem lehet kimenekülni. Vagy ha lehetne, akkor sem volna helyes. Lenézte azt, aki úgy nyilatkozott, hogy márpedig ő se nem alma, se nem körte. „Látom rajtad, hogy alma vagy.

Gyáva alma. Nem mersz színt vallani, és nem akarsz elveszíteni egykori népszerűségedet a körték között, pedig az már odavan.” Ezt gondolta. Lám csak, Dante is az egész keresztény humanizmus költőjeként van számontartva, pedig a maga idején nyílt sisakkal vett részt Firenze pártküzdelseiben.

A szerzőnek nem volt semmiféle sisakja, se nyílt, se másilyen. Nem csatlakozott egyetlen körte-párthoz sem (több is volt, ahogy alma-párthoz is). A körték nagy részét nem kedvelte, de már csak dachból is hozzájuk számította magát. Nem írt politikai publicisztikát, nem vett részt a közéletben. Írta regényeit és drámáit, mint régebben is. Amikor író volt, nem létezett állampolgárként.

Mégis éreznie kellett a megosztottság következményeit.

Egy régi barátja, akit bensőségesen szeretett, hirtelen elhidegült tőle, és ezt meg is indokolta. Ő legalább őszinte volt. Egy másik barátja, aki pártlistán országgyűlési képviselő lett (alma), hamiskás mosollyal így szólt, amikor a szerző dedikálta neki új regényét: „Ha majd megbukunk, elolvasom!” Egy híres költő fia, aki a szerző kollégája volt (a szerzőnek akkor még nem szűnt meg az állása) a költő apa kerek számú évfordulás estjén így szólt a szerzőhöz: „Szép töletek, hogy ti is itt vagytok.” Többes számban mondta, pedig a szerző egymaga volt jelen.

Folyóiratok, ahol azelőtt rendszeresen publikált, kezdtek nem kérni a kézírataiból. Újabb könyveiről nem közöltek ismertetéseket, holott a régebbiekre még odafigyeltek. Egyszer visszahallotta, hogy az egyik folyóirat szerkesztője egy interjúból – terjedelmi okokra hivatkozva – kihúzta azt a részt, ahol az interjú alanya a szerzőről és kettejük munkakapcsolatáról beszélt.

Mindez akkoriban fel sem tűnt a szerzőnek. Sok új szellemi műhely alakult, amelyek munkatársai kedvelték a posztmodern rendbontókat és az öncélú abszurdistákat. Még azt is elnézték a szerzőnek, hogy kilóg a sorból. De azért a széleskörű megosztottság résztvevői közül nem volt mindenki elnéző.

Az erdélyi fejedelemtől szóló drámát, amint láttuk, sokan elutasították. Nem akarták elfogadni, de létrejöttét sem tudták megakadályozni vagy meg nem történné tenni.

Az almák közül – már aki hajlandó volt megfogalmazni véleményét – némelyek a dráma szemléletét kifogásolták. Nem tetszett nekik, hogy nincsenek egyértelműen pozitív és negatív hősök, és egyáltalán, hogy hiányzik a hazafias nekibuzdulás. A körték közül még kevesebben méltatták a szerzőt nyílt állásfoglalásra. Ha mégis mondtak valamit, az így hangzott: „Úgy kell neked!” Vagy: „Erre most semmi szükség.” A szerző fokozatosan rájött: az lehet a bajuk a körtéknek az ő drámájával, hogy a hazafias pátosz ugyan hiányzik belőle, de a szerző a nemzeti sorskérdéseket mégiscsak komolyan veszi, nem csinál viccet belőlük. A szereplők ellentmondásos személyiségek ugyan, de az indulataik igaziak.

Sokaknak már a dráma helyszíne sem tetszett. Mi az, hogy Erdély?! Erdélyről írjanak a nemzeti érzelműek! Ezt gondolták, néha mondták is az egyik táborban. És a másik tábor, fura módon, majdnem ugyanígy vélekedett. Egyesek visszafogottak próbáltak maradni, mások durvább hangot ütöttek meg. „Erdély az erdélyieké” – hangzott innen is, onnan is. „Egy pesti szerzőnek *nincs joga* drámát írni erdélyi fejedelemtől.” A tekintélyes személy, akitől elhangzott ez kijelentés, csakugyan a „jog” szót használta.

A szerző fellapozta az 1939-es IV. törvénycikket, amely egy náci jellegű jogfosztó rendszabály volt, és utánanézett: van-e benne paragrafus arról, hogy egy „pestinek” minősülő személy (ugye értjük, hogy ez mit jelent) drámaíróként milyen témákról írhat, azaz van *joga* írnia, és milyenekről nincs. Sokféle korlátozás található az említett törvénycikkben, de a jogalkotó – meglehet, sokaknak sajnálatos módon – elfeledkezett az írói témák származás szerinti korlátozásáról.

Egy prominens színházi ember, demokratikus ellenzéki múlttal, azért nem volt hajlandó továbbítani az erdélyi tárgyú drámát egy nemzetközi pályázatra, mert – mint az indoklás hangzott – az erdélyi fejedelemtől semmi köze a mai magyar valósághoz. Helyette továbbküldött egy másik színművet, amely a *Mikluho-Maklaj a pápuák között* címet viselte, és amelynek a mai magyar valósághoz nyilván sokkal de sokkal több köze volt.

A szerző úgy érezte, hogy addig nem képes új drámát írni, amíg az erdélyi fejedelemtől szólót be nem mutatja egy társulat.

Nemcsak érezte. Tényleg nem volt rá képes. Próbálta, nem ment. Nem általában az írás nem ment, mert például regényt írni továbbra is tudott. Azaz most tudott csak igazán. Azokban az években, amikor úgy érezte, hogy nem képes többé drámát írni, gyors egymásutánban írt hat regényt. Ezeket a kritikusok érdeklődéssel fogadták, értelmezésükről viták bontakoztak ki. Az egyikről egyetemi szeminárium indult, a másikat több idegen nyelvre lefordították. Ő maga is tudta, hogy regények terén jó formában van.

Egyszer egy ismerőse, egy fiatal nő, egyik barátjának élettársa szembejött vele az utcán, és a szerző elmondta neki, hogy éppen befejezte a legújabb regényét. A nő megkérdezte: „No, és jó az a regény?” A szerző mehökkent. Gyerekkorában nemcsak gyávaságra, hanem szerénységre is nevelték, vagyis, pontosabban, önmaga lebecsülésére. Ha elért valamilyen eredményt, például jeles osztályzatot kapott, vagy első helyezést ért el egy vetélkedőn, és ezzel otthon elbüszkélkedett, rögtön az arcába vágta: „Öndicséret bűdös!” Mintha összecsinálta volna magát, pedig csak megnyerte a környezetismereti versenyt és nem titkolta eléggé, hogy örül neki, sőt büszke is rá. „Te csak ne legyél büszke semmire!” – mondogatták.

Rászoktatták, hogy ne becsülje se a képességeit, se a tudását, se a sikereit, miközben mindezt megkövetelték tőle. Azt is elvárták tőle, hogy a sikereit ne is tekintse sikernek. A környezetismereti első helyezésre például azt mondták: „Hát nem éppen olimpiai aranyérem!” Napjában többször a lelkére kötötték: csak nehogy elbízsa magát. Más szóval: ne legyen önbizalma.

Évtizedekkel a gyerekkor elmúltá után is nehezeére esett volna azt mondani a nála tizenöt évvel fiatalabb nőnek, hogy igen, új regénye jó, érdemes elolvasni. Másfelől persze azt sem mondhatta, hogy nem jó. Az hazugság lett volna, márpedig gyerekkorában arra is rászoktatták, nyilván Immanuel Kant szellemében, hogy soha, semmilyen körülmények között nem szabad hazudni. Végül óvatosan, ugyanakkor önérzetesen így felelt: „Ha nem tanám jónak, nem adnám ki a kezemből.”

Ez nagyjából igaz volt. Előfordult már, hogy a szerző kidobott egy négyszáz oldalas, teljes kéziratot, mert nem volt vele megelégedve. Már a háromszáztizedik oldal tájékán tudta, hogy ki kell dobni, de becsületből végigírta, és csak azután dobta ki.

Amikor ez történt, nem volt a legjobb formájában. Viszont mihelyt kudarcot vallott a drámaírással, elbeszélőként valósággal megtáltosodott. Öt percbe telt, amíg támadt egy ötlete, és másfél évbe telt, amíg regényt írt belőle. Máskor szintén öt percbe telt, amíg támadt egy másik ötlete, és két hétbe telt, amíg rájött, hogy ez egy rossz ötlet. Akkor aztán habozás nélkül megvált tőle. Már nem kellett több száz oldalas kéziratokat kidobnia, már az is elég volt, ha szélnek ereszti a rossz ötleteit. Egyszer megfordult a fejében, hogy írhatna egy könyvet rossz ötleteinek történetéből, de rögtön tudta, hogy ez is egy rossz ötlet. Gyorsan eldobta. ■ ■ ■

Márton László (Budapest, 1959) író, műfordító és esszéista. Könyvei a Kalligramnál: *M. L., a gyilkos* (2012), *A mi kis köztársaságunk* (2014), *Faust I-II.* (műfordítás, 2015), *Hamis tanú* (2016), *Walther von der Vogelweide: Összes versei* (műfordítás, 2017), *Két obeliszk* (2018), *A Nibelung-ének* (műfordítás, 2020), *Bátor Csikó* (2021).

Sysmai erdő

Kivonulsz a napok folyamatos pörgéséből,
sodornak, mint folyó a kitekert uszadékfát,
kilépsz a testből, nem akarod hordani terhét,
hallgatod az eső klimpírozását a cserepeken,
az avar ropogását és a varjak kerepelését.
Átfut egy izgága vörös mókus a lábad előtt,
felpattan egy ágra és feszülten figyel,
fekete szeme követi minden mozdulatod,
és figyel a csóka és a szarka is, a tóparton
a vadlúd, mely lemaradt a rajtól, és magányosan
itt fog a jégbe fagyni, mikor beköszönt a tél,
figyel a pocok, a cinege, a nyest és a sirály,
az utcán minden biztonsági kamera és lámpa
rád van állítva, pedig se árnyékod, se fényed,
csak áporodott hőt bocsátasz ki magadból,
az ösvényen surransz csendesen: lomha folyó,
mély zöld fű, kiszáradó nádas, bűzös mocsár,
az iszap mélyén egy legyilkolt viking lány teste
dermedt az időbe: szilánkos csont és cserzett bőr,
betört arc, vak szemgödör, hallja minden léptedet.
A távoli csillagok fényes homokszemek,
az égbolton megvillannak az űrhajók, rajokban
kutatnak lakható bolygók, élhető galaxisok után.
Az erdő egy év múlva le fog égni, toxikus lesz a tó,
elrohadnak a madártetemek, de te megmaradsz,
most már örökre, a viking lány emlékezetében.

Reggel

Megállt az idő ma reggel, gomolygott a szmog,
az erdőszerű autópályán traktorok berregtek,
a poshadó parton egy lány úszás után
hosszú haját Star Wars-os törölközőbe tekerte,
míg a plázát feladták a barbárok ostroma előtt,
és vadászgépeken menekültek az angyalok,
a Mars északi pólusán riant a jég.

Megállt az idő ma reggel, olcsó, avas krémmel
kented szétfoszló lábadat a nappaliban, szaga
az orromat facsarta, beitta magát a hajamba,
és kigyók csúsztak ki a vécéből és lefolyóból,
sziszegtek, és szuszogtak a krokodilok,
és forró vér bugyogott fel a parketta alól:
a pincébe rejtett bálnát patkányok rágták.

Megállt az idő ma reggel, hápogtak a kacsák,
amikor kávé előtt kiszedtem a mosogatógépből
az éjjel elmosott kanalakat és a baltát,
és megvakartam a vakcina nyomát a lábamon,
távoli bolygókon a napszél fuvolázott,
űrhajók lebegtek a rózsaszín világűrben,
míg lomha élvezettel újra elindultak a percek.

Gerevich András (1976) költő, író, műfordító. A Budapesti Metropolitan Egyetemen és a McDaniel College-on forgatókönyvírást tanít, a Milestone Intézetben mentor. Legutóbbi kötetei: *Tizenhat naplemente* (versek, Kalligram, 2014) és Frank O'Hara: *Töprengések vészhelyzetben* (műfordítás Krusovszky Dénessel, Magvető, 2020).

Fantasztikus irodalomtörténet a déli végekről:

A vén Mihály

A történetírás, illetve annak az egységesített statisztikákon alapuló, nehezen megkérdőjelezhető része szerint Magyarország déli vidékein – az úgynevezett alsó végeken – már a tizenhatodik század elején feltűnően megélénkült a közúti forgalom. Szembe találták maguk mind a távoli, mind a közeli rokonok ebben a „helycserés támadásban”. A magányosan álló tanyákról a települések talmi biztonsága felé igyekeztek az emberek, a városlakók pedig kifelé siettek. Utóbbiak úgy gondolták, a közeledő katasztrófa elsősorban a sűrűn lakott, gazdagabb területeket fogja sújtani. Ebben a nagy tülekedésben-tolongásban aztán a szokottnál is gyakoribb, sokkal harsányabb lett az anyázás ahelyett, hogy szépen megbeszélték volna, esetleg ki-kinek a helyére megy. Mindenki nagyon ideges volt, a legkisebb koccanások nyomán is gyakran alakultak ki tömegverekedések, ugyanakkor valamiért nem az egész felfordulást okozó törököt szidták a bunyózók, török vagy akár római anyjukat egymásnak, hanem azt a *kurva keltát!* Azt az utolsó rühöset.

Szegény kelták akkor már a közelben sem voltak, ám valamiféle ősi bűn hordozóiként tartották számon mindnyájukat, így könnyen röpöntek ki a szájakon az őket célzó alpári szitkok.

Ez volt tehát az az időszak, amikor a könyvek is vándorútra keltek, az összes dedikált és nem dedikált, vékony-vastag, mindenféle nagyságú és mindenfajta fedelű példányt beleértve. Ugyan nem akadt belőlük oly nagyon sok a lenti végeken, ám tudjuk, hogy a köteteknek megvan az a tulajdonságuk, hogy költözéskor mintegy daczból szaporodni kezdenek, aztán ember legyen a talpán, aki elcipeli őket. A maga históriás munkájában dr. Bori Imre arról beszél, hogy ekkor fogta menekülőre a dolgot Szerémség és Bácska lakossága, majd emigrálni kezdtek Baranya írástudói is. Jelen idejűvé téve előadását úgy mondja ő, hogy pusztulnak és elvándorolnak a szellemi termékek. A kolostorok menekülő lakói

magukkal viszik az olvasmányaikat, amelyeknek végül csak kis hányada marad meg. Főleg azok a darabok, amelyek még időben Erdély távolabbi részeibe, vagy a Dunántúlra, leginkább az északi országrészekbe kerültek. Úgy tudja Bori, hogy – példának okáért – Váradi Péter humanista bibliotékájának egyik becses darabja Kolozsvárott, másik pedig Bolognában kötött ki. Ugyanakkor a becsei kolostor egyik kódexe Gyulafehérváron vészelte át az évszázadokat, megőrizve a híres kérdést:

– *Bátya, bátya, mely az út Becskrekére?*

Erre jön a válasz:

– *Uram, uram, ez az út Becskrekére.*

Hogy aztán mivel mutatta az utat az illető, valaminek a hatalmas rúdja, kocsi lócse vagy kapa nyele, netán egy bikacsök helyett csupán pusztá kézzel, nem őrződött meg. Bori tanár úr itt azzal zárja az ijesztő, ugyanakkor felettébb tanulságos bekezdést, egyben könyvoldalt, hogy egyes irodalomtörténeti vélekedések szerint az Apor-kódex (ld. Huszita Biblia!) a zalánkeményi vagy zalánkeméni, azaz slankameni beginakolostor tulajdona volt, onnan utazott előbb Szegedre, később Erdélybe, az Apor család birtokába. Aztán ott megállapodott természetes helyén, valamely biztonságban porosodó, pókhálós könyvespolcon.

Amolyan kis beszúrásként tisztázandó, hogy miért tartotta a korabeli lakosság a pannon vidékekről örökre eltűnt kelta hölgyeket minden emberi és isteni mérce szerint feslett erkölcsűeknek. Miért is? Erre jórészt az a magyarázat, hogy nem kellett akkoriban még túl mélyre ásni ahhoz – néha megtette pusztán az eke vasa –, hogy a föld alól szokatlanul szemérmetlen szobrok kerüljenek elő, amelyeket a régi történészek a valamikor arrafelé élő kelták művének tulajdonítottak. Tulajdonképpen a pannonoknak, akik az egyik legnagyobb, több külön leágazású kelta törzset képezték. Tacitus ugyan nem tartotta őket keltáknak, ám minden jel szerint a római történész tévedett. Egyébként Gallia volt az európai őshazájuk, ugyanakkor maguk a gallok úgyszintén csak egyik törzset alkották a keltáknak, akik a Duna mellett a Dráva és a Száva partjait is benépesítették. Egészen az Adriáig lakták a területet, sőt azon is túl. Aztán egyszer ennek is vége lett, mint ahogy *minden* előbbutóbb térdre kényszerül a *mindent* uraló, abszolutista Idő lába előtt. Mai tudósok sajátos algoritmust vélnek felfedezni a legnagyobb birodalmak pusztulásában, így az oszmánéban ugyanúgy, mint a többiében, ám erre a csalogató útra most nem kanyarodnánk rá. Éppenséggel a mi kis időnk szükségése okán, meg nem is hoztunk magunkkal elég ivóvizet, elemózsiát, szorít is a cipőnk – értik, ugye?

Márpedig jogos a kérdés, hogyha rátérünk erre az ösvényre, majd jó sokáig megyünk, megyünk rajta, mikor és hol vergődhetünk ki újra a főútra? És mi lesz velünk addig, oh, istenem, micsoda? (*Miserere, miserere!*)

Tehát annyit csupán még, hogy ha belelapozunk az egyik legnagyobb brit keltakutató literátor, James MacKillop erről szóló vaskos könyvébe, ott egészen érzékletes leírását találjuk – a kelta amazonok szabados életéhez fűződő hiedelmek mellett – ezeknek az obszcén szobroknak és szobrocskáknak, amelyek egykori elő-előkerülése oly nagy felháborodást váltott ki a középkori és azutáni erkölccsoszók népes táborában, hogy csak úgy hányták-vetették a töméntelenül sok keresztet. MacKillop a középkori Írországból, Walesből és Skóciából származó kőfaragványokról beszél, amelyek furán mosolygó, szétárt lábú, meztelen nőt ábrázolnak, aki kezével széthúzza a szeméremajkait. A továbbiakban e derék tudósember a mai pornográfiában létező, ún. Sheela-póz tárgyalására tér rá, azonban nekünk itt ez is túl hosszú kerülőút lenne, ezért összecsukjuk ezt a szép, jó fogású, vastag könyvet. (Ám az oldalszámot megjegyeztük a kelta mitológia szóban forgó izgalmas kötetében: 112.)

Állítólag szenvedélyes gyűjtői is léteztek a pajzán szobroknak és szobrocskáknak, így például a zalánkeméni Kakas család, amelyik sok más famíliához hasonlóan utóbb elmenekült a török elől. Mielőtt végleg elbúcsúztak volna Slankamentől, a legidősebb Kakas műkin-csük nagyobb méretű darabjait elásatta vállas fiaival valahol a Tarcál-hegység meredek oldalában, ahol senki normálisnak nem juthat eszébe szántani, csak a tökrészegnek, az meg úgyis gyorsan legurul. Némelyik aktot majd sokkal később egy a tévétornyot elvető NATO-bomba fordítja ki a földből, többjük azonban még mindig ott lehet valahol. Mindenesetre Kakasék anno Kolozsvárra költöztek, ott nőtt fel a legifjabb Kakas, aki a többi testvéréhez hasonlóan – kivéve azt az egy lányt, aki Gizella lett – az István nevet viselte. Mind a hét. Azzal a megkülönböztetéssel, hogy István1, István2, István3, stb. – István7-ről speciel tudnivaló, hogy ő meg mindig a nyakát nyújtogatva, pipiskedve járt, mint aki szüntelenül arra kíváncsi, mi történik a szomszédban.

De facto: összecseng ez azzal, hogy belőle később az erdélyi fejedelemség neves diplomátája lett. Biztosra vehetően járt a perzsa udvarban meg másfelé is Arábiában (ott tanult meg visszafelé olvasni), Erzsébet királynőnél Angliában (kezet is fogott vele, bár a királynő nem vette le a kesztyűjét), nem utolsósorban Borisz Godunovnál Oroszországban. Állítólag ez az orosz út volt rá a legnagyobb hatással. A cár furcsa kinézetén és rendhagyó viselkedésén túl egy különleges éjszaka miatt, amelyik olyan fura egy éjszaka volt.

Különben a nagy élmény az akkoriban már az örület jeleit erősen magán viselő Godunovhoz fűződik. Ugye, tudhatjuk egy későbbi opera librettójából, ha máshonnan nem, hogy mire a legifjabb Kakas Istvánunk eljuthatott abba a messzi palotába, a cárt már olyan fokú büntudat gyötörte egy régi haláleset és sok egyéb nyomasztó dolog miatt, hogy egyszerűen képtelen volt ura lenni elhatalmasodó idegbajának. Gyakorta tatárul hadart, hogy csak nagy sokára váltson vissza, közben mintha a prózai beszéd átcsúszott volna valamiféle ráspolys éneklésbe, amely nagyjából mellőzi a dallamot – egy háborodott ember fura, egzaltált éjjeli monológjába. *Hah, hah!* Ijesztő volt hallani, hogy mintha valakik közben a palota ajtóin dörömböltek volna, akárha tömeg morajlott volna lenn a téren, aztán hajnalra meg sehol semmi, sehol senki. Kissé képzavarosan hat, de Kakas Istvánunknak felállt a szőr a hátán, főleg, amikor a pizsamáján vérnyomokat vélt felfedezni. Nem is akart tovább maradni. – Pokolba minden gyümölcsöző kétoldali kapcsolattal! – kiáltott fel magában rémülten, miközben az Ördög hátát látta, aki éppen öles léptekkel vitte elfele a tréfát.

Kakas István már messze járt, amikor hazafelé utolérte az utána nyargaló hír Borisz Godunov haláláról. A tépelődő cáréről, akit végzetes nyavalyatörés ért az öklömnyi gyémántokkal kirakott trónja mellett. (Istvánnak nem üzent semmit, még egy utolsót sem, pedig mintha megkedvelte volna nagyon.)

Kakas diplomata sokáig forgatta fejében, hogy írnokának lediktálja a memoárjait, el is kezdte, de aztán valahogy nem futotta rá se az idejéből, se az erejéből. Ő maga is végül felszívódott, feloldódott az Időben, egészen apróra őrlődött mintegy az Idő zúgó malmában, hogy aztán kiszippantsa a huzat, szétszórja a mezőn a szél. Úgy tudni, szép nagy zalánkeméni házuk sem állt még nagyon sokáig ott a Duna partján Kakaséknak. Történt ugyanis, hogy török katonákat szállásoltak el benne, akik a bagózás örömeiben magukra gyűjtötták az egész épületet, így a Kakas ház is örökre törlődött a képből.

Nos, az a helyzet, hogy igazából úgy állhatunk mi itt a délvidéki irodalomtörténet Bori Imre-féle bibliájával a kezünkben, ahogy az ezernyolcszázas években a szentpétervári opera ítései állhattak Muszorgszkij művének első változata előtt. Tanácstalanul, ha nem is éppen a fejüket vakarászva, csak majdnem. Ugyanis nem lehet találni benne említésre méltó

tó női szereplőt. Esetünkben értsük úgy, hogy nőíró. A délvidéki irodalom történetében ugyanis egészen a két világháború közötti időkig kell eljutnunk ahhoz, hogy rábukkanjunk az elsőre, neve szerint Börcsök Erzsébetre, ő azonban itt még messze van. Ha egyáltalán maga a Mindenható is úgy akarja, hogy eljussunk Erzsébet végtelen faláig. Nőíró tehát itt még nincs igazándiból a láthatáron, érzékeny lelkületű férfi literátorból viszont akad bőven.

Közéjük tartozott Veresmarti Mihály.

Mihály Baranyából vándorolt el, pontosan a szülőhelyéről: a református és a katolikus borútyjáról, valamint a számtalan legendájáról híres Vörösmartról ő, ahol évekig járt iskolába, és amúgy közepes tanulónak számított. (Latinból eléggé rosszul állt, de a matek se ment oly flottul.) Onnan került Debrecenbe, aztán református prédikátorként Nagykörsőre, amonnan pedig a tizenhatodik század végén jómaga is a török elől menekülve Nyitra megyébe. Nyitrában aztán az történik, hogy a püspök elfogatja, s azon mód tömlőcbe vetteti. Mivel és hogyan szorongatják meg a börtönben, nem lehet tudni, ám tény, hogy csaknem egy álló évtizednyi raboskodás után, ami önmagában is elég lehet az összeroppanáshoz, Veresmarti meginog maga előtt is szilárdnak tetsző református hitében, és szabadulása után áttér a katolikus vallásra, hogy életét bátai apátként fejezze be a következő század derekán.

Személyéhez és művéhez több érdekes motívum fűződik, többek közt az, hogyan is kezdődhetett ez a meg- vagy áttérés. Éppenséggel válják ez a kis közbeszúrás az ügyes térítés dicséretére.

Kissé bátran fogalmazva: a török elől való menekvés jelenthette a régi idők *beat-korszakát*, amikor is az országutak tele voltak mindenféle emberrel. Köztük soknak ló sem jutott – ahogy Petőfi Sándor költőnknek sem majd a számára végzetes segesvári csatában –, ezért gyakorlattá vált valami, ami ma már mosolyt válthat ki, mégis így lehet pontosan megnevezni: „lóstop”. Főleg hosszabb távokon esett meg, hogy szinte már maga az állat kezdte mondogatni, hogy az isten szerelmére, inkább elviselne két embert is a hátán. Bizony, csak szűnjék már meg odafönn az a derűlátás utolsó szikráit is eltaposó tömény unatkozás, az a szörnyű gyöttrődés és tipródás. – Így eshetett meg, hogy útban Nyitra felé Veresmarti felvett maga mögé egy roppant tehetséges katolikus vándorprédikátort, aki aztán hosszú mérföldeken át, miként szú a fát, kikezdte az ő szilárdnak vélt református hitét, úgyhogy V. M. már erősen megdolgozva érkezhett a püspök karmaiba. Azzal a zsenge gyökereket eresztett véleménnyel például, hogy a pápisták csakugyan az Ördög hívei. Emberünk legfontosabb írásainak középpontjában épp ez a Nagy Megtérés áll, áthajlással a barokk literatúrába. (Immár, ugye, a katolikus borúton.)

Főműve nem csupán értékes emlékiratnak számít, hanem értékes korai vallomások prózájának egyben, amelyben a szerző megpróbálja megragadni a saját lelki folyamatainak létező, jól kitapintható mozgatórugóit, s azokat az irodalom hatásos, de nem hatásvadász eszközeivel tükrözni. – Ez írónk publikációinak maradandó lényege. Ugyanakkor zene dolgában, megjegyzendő, sokkal szerényebbet alkotott botfűlűnek ugyan nem nevezhető hősiünk.

Hogy muzikális szárnybontogatásairól, itt-ott üveglábakon álló zenei kísérleteiről is essen némi szó, elmondhatjuk még, hogy apjától örökölt hegedűjén tanult meg játszani. No, nem egy Stradivari-hangszer volt az, nem is lehetett. Nem is használta túl jól a tulajdonosa, meg kell hagyni, azonban szeretett gyakorolni rajta, amikor csak kedve kerekedett. Börtönéveinek első felében nem is hegedülhetett, ám amikor a megtörés és a helyes útra való térés jelei már jól megmutatkoztak rajta, maga a püspök intézkedett, hogy a rab visszakaphassa kedvenc játékszerét. Ennek aztán állítólag majdnem börtönlázadás lett az eredménye. Rengeteg fogolytárs üvöltözte magából kikelve, pallérozatlan kifejezé-

sekben nem válogatva, hogy inkább a vérpad, ezért aztán a hegedűs megvárta, hogy eljőjön a szabadulás ideje, amikor is majd kimászhat a háztetőre, hogy onnan muzsikáljon a Holdnak. Szabadon, mint a madár, féktelenül, mint a tatár. Válogatás nélkül, csupán a kiváltságos szomszédoknak.

Mielőtt meghalt volna, utoljára még kiállt az ő kedvenc vendéglőjének kellős közepére Veresmarti Mihály, hogy eljuttassa az egybegyűtteknek némelyik kedvenc nótáját. Most annyira izgult, amennyire nem szokott soha. Annyira, hogy éreznie kellett, mennyire büdös a hónalja. Pont a déli evészet ideje volt egyébként, senki se figyelt rá, mindenki inkább a tányérjával volt elfoglalva, de azért mégis elvárta, hogy a jó ebédhez szóljon is nóta. Zavarában Veresmarti olyan hosszan gyantáztatta a vonóját, hogy egy férfiú végül odakiáltott.

– Mi a hézag, druszám, valami baj van?

Nem volt mérges, csak kissé türelmetlen ez a kopaszodó, szakállas, kortalannak tűnő férfiú.

– Nosza, húzd rá! – kiabálta még, aztán ő is nekilátott kikanalazni a hűlő levesét.

Akkor Veresmarti összeszedte a maradék erejét, majd eljátszotta hibátlanul azt a nótát, amelyet a börtönben is el akart játszani, csak már nem lehetett. Aztán tokkal-vonóval, mindenével együtt elment, és vissza soha többé nem tért. Állítólag a hegedűjével temették el. Végül mégiscsak református pappal a hantjánál, vagy netán nem mondanak igazat azok, akik ez utóbbit állítják. Esetleg az ártatlanság vélelmével: mindössze katasztrófálisan rosszul emlékeznek.

Mind a mai napig mesélik, akik, hogy igazságos Mátyás királyunk egyszer rég Baranyában járt. Póri ruhában természetesen, hogy ne ismerje fel senki, és rettenetes akaraterejével még azt a híres nagy orrát is ezekre a felderítő túrákra valahogy kisebbre tudta fogni. Pedig éppenséggel mindenbe bele akarta ütni. Nos, amikor az az érzése támadt, hogy már mindent látott, hallott, amit akart a Duna egyik oldalán, azt gondolta, átruccan a másikra, átmegy egy picit Bácskába – ott is körülnéz. No, persze álruhában oda is, hogy ne tudják meg, ő az Igaztevő Király, mert akkor aligha pillanthatja meg a kendőzetlen valóságot. Előtte azonban picit rendbe szedte magát. Megmosdott, megfésülködött, pipereollójával kiollózta a szőrt a füléből, ezt követően rövidest odaért a révhöz, ahol a révész így szólt hozzá (megjegyzendő, eléggé nyers, amolyan mostanában divatos bolti hangon, miközben holmi fémpénz eredetiségét próbálta épp azzal a félelmetes harapásával ellenőrizni):

– Kiskomám, egy arany vagy háromnapos kapálás az ára annak, hogy átvigyelek, különben lófasz – közölte a tényállást. – Egyébiránt az sem kizárt, hogy az utolsó utadról beszéllek. Értve, picinyem?

Mátyás királyunknak ettől menten leesett az álla. Tudta különben – mert azért készült ő előzőleg erre az útra, ahogy már hallhattuk is –, értesült már arról, hogy annak az átkelőhelynek a dúsgazdag fiatal özvegy, Vörös Márta a gazdája. Akadt ugyan dugipénze a királynak a gatyakorcban, mert hogynem lett volna, azonban kíváncsi volt, hogy milyen is az a fuvarért való kapálás. Mondhatni, megszenvedett alaposan, ahogy vele együtt az a sok szegény szerencsétlen is, akinek dolga akadt volna a túloldalon. Kenyéren és vízen élve gürölgtek hosszú napokon át Márta hírhedt szőlőjében. Harmadnap Mátyás király úgy gondolta, ő bizony nem kapál tovább, ha fene fenét eszik se. Leült hát a föld végében. Egyszer csak ott termett kibontott vörös hajjal Márta. Éppen azért jött, ugye, hogy megnézzze, milyen serénységgel dolgoznak az ingenymunkásai.

Mikor meglátta ücsörgő Mátyásunkat, az a két csodaszép zöld szeme szikrát vetett haragjában.

– Hé, te büdös csirkefogó, miért nem kapsz a többiekkel együtt!? – kiabálta. – Mindjárt megbotoztatom a seggedet az alispánommal.

– Azt ugyan lesheted, én többet nem kapálok, egy kapavágást sem ejtek – hangzott a válasz. – Így is túl sokat robotoltam azért, hogy átvigyetek. Már tisztára kifeküdtem, nem látni? Nézd meg, milyen a tenyerem. Ráadásul sérvet kaptam.

Felsőhajtott. Mártának az agyát ettől teljesen elöntötte a vér. Arca olyan vörös lett, mint az a fantasztikus haja, amelyhez foghatót festeni sem lehet. Félelmetes szadista dominává vált az Úr egyetlen (freudi) pillanatában. Úgy vágott rá lovaglópálcájával a vele laca-facázni merészleő férfiú arcára, hogy annak nyomban kiserkent a vére.

Aztán amikor Mátyás király – a nagy tanulságos kaland után – végre hazavergődött Budára, rendesen megborotválkozott, megfürdött újfent, fertőtlenítette a sebet, kicsit pihent, hason fekvé gondolkodott, kisvártatva levelet küldetett a szolgafutárral Vörös Mártának, hogy halaszthatatlanul jelenjen meg nála kihallgatáson, s adjon számot arról a révvél való undorító sáfárkodásáról. Vörös Márta rosszat sejtett a maga boszorkány eszével, kezdett neki leesni a tantusz, hogy miről is lehet itt nagyban szó, ezért úgy döntött, nem jelenik meg a király színe előtt. Hátha majd az ő ügye szerencsésen elvész valahol a trehány udvari adminisztráció útvesztőjében, esetleg eltűnik a történelem vérzivatarában. – Az akkori idők vitustáncra emlékeztető, sok-sok kiszámíthatatlan lépést halmozó forgatagában.

A történetnek ezen a pontján Mátyás poroszlókat küldött rá, hogy fogják el szépen, mert más nem jár annak, aki az ország uralkodóját levegőnek nézi. Márta erre hintóba ült, menekülni próbált, azonban kocsija a Dunába fordult, s az asszony a vízbe fúlt. Már puffadó testét a révnél fogták ki az arrafele kuttyogató harcsázók. A helyet, ahol Vörös Márta megbotozta Mátyás királyt, Batinának nevezték el később a helybeli sokácok, mert a szó *botot* jelent. Vagy egyszerűen csak *verést*. Ahol az asszonyt kifogták a Dunából, az ugyanakkor a Vörösmart (Veresmart) nevet kapta, hogy az emberek, míg világ a világ, emlékezzenek Vörös Márta telhetetlen gonoszságára. Arra az ő szinte páratlan, kóros fukarságára és kapzsiságára.

Ám mint minden jobbikfajta mesében, ebben is van még egy lehetséges utsó fordulat, grátisz. Márpedig az arról szól, hogy Vörös Márta mégsem veszett a folyóba. – Utóbbi variánszt éppenséggel az általa lefizetett poroszlók terjesztették megtévesztés céljából, Márta pedig megmenekült. Természetfeletti képességeinek köszönhetően tovább élt, mint Virginia Woolf angol író nő Orlando nevű hőse, közben kiment Amerikába. Nemet nem váltott, újvilági nőként borászatba kezdett, végül több szőlőskert is maradt Martha's Vineyard névvel utána. Többek között a Long Island-i óriási domínium, melynek fölötté szokták még ma is látni egy-egy kiadósabb ünneplés után Mártát, ahogy lobogó vörös hajával ott utazik léglökéses seprűjén a káprázatos óceáni csillagok felett. ■ ■ ■

Balázs Attila – József Attila-díjas író, műfordító, publicista. Újvidéken született 1955-ben, Budapesten él. Bölcsészkarra szülővárosában járt, pályafutását az Új Symposion folyóiratnál kezdte. A szerkesztőgárda politikai indítékú menesztése után rádiós-tévé szerkesztő, balkáni haditudósító, külpolitikai újságíró; hangjáték- és drámaíró, forgatókönyvíró. Legutóbbi műve: *Magyarfausz* (regény, Forum, Újvidék, 2019).

A terhesség- megelőzés

Flavius lánya,
Catullus az apádról
alig mondott valamit, szinte semmit
(ha egy vers szinte semmi).
Néhány vonással jelezte, jelleme
mennyire kötődik ahhoz, hogy mindig
máshol háljon.
Olyan szilárd, akár egy potenciális lakat
fémötvözte.

Olyan ő, akár egy teremőr,
aki viharlámpával járja be
a múzeum nyirkos pincéit –

miközben Cook asztrolábiumára
csattanva csöppennek a cseppek.

A családtörténetedből én
más momentumot
emelnék ki inkább.
Azt, amihez nem kell magyarázat.

Porciano, Arno völgye

Látom, ahogy csörtet
a vadkan a dombon,
az ösvényen,

ahogy eltűnik a gerinc mögött.

Ha Dante tornyának csapódna,
a torony akkor is állna.

A közeli falu szüzei
elszörnyednének.

A megtermékenyítők rendre, mintegy
véletlenül, az álmaikba lopódnak:
egyszerűen odavonzza őket a hely szelleme.

A torony a bűzlő állatok
háta mögé magasul.

Úgy mesélik, a földrengés se
bírt vele, mely ledöntötte
a szerelem titkos zugait.

Néhány szemrehányás az első szerelemhez

Olyan, mint a lengyel költészet története.

Abban az antológiában, amely
Miłoszsal, Szymborskával, Różewiczcel és Herberttel kezdődik,
ahol senkinek nincs esélye, hogy mondjon valami megjegyezhetőt:

fölösleges evolucionizmus,
kurta posztmodernizmus,
kicsinyes szentimentalizmus.

És ezután

hogyan magyarázd meg a gyerekeidnek,
hogy nem egyetlen nagy szerelmed gyerekei,
hogy nem a hála génjeit hordozzák?

Hogy valld be,

hogy míg őt akartad elfelejteni, elmúlt az életed,
mert annyira közeli és veled egyidejű volt,
hogy egy egy másik nyelv kellett ahhoz, hogy ne beszélj róla?

Még egyszer Catullus. Új fordítás

Belelapozás helyett a könyv sarkáról
guggolva tisztítottam le a pókhálót, és arra gondoltam:
ezt a könyvet még senki nem
tartotta a kezében.

Alighanem sötét ösvényekre visznek
az oldalak, melyeken nem járt még ember.

Vagy nem ment rajtuk még egyszer végig. Vagy egészen más formában járta be őket,
más időben, térben vagy fordításban.

De mielőtt magam is próbálkoznék, megakadok

Flavius lányánál. Mosolya természetesebb, mint a veréb szökkenése. Évekkel ezelőtt
fészket raktam vele. És ez a régi fészek most akár egy szétszakadt pókháló.

A Hopper-ciklusból

1.

Volt-e élet a múltban?

És ha volt, mi zajlott ott egészen idáig?

És mi az, hol van az az ott, mely olyan, akár
egy magányos tájkép, mintha belülről néznél kifelé,
mint egy tökéletesen kitakarított, elhagyott szoba?

Egy szoba, túl a poron, mely a fénypázmában táncol,
túl a testen, mely a szoba lenyomata, mely lenyomatot
hagy pamlagon, karosszéken, kifényezett asztalon.

Olyan idő, mely végképp maga alá gyűri a teret
és megáll. Átadja a helyét valami másnak.

2.

Igen, vannak országok, helyek, ahol áttörhetetlen
magányba vonulnak, amit nem zavar sem a feltalált telefon csengése,
sem a levélváltás, amibe nem hatol be a beszélgetőtárs szava,
sem a kutyaugatás, amit nem csomóz
helyhez a macskadörgölőzés. Annyi hely azért van, hogy néhány test
hosszában elférjen egymás mellett, de itt és most egy test van
(ha ott van egyáltalán), méretét a mászás sebessége
jelzi. Így távolodik a valóság
emléke, a valóságérzékelés. Helyek, akár a többi
hely, akár minden más hely. Ahonnan magunkra látnak.

Látványokból is születünk

Reggel: amikor a fej alatt lapul a tenyér,
s a könyök hóviharba került sárkányrepülőhöz hasonlít.

Délután: a kerek váll a pánt keretébe
foglalja magát,

s olyan lesz, akár egy új templom kupolája,
melyet kötéllal emelnek a magasba.

Estefelé: amikor mellbimbók világítanak
a derengő szobában szürkületkor,
és én ennél a fénynél olvasok.

Késő éjszaka: amikor a kereső kéz
a levegőt szorongatja,
és a nyelv minden tudományát elsodorva
körvonalakat rajzol.

Moby Dick

Tegnap éjjel 3.20 tájban felébredtem,
és megkérdeztem magamtól, hogy szeretlek-e.

Hát... nem igazán.

De hiszen ez szörnyű, mondtam magamnak,
mert az utóbbi hetekben
teljesen máshogy viselkedtem,
s te is mintha szigonyyal
húztál volna magadhoz.

Felvidultam
és kimentem az erkélyre
elszívni két cigarettát.

Esett az eső.
Az eső ébresztette volna fel?
Hallottam, hogy ilyen időben
harap a hal,
de a bálnavadászatba azért senki
se vetné bele magát.

Elcsodálkoztam,
miért szerez örömet az,
hogy nem szeretlek.

És már csak a válaszból
is vers születik –
tegnap átfutottam
a 314. oldalt:

„Csodáld a bálnát, ember!
És végy tőle példát!
A jég közt is tartsd magad melegen!
Élj úgy ebben a világban te is,
mintha nem lennél a része!”

A kész verssorok morzsáit mormolgam.

Egy másik könyvre is gondoltam,
amely ott volt a kupacban a zsámolyon –
„Meg kell ölni a bálnát?” Farley Mowat műve,
rosszul leplezett tisztaságvágy.

A végén átfagyva
feküdtem vissza.

És jó lenne, ha tisztességesen
tudnám befejezni, valahogy így:

végül
(a spermacetgyertyát eloltva)
visszafeküdtem
szétömlő haja mellé.

A szökőkutat óvatosan elkerültem.

Bojkov Nikolaj és Csehy Zoltán fordításai

■ **Ivo Rafailov** (Burgasz, 1977) bolgár költő, fotóművész és könyvdesigner. Két verskötete jelent meg, a legutóbbi *Megszámlálható megkísértések* (Изброими изкушения) címmel 2013-ban.

Bojkov Nikolaj (1968) bolgár költő, műfordító. Többek között Esterházy Péter, Kertész Imre, Nádas Péter, Szijj Ferenc és Borbély Szilárd műveit ültette át bolgárra. A Kalligram folyóirat számára korábban Nikolaj Atanaszov, Szilvia Csoleva és Palmi Rancev verseit fordította.

Csehy Zoltán (Pozsony, 1973) költő, műfordító, irodalomtörténész. Jelenleg Ovidius *Átváltozások* című művének fordításán dolgozik.

A DÍSZpolgárnő

(a *Bábukák – kisvárosi mendemondák* c. ciklusból)

Nem akart hinni a szemének, amikor megkapta a mélynyomással készült, csupa szimbólum ünnepi meghívót. Volt azon trikolór, kétféle is, meg arany kerettel kétszer is körbevett falucímer, háttérképnek a templom, olyan szépen, szinte légiiesen, haloványan alányomva a meghívó szövegének. Majdnem ugyanabból a távlatból, ugyanarról a helyről fényképezték le, mint ahogy ő azt a tornyot, meg a hozzásimuló templomhajót olyan sokszor a munkahelyének picike ablakából látta annyi hajnalon át. Kicsit beharmatosodott a szeme, ha erre gondolt, erre az elmúlt sok évre. Amit ott húzott le munkában. Kicsordult ugyan egy apró könnye, ha arra gondolt, hogy jaj, de elszaladt a fiatalsága, de aztán, mint egy kemény nő, egyet rázott magán és nem gondolt többé arra az elszálló fiatalságra. Az mindenkinek elmúlik, azzal nem kell mit kezdeni. Majd csak úgy oldalról lazán belepillantott a mindig fényesre tisztított tükörrre a kis lakásának előszobájában, egyetlen körbe rajzoló mozdulattal végigsimított érett csípőjén, a még mindig feszes felsőtestén, azokon a sokat becézett íves halmokon, frissen lakkozott körmeivel érintette ápolt arcát, kirajzolva a mosolygásának bemélyülő ráncait, majd még ugyanezzel a mozdulattal simulva lefelé, a kissé elpuhult nyakán konstataulta az elmúlt öt évtizedet. Ezekkel tudta teljes megnyugvással megállapítania saját magáról, hogy ennyi évesen is még egészen jó bőr! Szép puma! Ötvenévesen más már kopott vén tyúk, tenyeres-talpas terebélyesség, de ő? Nem, ő egyáltalán nem lett ilyen! Karcsú maradt, rugalmas, feszes, kamaszlánykori félszege és szégyenlős görbesége, a nagy melle miatti húzódozása, az orra körüli szep-lők, az ágyékának vörhenyes szőrzete miatti kezdeti pironkodásai mind elmúltak! Ráadásul ott voltak a tapasztalatok. Na, igen, azok meg valóban erős és független nővé formáltak. Az a bizonyos mások szerinti tévedés se volt már annyira fájdalmas, az a gyerek, aki az apját sem ismerhette, felnőtt. Havonta ugyan csak egy hétvégén látta, s nagyon sokat utazott emiatt a láthatás miatt, de jól volt ez így. Ma már saját élete van a gyerekeknek, ma már felnőtt, ma már nincs gond, ma már tud is mindent, igen, arról a vacak, elszúrt múlttól, amely... Amely miatt most végül is ezt a meghívót kapta. Elszúrható-e az egész élet? Vagy ahogy a pap mondja mindig ott a szószékről: az adakozókat kedveli az Úr? Olyan mindegy. Egy idő után olyan nagyon mindegy.

A piros szívecskés ház a főúthoz közel állt, kilátással a templomra, temetőre. A szívecskés ház, ahonnan a pici ablakon át mindig arra a pontra látott rá, ahol a templomhajó a toronyhoz kapaszkodik, ahol a hódfarkcserép hullámvonala rásimul a miniumvörös pléhelés falcaira, ahol a vadgerlek meghúzódtak a légpuskával rájuk vadászó kölykök elől, ahol a templom melletti gesztenyefa legvékonyabb ágának zöldje ráhajolt az égető piros cserepekre. Mint a szívecskés ház vendéget csalogató hirdetése ott a határátkelő mellett, pont ugyanolyan színű volt a tető, csak a házé kicsit neonosabb színű, mint a tető, meg éjszaka villogott is, hiába, ez a modern világ, ez a reklámot is felhossa a maga fejlettségére, ha akarod, ha nem! Harminc éve kezdett ott – ó, kimondani is sok ezt a harminc évet, de ennyi ideje élt, hát éljen a demokrácia – akkor még minden második napon dolgozni kellett, bent lenni, megfelelni a megrendeléseknek, kiszolgálni a vendéget. Ha tudná bárki is, mit is jelent ez! Mennyi meló van abban, hogy a legvacakabb helyzet se csúszson félre, a legcikibb szituációból is a legjobb végeredmény jöjjön ki! Ne legyen elégedetlen vendég, ne legyen megbántott lány, csengjen a kassza a bevételtől! Minden esté-
re jutott legkevesebb egy ilyen kusza eset, és míg bentlakó volt anno – ma már csak telefonos rendelésre megy be dolgozni, különleges kérésre, de még így is viszonylag tisztességgel meg lehet élni, pláne, ha az ember takarékosan bánik a pénzével és még jól be is fekteti az apránként meggyűjtött tőkét – addig mindig őt hívták le a sárga szalonjából, ha valami balhész szitu alakult ki lent a bárban. A nagy békéltető! Kicsi volt a bár, összesen nyolc boks, négy-négy ülőhely, egy western hangulatú bárpult, hat bárszékkal, ott ültek általában a szolgálatos lányok, fent az emeleten hat szalon volt készenlétben, az övé, a sárga, a ház keleti oldalán. Szerette is nézni annak ablakából a nyári napkel-
tét, akkorra, napkeltére már a legelszántabb vendég is mind elment, így is, úgy is. Reggel négy és öt között a nyugalomé volt a ház, a tisztálkodásé, a takarításé, a csobogó zuhanyrózsák, a suhanó felmosóröngy hangjaié. Régen még egy-két villódzó játékautoma-
ta is volt a bejárat mellett, meg egy billiárdasztal közepén, de azon csak nagy ritkán játszottak, az alig volt kihasználva, de azért megkereste a befektetést, mert néha filmfor-
gatáshoz használták, hiába, na, van, aki azt nézi szívesen, aki ott szereti csinálni! Ízlések és billiárdgolyók! Van ez a közmondás is ugye, hogy ahány ház, annyiféle szokás. Náluk ezt egymás közt úgy módosították a lányok, a belső díszletnek megfelelően fogalmazva, hogy ahány ház, annyi szópás! Régen volt, régen. Reggelente lementek egy kakaót meg-
inni, s a bárban dolgozó lány nem whiskyt csapolt, hanem habos kakaót készített a pult mögött, a pénztár lezárása előtt.

Íme, itt ez a mélynyomású, aranykeretes meghívó, benne pedig az, hogy díszpolgári címet adományoz az önkormányzat. Csupa férfiból álló testület ez nem melleleg, s ha úgy iga-
zán jobban utána nézne, valószínűleg vagy legénybúcsún, vagy afféle sajátos vidéki férfi-
avatási szertartáson – azaz no, fiú, itt az ideje, hát befizetünk neked egy kört a szívecskés házba – nagy valószínűséggel már minddel találkozott korábban. Netán még az is előfor-
dulhat, hogy valamelyikük az ő vendége volt, s ő tanított meg neki olyan dolgokat, ami-
ket nem árt tudni az életben egy férfinak, ha férfiként akarja magát elismertetni. Fene
se tudja, lehet, hogy ez is közrejátszott ebben a meghívóban? S még aztán nézzük csak!
Nem is akart hinni a szemének! Díszpolgárnői címet fog kapni a falunapon, melynek
indoklása szerint elévülhetetlen érdemeket szerzett a nemzetközi kapcsolatok építésében
és kibontakoztatásában, évekig tevékenyen dolgozott az ismeretterjesztés és felvilágosí-
tás terén és a színvonalas idegenforgalmi szolgáltatások fenntartásában és fellendítésé-
ben a lehető legnagyobb szakmai és emberi alázattal és hozzáértéssel végezte munkáját.
Micsoda értékelés! Micsoda pazar módja a hálának! Kissé meg is hatódott ezen. De mit
vegyek fel? – merült fel azonnal e fontos kérdés. Munkaruhában nem mehet, az amúgy
is túl szellős, hiszen esténként mindig egy arancsillámos korzettban, egy szál csipkés,
citromsárga franciabugyiban, egy rikítóan élénk tollboával a nyakában indult le a sár-
ga szalonból a bárba, hogy a műszakot megkezdje. Kifejezetten jól állt neki a sárga és az
arany szín, a halvány finom bőréhez, a nagy fekete szeméhez, a mélybarna, szinte már-

már feketébe hajló hajához, dús kebléhez és akár két marokkal átfogható derekához, amit a korzett még inkább kihangsúlyozott. Száját szinte feketésre rúzsozta, emiatt úgy hívták őt, hogy az ébenszájú angyal. Szóval, ha igazán stílusos akarna lenni, akkor valamilyen arany, vagy sárga árnyalatú, de lehetőleg zárt, minden kihívást mellőző, mondhatni szolid ruhában kéne megjelennie ezen az ünnepségen. Természetesen dús haját valami diszkrét frizurába fogva, kevés sminkkel, inkább csak az ápoltságot hangsúlyozva, mint a végzet nője szerepet. Bő félóra alatt össze is állította a kollekciót, egy órany színű kiskosztümöt, szép magassarkú cipővel, hozzá muszlinblúzt, sárgás árnyalatú Triumph fehérneműt. A nagy nap előtti napon előre bejelentkezett fodrászhoz, kozmetikushoz, meg műkörmöshöz is, és alig várta, hogy a nagy esemény elérkezzen.

Közben persze még dolgozott, mert élni kell, mert ott volt a gyerek, aki már nem is gyerek, kell a pénz a mindennapokra. A gyerek! Hiába volt a szakmai alázat, az a bolond szerelem egyszer csak beütött. A milánói gyümölcskereskedés távolsági hűtőkamionjának sofőrjénél már direkt nem vigyázott. Nem használt semmilyen antikoncepciót, se gumi, se tabletta, mert olyan szép szeme volt annak az olasz srácnak, na és tegyük hozzá, azon az estén már harmadszor állt meg itt miatta a szívecskés házban, harmadszor! Ilyen vendég nem szokott lenni, ilyen visszatérő. Mélybarna szeme volt, pontosan olyan, mint az övé, és közben finom volt és gyengéd, és azt suttogta, ti amo, ti amo, ti amo! Mindig ti amo! Talán minden nőnek ezt mondta, de mindegy. Mámoros éjszaka volt. Munkaetikai kérdésként persze felvethető, hogy egy örömlány élvezheti-e a munkáját, vagy csak az ügyfél örömet és kívánságát kell lesnie? Hát neki, az ébenszájú angyalnak volt mersze összekeverni a magát a munkaüggyel. Rá is mehetett volna! Szerencséjére az akkori főnöke a korábbi munkája elismeréseként elengedte szülni, majd alig nyolc hónap után megint belépett, a mamájára hagyva a kislányt, aki már nagylány lett mostanra. Már tudja, ki az anyja, s ki volt az apja, ha nem is ismerhette. Olaszul tanul, Dante Isteni színjátékának fordításelméleti kérdései a diplomamunkájának a témája. Ez a lány már régen nem ítélkezik, nem vádaskodik, csak az ellopott gyerekkort hánytorgatja fel néha, mert anya, miért megy el anya. Hogy többet is együtt. Hát nem. Mégsem lehet olyan sok mindent felhánytorgatni, hiszen minden második hétvégén együtt voltak, rengeteget kirándultak, volt pénz, így az átlagosnál többet engedhetek meg maguknak. Tudta, hogy neki más útja nem lehetett és nem is lehet már, meg kell maradnia ébenszájú angyalnak, neki vigasztalni, szeretni, szeretni tanítani, beavatni kell, mert ez lett a dolga. Nem is akart már régen más életet, ezt ismerte, ezt szokta meg, ebben ő volt az egyik legjobb mesze földön. Csak azt a hírt ne kellett volna megtudnia. Hogy az olasz srác valahol innen nem messze egy lepattant falu hajtúkanyarjában felborult. Narancsot szállított. Hete-kig narancsillatú volt a falu, a helyiek pálinkát próbáltak erjeszteni belőle, de megrohadt a cefre. A narancs nem adja olcsón magát. Pedig... Ti amo! Meghalni egy lepattant falu elátkozott kanyarjában. Ez így egy ízléstelen és rossz teleregény történet! Egy csapnivaló erotikus lektűr, de mi a frászt lehet tenni, ha ez az igazság? És még a narancs se erjedt meg pálinkának!

Még szerencse, hogy van ez a díszpolgári cím. Ez olyan más. Ez olyan, mint a mesében! Mint valami népmesében. Ahol a jó elnyeri méltó büntetését, azaz nem is úgy, hanem a rossz elnyeri a megérdemelt jutalmát, vagy a fene vinné, ebbe mindig belekavarodott akkor is, amikor a lányának mesélt. Szóval mindegy is, csak legyen meg ez a dolog. Alig várta már. A nagy nap lassan közeledett. De várni is jólesett. Délelőttönként szinte minden nap felpróbálta az ünnepi alkalomra összeválogatott cuccot, kicsit nézegette magát a tükörben, simogatva kedvenc ráncait a szeme körül. Negyven éves kor után olyan is bőven elfér egy női arcon, ezt ázsiai kolleginája mondta neki, s ő megfogadta, feleslegesen nem harcol az idővel. A nagy nap előtt szabadnapot kért és kapott, végiglátogatta a fodrászt, kozmetikust, műkörmöst, és lassan indult vissza a városból. A szokottnál melegebb nap volt, olyan inkább már trópusi, mint mediterrán idő. Harminchat fok ár-

nyékban, szokatlan hőség errefelé, még szokatlan. Reggel kicsit fáj a feje, de azt gondolta, a meleg lehet az oka. Gondosan betette a ridiküljébe a meghívót, hogy a többi lánynak azt is megmutathassa, meg a kész frizurát és körmöket, és várt a járatára. Arra a másnapi eseményre gondolt, arra a majdnem mesére, ami vele megtörténhet. Díszpolgárnő! Ő, az ébenszájú angyal! Istenem! Gondosan felépített körmei, a jó fazonra igazított frizura, a karcsú derék, a még mindig feszes és tiszta, szép bőre, az a néhány elfogadott ránc olyan jól álltak neki! Megnézte magát a kistükreben. Leejtette, utána hajolt. Hirtelen minden olyan lett, mint...

Harminchat fok árnyékban. Egy elmozduló vérrögnek éppen ennyi kellett. Valahogy megnyúltak a tárgyak. A váróterem padjai, a szörcsögő kávéautomata, a jegypénztár kisé koszos pultja, a poros filodendronok, az állott levegőjű buszpályaudvar várótermében járkáló utazók. Megnyúltak, és lobogni, mozogni kezdtek. Kinyílt a kinyitható. Amikor eldőlt s a feje lecsuklott, a táskája lassan lecsúszott a válláról. A szokásos női holmik tejetén egy mélynyomású meghívó nyílt szét, nem hiába. Ebből tudták meg a mentősök, egy majdnem díszpolgárt veszítettek el végleg negyven perc újjáélesztési harc után. Aki elévülhetetlen érdemeket szerzett a nemzetközi kapcsolatok építésében és kibontakoztatásában, aki évekig tevékenyen és lelkiismeretesen dolgozott az ismeretterjesztés és felvilágosítás terén, aki a színvonalas idegenforgalmi szolgáltatások fenntartásában és fellendítésében a lehető legnagyobb szakmai és emberi alázattal és hozzáértéssel végezte munkáját.

A halál oka agyi érkatasztrófa. Az ébenszájú angyal nem is tudta, hogy majdnem becsapták! Mégsem szégyenült meg, meghalt, s nem ment oda a gonoszkodó kis titkárnő által hamisított meghívóval a díszpolgárnői cím átvételére. Ahol ez a kis boszorka meg akarta szégyeníteni. A nyeszlett kishivatalnoknő egy szerelmi ügy, a legénybúcsúján a szívecskes házban kikötött vőlegénye miatt akart bosszút állni – micsoda rossz brazil sorozatbéli sztori. Viszont eltévesztette a dolgot, alaposan melléfogott. Mert amikor hamisított, a valódi díszpolgári névsorba is behelyezte az ébenszájú angyal nevét. Így aztán a falunapon akarva-akaratlanul is felolvasta a polgármester a kitüntetettek közt ezt a nevet. Kisé rögtönözve és elvörösödött fejjel mondta el az indoklást. Mégis és igenis. Díszpolgár lett! Egyetlen képviselő sem tiltakozott a név felolvasásakor. Mindössze annyit lehetett látni, hogy mindegyiküket kissé kiverte a víz. Ujjukkal a hirtelen szorossá vált ingnyakukat feszegetve azokra a napkeltékre gondoltak, ott a sárga szalonban. Azokra az arany-sárga napkeltékre. ■ ■ ■

■ **Szászi Zoltán** (1964) költő, író. Legutóbbi kötetei a *Szokott helyen hatkor* című regény (Kalligram, 2015) és a *Bábukák – kisvárosi panoptikum* című novellagyűjtemény (Madách, 2016). Zeherjén él.

TAUTVYDA MARCINKEVIČIŪTĖ

gyógyszer magány ellen

nem hitt a szemének Egy érett
patikusnő összetört de nem mint
ahogy a porcelán hanem mint egy nagyon
gyorsan száguldó autó
arccal állt a pult mögött
és gyógyszert árult magány ellen
Mebámulni őt egyenesen nem volt
udvarias mintha ez a kendőzetlen tekintet
lefosztaná a kötést a szegény nő
arcát borító nem szederkék, inkább szederjes sebekről
és így feltépve véreznének Nagyon tetszett
neki a legközelebbi patika királynője –
empatikus volt mint malone a filmből naponta tiszta köpenyt vett
és ő volt az egészség cégére
Nők milyen hosszú sora állt mindig a pult előtt!
Minden vásárló másféle gyógyszert kért
magány ellen
elmoxyogták a latin megnevezést
de a hold árnyéka és a thermopülai küzdelem
visszaadta neki az igazi nevet
Néha átkelt a patikus a barikád másik oldalára
ha különleges nevű szereket
kértek tőle melyek ott helyezkedtek el
a gyógyszertár közepén Medias mediocritas! Hipokrita
szemmel a patikus nagyon bátor és hű volt
hippokratészi esküjéhez de ki vehetné észre az ő magányát?
amikor rákerült a sor empatikusan köszönt de
akkor egyenesen a patikus szemébe kellett néznie
és elszenvedni vele együtt a száz év magányt

a kis malac

I

gondolok
a férjem szeretőjére
aki előttem volt
gondolok
hogy milyen remek verset
írt neki az én drágám
egy másikban közben befekettítve engem

gondolok
arra, milyen remek kis
malac volt ez
gondolok
ütők
egy fém klopfolóval

gondolok
ütők erővel és
ütemesen

gondolok
ütők
amíg már nekem is fáj

gondolok
arra, honnan van még nekem ennyi erőm
ütni
honnan jön mindez

gondolok
miközben ütök

egy-egy szelet flekkent
mindenkinek a családban

II

hiábavaló volt

úgy ütnöm

hisz ma böjt van:

bocsásd meg Uram

Rabló

Olyan éhes voltam de olyan éhes álmomban
hogy szeretett költőim hors-d'œuvre-jéből merítettem
titokban egy ízes sort egy metafora szószból vagy
ahogy tetszik álmodtam hogy tűkön ülök
hisz calderon bármelyik pillanatban kiszúrhatja a szemem egy feljelentéssel
a la vida est sueñoból vett plágiumért shakespeare
ki is rúgott volna a szín szalma kulisszái mögül
a felfoghatatlan éhség miatt nem értettem
miért háborog annyira a valósággal megtömött gyomrom
hogy fikciót fikcióra rabolni kényszerít
az elérhetetlen jóllakottság ígérete az enjambement szósz után
rabolni csak rabolni
kieresztett Vogel karmokkal
melyek fokozatosan zsilipet nyitnak az univerzum ördögi körén
és lesz belőlük egyedülálló
Geflügel hártásláb

A szerzővel együtt fordította: Nagy Kinga

Lektorálta: dr. Laczházi Aranka

Tautvyda Marcinkevičiūtė Litvániában, Kaunasban született. A Vilniusi Egyetem Bölcsészettudományi Karán tanult Kaunasban angol nyelv és irodalom szakon. Egy ideig a kaunasi turisztikai hivatalban dolgozott idegenvezetőként. Tizenöt verseskötete és három gyerekverskötete jelent meg. Angol prózát és lírát fordít. Marcinkevičiūtė válogatott verseinek kétnyelvű (angol–litván) kiadása 2018-ban jelent meg az Egyesült Államokban *Terribly in Love* címmel. 2019 őszén részt vett az iowai egyetem Nemzetközi Íróprogramján (IWP – International Writing Program, Iowa City, the University of Iowa). Számos irodalmi díjban részesült, többek között megkapta az S. Nėris-díjat, a One Litas-díjat, a Maironis-díjat, a Kaunasi Művészeti Egyesület díját, a Kaunas Kultúrájáért díjat, a Zigmās Gėlė-díjat, valamint 2013-ban a rangos litván Tavaszí Kőltészeti Fesztivál (Poezijos Pavasaris) díját. Marcinkevičiūtė verseit többek között angol, német, orosz, olasz, francia, portugál, grúz, bolgár és japán nyelvre fordították.

Nagy Kinga magyar és matematika szakos tanár, diplomáját az ELTE-n szerezte. Jelenleg az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola 1945 utáni magyar irodalom programjának hallgatója, mellette matematikát tanít. 2019-ben az iowai Nemzetközi Íróprogram (IWP) archívumában kutatott Fulbright VSR ösztöndíjjal a Gergely Ágnes életművéről szóló disszertációjához. Ha marad ideje, főleg verseket ír és fordít angolból. Az ÉS, az Apokrif, a Műút, az Irodalomismeret és a Litera folyóiratokban jelentek meg írásai.

APÁM KERTJE

Beszélgetések anyáról

A mitől legjobban félt, az mégis az este volt. Sosem aludt, várta az öregasszonyt, aki valamikor későn, nagyon-nagyon későn, mindenesetre jóval túl a gyerekaltatás szokott óráin, inkább az öregek parttalan napirendje szerint, az éjjel közepén megérkezett, a szobájába lépett, és a fürdőköpenybe burkolt nehéz test az ágya szélére zötytyent.

– Alszol, igaz? Csak aludj. Álmodj szépeket, kis szörnyeteg. Szörnyeteg, kis vérszívó – mondta, és még miután soká nézte a kislányt, ezt is: – Holnap öcsikéért megyünk. Megyünk, és hazahozzuk őt.

A falon kép lógott szép keretben, plakátméretű kép, a gyerekággal szemben, szép fiatal nőt ábrázolt, a nő nevet, a kezében pohár. Láthatóan pillanatkép, ügyes nagyítás kivágva egy társaság alkalmi felvételéből. A képen többen lehettek valaha, vállak látszanak, egy kéz is, de ma már csak a nő. Hogy került ebbe a társaságba, mi van a poharában, és miért nevet, ma már talány. A kislány sokat gondolkodik erről.

Anya, gondolja, és hogy: megöltem. Anya. Szörny vagyok, szörnyeteg.

– Nézd ezt a képet, nézd meg – mondja az öregasszony –, igaz, milyen szép? Élhetne még. Nekem maradtál, és szívod a véretem.

Ezt mondja az öregasszony az unokájának az éjszaka közepén, minden éjszaka közepén.

Az öregasszony nézi a kislány arcát, ahogy az a képet nézi a derengő fényben, ami a kinti neonreklámokról idáig verődik.

– Hát csak nézd. Aztán aludj. Szép álmokat.

A kislány ötéves, nem jár óvodába, a nagyanyja neveli, itthon neveli.

Nem viseli el a gyerekeket, mondja a nagyanyja, csak otthon szeret. Csak otthon. Már utánajárt, hogy iskolába se kelljen, legalább egy darabig, minél tovább, magántanuló lesz, majd ő tanítja itt. A gyászra tekintettel. Engedni fogják, nyilván, még szép, a gyámhivatal, örülnek, hogy ilyen szépen neveli.

Eddig is örültek.

A konyhában is van egy kép, az anyát fiatalabb korában ábrázolja, mikor ő még nem is élt.

– Addig volt jó neki – ezt mondja nagyanyja.

Nagyon szép. Anya minden képen nagyon szép. A kép előtt néha gyertya is ég, ünnepkor és vasárnap. Máskor nem, de akkor ég.

A nagymamához nem járnak vendégek. A nagyanyja olykor eljár, boltba, patikába, akkor őt bezárja.

Anya megígérte neki, hogy saját telefont kap, de hát ez azelőtt volt, hogy ő anyát tönkretette, tönkre teljesen. – Mi az a tönk? – ezen is sokat gondolkodik, a nagyanyának ezen a szaván.

A nagyanya pedig lelakatozza a telefonját, pici lakatkával. Régimódi telefonja van, tárcsázós, nagyon régimódi, azért is lehet így lelakatozni.

– Ne játssz vele. Azért lakatolom le, mert nem játék, hogy ne játszz vele.

A kislány tudja, hogy ilyen telefonok ma már nincsenek, hogy ez egy múzeum. Anya mondta ezt, valahányszor itt járt: ez egy múzeum, egy valóságos időutazás. És nevetett.

Gyakran nevetett.

Mindenre emlékszik a kislány, mindenre, amit anya valaha tett vagy mondott.

De újabban nem emlékszik mégse mindenre. Nem emlékszik az arcára világosan, csak mint-ha távolról látná, valahogy távolról. Mintha film lenne, valami film. Csak úgy emlékszik rá, ahogy a fotókon van. Erre nem akar gondolni, erőlködik, hogy ne csak úgy.

A nagyanyától pedig mindig félt. Azelőtt is.

Anya néha itt hagyta, ha ügyei voltak, meg dolgai. Meg sokáig dolgozott.

A nagyanya sose jött hozzájuk, ő lett mindig idehozva. A nagyanya nem mozdul ki inét, csak boltba és patikába. Sose jött hozzájuk, az ő otthonukba, ahol ő lakott, meg anya.

Az az ő igazi otthona.

De már nincs meg, a nagyanya eladta, és mindent felszámolt.

– Felszámoltam mindent – ezt mondta egy nap.

Hallgattak, erre nem volt mit mondani, meg nem is azért lett mondvá.

– És a játékaim? – kérdezte a kislány egy idő után, mert ez eszébe jutott.

– Mondtam, felszámoltam mindent.

A kislány próbálta elképzelni, ahogy felszámolják a játékeit.

– Új játékokat kapsz. Nem akarom, hogy az jusson eszedbe, ami már nem jön vissza. Jót akarok, egyszer meg fogod értetni.

Egyszer még hálás leszel.

Gyakran hallotta anya hangját, ezután még hosszan-hosszan, elég volt erősen becsuknia a szemét. De ma már nem hallja. Erőlködik, hogy hallja a hangját.

Van egy kis videó, ez anya fényképezőgépén van, ami a nagyanya szekrényében rejtőzik, csak akkor veheti elő, ha a nagyanya nincs itthon. Ha boltban van vagy patikában. A videón anya nem látszik, csak valakik látszanak, akiket nem ismer. Nyilván anya csinálta a felvételt. De anya hangja hallható, egyszer azt mondja, hogy: – Sok szerencsét! – ezt mondja. És nevet.

Mindenki nevet, sajnos, ránevetnek anya nevetésére, ami így nem annyira hallható. De azért egy kicsit.

Ha ezt hallgatja, a kislány sír, azon sír, ahogy anya nevet. Nem érti, min nevet, de anya gyakran nevetett, ok nélkül is nevetett, nevetett csak úgy. Hogy a dolgai jól mennek. Hogy ilyen szép kislánya van, és feldobta a levegőbe, bár ez régebben volt. – Mikor még kicsi voltál, el tudtalak kapni, de már nagy vagy, az én szép nagylányom.

– Már nagy vagyok – mondja, és elcsomagolja a gépet gyorsan, mert hallja, hogy a nagyanya zihálva a kulcs után kotorász és mindjárt belép.

Ha megérkezik, ha mondjuk a piacról érkezik nagyanya, a borsót válogatják, kifejtik a hüvelyéből, együtt ülnek a konyhaasztalnál, és némán fejtenek. A nagyanya alig néz a tálba, a gyereket nézi, a kislány nem emeli fel a fejét, de érzi a kék pillantást, mindig érzi.

– Mit csináltál, te lány, míg nem voltam itthon, mit csináltál?

– Játsoztam.

Hallgatnak, peregnek a borsószemek.

Néha zenét kapcsol nagyanya, a régi rádión szól a zene, a hírek nem érdeklík, ha beszélnek, kikapcsolja. Máskor már be se, mert minek. Ezt mondja, mert minek, csak az a sok szörnyűség, minek hallani.

De a legrosszabb, ha se be nem kapcsolja, se hallgatni nem akar. Ilyenkor ezt mondja:
– Beszélgessünk anyádról. Beszélgessünk, hogy el ne felejtse.

És akkor vannak ezek a beszélgetések anyáról.

Ami azt jelenti, hogy nagyanya beszél, a kislány hallgatja.

Ezek nagyon rosszak, ezek a beszélgetések, de a lány sose sír, csak utána sír, ha már egyedül van, a szobájában egyedül. És nézi a képet a falon. A dologra gondol, amit ő csinált.

Aztán másnap ablakot pucolnak. A lány sose gondolta volna, hogy az ablakok attól tiszták, hogy tisztítják őket. Anya idejében nem gondolt ilyesmire, de anya ideje elmúlt. Most a nagyanya ideje van, és egy nap nagyanya így szólt: – Gyere.

Sose emeli fel a hangját, ha őt hívja, és sose mondja, miért jöjjön. Anya mindig elmondta, mit miért csinálnak, és vele lehetett feleselni. Nagyanyának még sose mert ellentmondani, igazából eszébe sem jutott. Ha nagyanya azt mondja: gyere, ő leteszi a játékát, és megy. És akkor kiderül, miért. Most éppen ablakot tisztítanak. Anya idejében hogy lehetett? Most erre gondol közben.

Anya sose csinált ilyesmit. Talán valaki más csinálta, de ki? Akkoriban nem figyelt ilyesmire.

Meg egyáltalában, anyára gondol. Arra gondol, hogy hátha mindez csak álom, csak álmodja, ami most van, amit a nagyanya mond, amikor anyáról beszélget, amikor azt mondja, beszélgessünk anyádról. Nagyanya nem hazudik, sose hazudik, de hátha... hátha téved. Hátha tévedés az egész, vagy álom, ami van.

És akkor megint nevetnek, együtt nevetnek, anya és lánya, ahogy a telefonon is. És akkor majd letörlik a felvételt anya telefonjáról, amin anya nevet, és felvesznek egy sokkal jobb nevetést.

– Ne sírj – förmed rá a nagyanyja. – És hozz új vizet.

Sírva hoz új vizet, nem veszi észre, hogy sír, nagyanya nem szól. Némán mossák az ablakot.

– Most a másikat. – így nagyanya. Az ablakokat bajos különben kinyitni, be vannak ragadva, a gitt pereg belőlük, egyik ablaktábla repedt is, ezzel különösen óvatosan kell bánni.

Már két éve bánik velük óvatosan. Most ötéves. Már tényleg nagylány. Anya nagylánya.

– Ma megyünk, meglátogatjuk öcsikét. – A kislány arra gondol, öcsikén nincs sok látnivaló, csak fekszik, és undorító. Emlékszik még anya pocakjára, hogyan hallgatta benne öcsikét, mikor a kislány fejét anya nevetve a hasához szorította, akkor öcsike még nem volt undorító, nem folyt a nyála, és a feje se volt olyan.

De akkor volt az a dolog, hogy ő nem vigyázott magára, erről nagyanya gyakran beszélget vele. Hát igen, hát nem vigyázott. Ez tény. Gyakran gondolkodik, hogy tudott volna jobban vigyázni, biztos nem figyelt eléggé. Nem vett sapkát. Vagy ráköhögött anya hasára, talán. Nem tud emlékezni.

Akkor mindenki nagyon beteg lett.

Hát anya a legbetegebb. Először ápolta őt, a kislányt, aztán nagyon beteg lett anya, csak feküdt anya a nagy pocakjával, benne öcsike, aki még nem volt olyan, ő meg a másik szobában feküdt, mind csak feküdtek, és anya nagyon zihált, ezt hallgatta odaát, aztán mind kórházba kerültek, máshová persze, mert anya felnőtt, ő meg gyerek.

Azt se tudta akkor, hogy ezt kórháznak hívják.

Aztán meggyógyult. Üldögélt a kórház teraszán, várta, hogy elvigyék. Várta, hogy anya érte jöjjön. Szép tavasz volt, valami kisfiúval játszott, aki elment, aztán egy másik kisfiúval, az is elment, meg egy kislánnyal is, sokat játszott, sokáig nem jött senki se érte.

És mikor jöttek, akkor is csak a nagyanya jött, és így szólt. – Már egészséges vagy, holnap megyünk a temetésre.

– És anya? – kérdezte. Akkor még kérdezett, azok még ilyen anyás idők voltak neki, holt már nem voltak anyás idők, csak ő ezt nem tudta még.

– És anya, ott lesz? – kérdezte ezért megint. De nagyanya csak ránézett, és egy szót se szólt.

– Sokan jönnek, csak apád nem. Jobb is – mondta mégis.

– És anya?

– Hallgass. Mindent megtudsz, ha itt az ideje.
 Apjára is próbál gondolni, de apja egy rohadék, ezt tudja, még anyától tudja, a férfiak mind rohadékok.
 Megpróbálja elképzelni, milyen egy rohadék.
 Nehéz, mert apáról nincs kép, sose volt, nem is emlékszik rá.
 Sose látta.
 Apáról a nagyanya se beszél, csak összeszorítja a száját, ha szóba jön.
 Most hát öltöznek, mert látogatóba mennek. Nem mintha öcsikének nem lenne mind-egy. A kislány utálja a szép ruhát, utálja a látogatást, és utálja öcsikét, de nem mond semmit, csak szedi a lábát.
 Anyával sose sietett, csak kényeskedett, mikor anya a haját fésülte, nyafogott és kényeskedett. Mikor a nagyanya először fésülte a haját, ezt mondta – Nekem ne kényeskedj. Ez itt nem lesz. – és azóta nem kényeskedik. Azóta hallgat, ha a haját fésülik. Sokat hallgat egyébként, mostanában szeret hallgatni, hallgatni jó.
 Régen odaszaladt más gyerekekhez az utcán, de nagyanya rászól – Az utcán nem szaladunk –, és a másik anyukáktól bocsánatot kért, mert ő odaszaladt, és akkor világossá lett számára, hogy odaszaladni nem szép.
 Hát most csak fogja a nagyanya kezét, és hallgat, nem szalad.
 Csak gondolkozik.
 Felveszi a fehér blúzt, a sötét szoknyát, pedig tudja, hogy nevetséges, meg öcsikének amúgy is mindegy, öcsikének csak a nyála folyik, és nézi a plafont, és nyöszörög. Még mozogni se tud. Hát az biztos, hogy öcsike nem szalad sehova.
 Ő beteg volt, aztán öcsi is beteg lett anya pocakjában. A betegség neve...
 Nem jut eszébe sehogy. Valahogy az állatokkal kapcsolatos, kisnyuszi vagy kiskutya... valami ilyesmi.
 Anya gyógyszert evett. Anya meghalt. Ez butaság, ennek semmi értelme.
 A gyógyszertől meggyógyulunk.
 A nagyanya mondta egyszer, valami öreg néninek mondta a gyógyszertárban, és nagyon sóhajtozott:
 – Mindig a nadrágok után szaladt. Végre talált valakit, lett valakije, de a fiúcska beteg lett. Bárányhimlőtől fogyatékos, így született, ilyennek. A férfi meg persze lelépett. Hát már csak ahogy a férfiak szoktak. Az én angyalom meg belebolondult egészen, és begyógy-szerezett. A kettő meg itt maradt rám, ez a kettő gyerek. Szívják a vérem.
 Bárány, ez az. A bárányos betegség. Ezt kapta el anya, ezt kapta el öcsike, a bárányosat. Ettől folyik öcsike nyála, és ettől olyan. Ezt kapták tőlem el.

Kék csat van a hajában, anya tette a hajába, mikor a kórházba mentek, taxival mentek, lázasak voltak mind a ketten, de a csatra emlékszik, anyáé különben. Nagyanya még nem vette észre, a fésülésnél kiveszi, és titkon a markába szorítja.

– Ma hazahozzuk öcsikét, haza az intézetből. Legalább lesz egy játszópajtásod – szól a nagyanya, és szorítja a kezét, ahogy a villamost várják. – Minek – gondolja a kislány undorral, de nem szól semmit – öcsike egy hernyó, csak fekszik egész nap, és maga alá csinál, pfuj – de semmit se mond, csak hallgat.

– Te fogod gondozni, a gondját viselni, a szerető nagytestvére leszel.
 – De hát mit lehet rajta szeretni?
 – Szeretni kell, és kész. Erről ne halljak többet.

Betegszállító viszi őket hazáig, öcsike a kocsí mennyezetét nézi, és nyöszörög, a nyála folyik, undorító. A kislány titkon figyel. Otthon a kiságyba teszük.

– Mesélj neki.
 – Mit meséljek, nem tudok mesét.
 – Valami szépet. A szépet ő is szereti.
 – De hát semmit se ért.

– Kinn hallgatom én is, a konyhában leszek, az ajtót nyitva hagyjuk. Ül ide, és mesélj a fejedből egy szép mesét.

Öcsike a mennyezetet nézi, a szeme kék, mint anyáé, pont, mint anyáé. Folyik a nyála, nyöszörög. A kislány mesél, hercegnőkről mesél, aztán elakad. Hallgatnak, nagyanya kint, ő bent, aztán kulcscsörgés, nagyanya elmegy.

Egyedül vannak, öcsike és a kicsi nővér.

A kislány mesél: anyáról mesél, akit öcsike sohase láthatott. Hosszan mesél, nagyon szépen mesél, a telefont is megmutatja, ahol anya nevet.

– Hallod? Anya nevet.

Öcsike a mennyezetet nézi, nyöszörög.

– Ne nyöszörögj, te dög.

Öcsike, a hálátlan, nyöszörög, a kis nővére nézi. Hallgat.

A párnát öcsike arcába nyomja, rá is fekszik, sokáig-sokáig, öcsike nyöszörög, öcsike hallgat.

Elveszi a párnát. Nézi öcsikét.

Csend.

Zörög a kulcs a zárban, a nagyanya hazatért.

– Este van. Fürdés, hajmosás. Előbb öcsi, aztán te.

– Alszik.

– Akkor felébresztjük.

– Nagyon alszik.

– Akkor előbb te, aztán öcsi.

A kádban lopva kiveszi a csatot a hajából, a markába szorítja.

A nagyanya öcsit még nem vette észre, még nem járt a szobában, még be se ment, de most nem erre gondol, szorítja a csatot, nagyanya bütykös kezével dörgöli a haját, csíp a sampon, de nem szól, mert nem erre gondol.

Anyára gondol.

Bent öcsike hallgat, ő hallja, ahogy hallgat. – Talán most már ő is anyára gondol, töpreng a kislány. De jó neki. ■ ■ ■

■ **Németh Ákos** elsősorban színházi szerző, darabjait több nyelven játszották, legutóbb törökül. Első színházi bemutatóját huszonevésen élte meg, ilyen volt a budapesti Katona József Színház előadása a kilencvenes évek elején, mely *„Müller táncosai”* című darabjából készült. Újabban novellákat is ír, és első prózai kötetevel készül megjelenni.

Egy hosszú mozdulatról

hiába csörögtek a csavarok,
aznap fölösleges halált haltak a lepkék.
szélvédőnkön porrá morzsolható
szárny, csáp.

soha nem ismerem a dalokat –
régiek, távoliak, szakadozottan
törnek elő a hangszalagok szorításából.

hány hal villantotta égnek akkor
titkos oldalvonalát? meghalt az
összes lepke. iszunk rá, mondtad.
iszunk. tárgyak nélkül folytattuk
az utat. rövid volt. és csak a
tóparti napraforgók nyárvégi
szaga szivárgott közénk.
mintha gyóntatószékben. a
kanyarban mégsem istenre gondoltál.
hanem

az elütött, kiszáradt, cikkelyekre
szabdalt gyíkra azon a fotón.
elfordította fejét a hold, de így
is láttam homályos gödreit.
térdem közt imbolygott a rózsafüzér
néhány gyöngye gyöngye. rózsaszín volt
régén, és rózsaszín retikülben
hordtam misére. mellé
dobtam az egykoronást, ha jött
a sekrestyés az adományokért.

bársony szütyő csüngött a bot végén,
a hű szolga torkán
pedig szottyadt bőr.

tömjénfüstbe burkolnám fejed,
ahogy profilból látom sziluettjét a sötét
kocsiban. kezem halántéktól hajadon,
homlokodon,
orrodon, ajkadon, álladon át egészen az
ádámcsutkáig tapogatja végig a kontúrt:
te és a háttér, a háttér és te,
koronád tövise felsebzi tenyerem.

a gázrobbanás egy csillagon
fénytörés a tó vizén.

hozom már a kitömött oroszlánt,
és a fecskét egy sivatagi
pihenőhely árnyékából,
a koszorút pitypangból – most már ez lesz
rajtad. tavasszal dús a fű, marékka
kosárba raktad. csak
egy hosszú mozdulat volt.

Alagsor

Inged fehérsége, az anyag szárazsága –
háromszor vasaltam át,
de reggel nem ébresztettél fel, hogy
megnézhesselek benne. Szemem tükrén
vad látomások húztak el alakod vakfoltja helyett.
Pulcsi alatt lesz, mondtad.
Izzadva bólogattam, s félretettem a vasalót.

Testtartásod fáradt,
csókod romantikus,
ölelésed meleg és puha volt –
ártalmatlannak tűntél,
mintha semmi mérgező nem lenne benned.

Mégis messze maradtál, messzebb annál,
amit a térkép még mutat.
Kitartásom csorba szélén megül
egy utolsó páracsepp. A gőzölős
vasalóból kifogyott a víz.

Pedig telefonon másról beszéltünk:
Egy kékebb tenger sósabb levegővel.
És a gejzírek! Agyagos talajból
feltörő pára. Kráteredben
buboréknak lenni,
s a kitörések után
visszazuhanni minduntalan.

Úr úr távozása

eminönüben
eltévedt egy úrhajó

tiéd volt az a szakasz
elkerítették
vidáman csörrentek a teáskanalak
most kanálist építenek zörgő gépeikkel

mélyültek a dombok, miután bányászok
lettünk
ércet, csak azért érdemes
favágók erdőtűzben vagy egy könnyező
szűzmáriaszobor
idegszálainkat fehér cérnává
érezéstelenítettük –
összeköt még puhán melegen

valami eltompult lökés
amit nem érthettem már akkor
belassul a kikötőben a hullámlás
este más frekvenciára tér a tenger

gondolta, s visszarepült az űrbe
kék neonfényeket szórva eminönüre

7772

A kozmosz porát lerázod,
csak egy-két szemcse ragad be zakód
bársony szálai közé. Vízre szállunk.

Hullámot felvető mélység
vagy a felszín alatt. Nem a vízre
rácsapó szél, s nem is a látvány,
ahogy mozog lejjebb-feljebb. Még csak
a *mozdulat* sem. Hanem az alatta levő
elemi energia, mondhatni ösztön,
egy ellenállhatatlanul természetes hatás, ami
se nem hív, se nem taszít,
csak átkarol, és bekebelez. Nem fonsz körül,
mint legyet a pók, ádázul várakozva
a támadás pillanatára. Létezel,
hullámszol, mozogsz, körforogsz magadban,
áradsz mindenüvé, s megszerzés
helyett elfogadsz. Bevezetsz áramaidba,
engem is, ki apró léptekkel futnék
körötted.

Leszünk-e hullám és csónak,
szél és felhő vagy egy olyan
elhasznált motívum mint rózsza és
valami repkedő izé,
mondjuk méh vagy fülemüle?

Kapcsunk néha
egymás előtt is titok –
felfedezetlen
hold vagy az Uránusz gyűrűjén.

Szitáld rám fényedet.

Elmész te Kukutyinba zabot hegyezni

Némettanárunkat, K. Júliát fiatalsága és lelkiismeretes elkötelezettsége megkülönböztette a többi tanártól, akik a tudás átadásának ürügyén saját frusztrált életük megoldatlan problémáit tukmálták ránk. K. Júlia alakja, finom vékony ujjai, körmei ápoltsága, visszafogott, úgymond decens megjelenése még a teljesen elvadult, patanásos kamaszokat is térdre kényszerítette. Júlia első pillanattól szimpatizált velem, aminek eredményeképpen igyekeztem tiszteletben tartani a német órák számomra kínosan unalmas menetét, de azt is gondoltam, hogy nem vagyok tanítható, ezen a szinten nem.

Júlia áttetsző arcbőre, érzékeny orrcimpái, amelyek egy elég hegyes orr végét tették húsosabbá, merészen szántották a félhomályos osztályterem izzadt, párás levegőjét. Szoknyában és pulóverben járt, meg a hozzá tartozó kardigánban, amelynek apró, gyöngyházfényes gombjai voltak. A szoknya hangsúlyosan feszült a derék és a csípő vonalában, de mielőtt még kirajzolhatta volna a fenék kerekded ívét, kibővült és lágyabban hullott közel térd magasságig. Járása hajlékonysága, rugalmassága viszont pótolni látszott a szoknya bőségével palástolt fenék vonalainak hiányát. A vékony szövésű, többnyire pasztellszínű pulóver kirajzolta a melleket szabászati pontossággal körülíró melltartót.

Volt idő arra, hogy megfigyeljem diszkrét ringásukat és a mellbimbók rajzolatának időnkénti felsejlését, amit a hőmérséklet ingadozása befolyásolt, mint arra később rájöttem.

Júlia magas sarkúba szorított lábán az ujjak nem nyomorodtak, ráncolódtak össze, amit nem tudom milyen okból, de az igazi elegancia és jó ízlés jelének tartottam. Júliát nem láttam szépek, de ha megszólalt németül, akkor a megfigyelt részletek harmonikus egységbe rendeződtek.

Júlia melle nem hagyott nyugodni, még akkor sem, amikor kardigánját fázósan összehúzta magán, ezzel megszüntetve a kihívó látványt. Bizonyára látszott, hogy tekintetem röntgenként vizslatja minden mozdulatát, ha háttal állt, akkor azon tűnődtem, hogy a melltartó kapcsai milyen mélyen nyomódnak a bőrébe, és hogy a nyomok mennyi idő múlva tűnhetnek el. A szorongatott keblek nyilván szinte fellelegeztek, ha lekerült róluk a selymes, elasztikus anyag, és a hát kissé vastagabb bőre gyorsan ledobta magáról a szorítás árulkodó nyomait.

Júliának tisztában kellett lennie azzal, hogy hol járnak a gondolataim, és ennek tudatában én még erőteljesebben gondoltam rá, ő pedig megértően fordult az osztály felé, nem került a tekintetem, én kaptam el előbb.

A mellettem ülő, félig vak, haját Misi unokatestvéremhez hasonlóan mosószaappannal mosó és tartósító Iván, akit természetszerűen jellegzetes szag lengett körül, mereven nézte Júliát, és félkegyelmű mosollyal várta a kinyilatkoztatást. Iván szemüvegének csiszolása kizárta, hogy a fiú valós képet nyerjen bármilyen élőlényről, ezért a mosoly nem érzelmi életének kedélyes megnyilvánulásaként jelent meg az arcán, hanem az erőlködő vicsozítás megszelídült grimaszaként. Iván öltönye ugyanattól a szabótól lehetett, mint Olivéré, azzal a különbséggel, hogy Ivánét már egy szerencsétlen generáció végighordhatta, mire úgy döntöttek, hogy újra életet lehelnek a cérnával összetartott textilhalmazba, és Ivánt szemelték ki a bátor folytatásra.

Nyakkendő nélkül senki sem látta Ivánt, aki – csak hogy mániám igazolódjon – természetesen zsidó származású volt, és meglepő felsőbbbséggel viszonyult hozzám és izgága természetemhez, amit ugyanakkor nem tudni, honnan származó iróniával vett tudomásul. Azt mondanom se kell, hogy Iván beszélt közölünk a legjobban németül. És talán egyedülként vette komolyan azt a kivételes perspektívát, hogy ebben az iskolában, ebben az osztályban idegenvezetői vizsgát tehet. Ő látta magát, amennyire látott, idegenvezetőként, amint egy zsúfolt buszon Budapest nevezetességeit sorolja pusztán az időérzékre hagyatkozva, helyel-közzel eltalálva, hol jár éppen a busz.

Júlia szerint az én képességeim kihasználatlanul, hogy ne mondjam, parlagon heverték. A fölényes német nyelvtudásnak csak a látszatát produkáltam, ami leginkább a megtévesztően némethű kiejtésnek és néhány germanizmus helyénvaló használatának volt köszönhető. De valójában a német nyelv a család szétesésével veszített a jelentőségéből, és még egy lényeges körülmény gyengítette, hogy tudniillik a mindinkább fontosabbá váló rockzene az angol nyelv felé fordított.

Ekkoriban találta ki Júlia, hogy az osztály adjon elő részleteket a *Koldusopera* című zenés játékból, természetesen németül. Ettől megpezsdült az élet, még én is belevetettem magam a küzdelembe, aminek az volt a tétje, hogy vajon kire osztja Júlia Bicska Maxi szerepét. Júlia nem siette el a dolgot, amivel elég hosszán fenn tudta tartani az érdeklődésem, habár nem gondoltam, hogy miattam teszi. Ez volt a téma még az osztálykiránduláson is, amelyet jószerivel egy farmotoros busz fedélzetén töltöttünk, mert az út hosszabb volt, mint az erdőben eltöltött idő, pontosabban a kiemelten fontos, társadalmi célú makkszedés. Mint kiderült, a makk bizonyos összetevői nélkülözhetetlenek a gyógygyógyártásban.

Nem utólag fedeztem fel a makkszedésben rejlő jelképes tartalmakat, hanem az esemény megtörténtekor is láttam magam, ahogy éhes kismalacként, zsákkal a kezemben csörtetek az erdőben, és makkot gyűjtök. Amit az is mulatságosabbá tett, hogy Olivér, aki osztályfőnökünk lévén kötelezően részt vett a makkszedésben, egy fa alatt ülve próbálta az éppen arra haladó szorgalmas malacokat még hatékonyabb munkára ösztönözni. Lett is eredménye, mert aki arra járt, odakurjantott, hogy „Szedem a makkot, tanár úr!”.

Én is sorra kerültem abban a kalandban, amely a fiúk jórésének osztályrészül jutott: Tülskoros Magda medúza fejű, medúza mellű lány volt, haját többnyire kontyban viselte, a rendetlen szőke hajzat kendőként keretezte az arcát, ami ilyenkor nem volt ellenszenves. Szeme álmodozón, piszkos kéken pislogott lomha mozgásával egy ritmusban. Magda nem titkolta, hogy küldetesként élte meg a többnyire félénk fiúk beavatását, minek eredményeképpen ezek a fiatal emberek meglepő változáson estek át, és mindegyik Bicska Maxinak érezhette magát.

A makkszedés remek alkalom volt arra, hogy Magda újfent megajándékozta bájainak könnyed feltárással azokat, akik eddig kimaradtak ebből a nem mindennapi élvezetből, mint jómagam is.

Nem kerestem a lehetőséget, noha a beszámolók, mi tagadás, felkeltették az érdeklődésem, és ezt testi érzemények is kísérték, de mindig úgy gondoltam, hogy a közös élmények közönséges helyzetbe hoznának, amitől ösztönösen irtóztam.

Az meglepett, hogy Ny. Lajos is igénybe vette Magda szolgálatait, amit egyértelműen gyengeségének tulajdonítottam, azon kívül arra is bizonyíték volt, hogy Anna milyen mély-

tatlan személyre pazarolja szerelmét. Ugyanakkor Magda köntörfalazás nélküli kihívó magatartása, szirénéneke mellett nem lehetett közömbösen elmenni.

A kiránduláson többen sompolyogtak Magda körül, aki lomha mozdulataival csak imitálta a makkszedést, és arra várt, hogy a fiúk közül valaki megtöltsi a zsákját makkal.

Erdei kóborlásomban tagadhatatlanul lappangott némi céltudatosság, hogy észrevétlen közelebb kerüljek Magdához, és láthassam, félig telt zsákom láttán miként reagál megjelenésemre.

Tudomásom szerint Magda senkit sem tüntetett ki megkülönböztetett érzelmekkel, úgy vette a fiúkat, mint isteni adományt, mindegyiket megbecsülte, és saját élvezetére használta őket, nem is gondolva arra, hogy szolgálataival a beavatás bonyolult és korlátozott eshetőségeit bővítette. Nem figyelt a fiúkra, csak saját kielégíthetetlen vágyai irányították. Nem ismertem a fehérmájú kifejezést, egyáltalán nem találkozott a képzeletemben a valódi jelenséget fedő látomással, és nem tudtam a máj fehérségét összekapcsolni Magda melle vékony, zebracsíkokhoz hasonló bőrének fektében elterpeszkedő ballonszerűségével. Ezt a látványt is csak nagy erőfeszítések árán voltam képes létrehozni, mert a csúszós melltartó kapcsolása, hiába képzeltem el annyiszor, nem bizonyult könnyű feladatnak. Magda végül kelletlenül megoldotta az ellenállást tanúsító ruhadarab eltávolítását, hogy teljes valójában feltáruljon előttem medúzamelle, hatalmas, barna, ellaposodó bimbójával, amelyet megérintve hiába vártam, hogy megkeményedik, ahogy korábban elképzeltem, csak az én fűtym kezdte feszíteni az alsónadrágom derékban szoros gumiját.

Magda segített volna, hogy a kényelmetlen póz, amiben féloldalasan, félig térdepelve a helyemet kerestem, számára is használható legyen. Jobb karom a zsibbadás jeleit mutatja, mintha hangyák szaladgálnának rajta fel s alá, a ballal a mellét markoltam, de nem merem teljes testtel ráfordulni, míg nem Magda magára rántott, és a nadrágomban kezdett kotorászni. Akkor is tudtam, hogy nem fogom kibírni röhögés nélkül, habár könnyeztem az erőlködéstől, viszont elviselhetetlenül kínozott a zsibbadás. Magda keze a nadrágomban, megmarkolta a makkomat, amely még ki sem bújta a védelmet adó bőr alól, és azt éreztem, hogy nem is szabad hagynom, hogy a makkszedés ilyen evidensen eggyé forrjon valódi makkommal, amit még rajtam kívül soha senki nem érintett. Tudtam, hogy most sem lesz másképp, és a könnyes röhögés mentett meg a szégyentől.

Úgy éreztem, férfias tartásomban megerősödve jöttem ki a kalandból, még ha a látszat amellett szól is, hogy én is Magda beavatottjai közé tartozom. Ennek egy haszna volt, hogy azok, akik természetesnek vették, hogy élek a lehetőséggel, megnyugvással észlelték, nem vagyok külön náluk, sőt, ha a sorrendet tekintjük, akkor igen csak a végén kullogok. De ezzel elismerték, hogy bármennyire is különbözőnek tartottak maguktól, a természet parancsa rám is ugyanúgy vonatkozik, mint mindenkire. Magdának arcizma sem rándult, amikor értelemszerűen engem is a büszke megesettek közé soroltak.

Olcsó cinkosságot vásároltam azzal, hogy hallgattam, s kényszeredetten vigyorogtam, amikor a részletek felől érdeklődtek vagy bennfentes megjegyzést tettek. Magda áldásos tevékenysége révén sokan lépték át a férfiváérés vélt küszöbét, nekem nem kis dilemmát okozott, hogy a lány iránti megvetésem, undorom vajon nem csak a kudarc palástolására szolgáló érzés-e. A megbánás nem ritka pillanataiban arra gondoltam, jobb lett volna túl esni a félelmetesnek tartott aktuson. Ilyenkor irigykedve pillantottam körbe, és túlon túl fényes tekinteteket és kiegyenesedett hátakat láttam, de ha győzedelmeskedett a megtartóztatásból táplálkozó fensőbbes érzés, akkor ugyanazok a tekintetek zavarosak, a hátak hajlottabbak lettek.

A hőség csak nem akart véget érni. Apám unszolására elmentem vele a Lukács uszodába. Ő mindennap ott volt. Nekem minden uszoda, nyilvános fürdőhely, ahol emberek vetkőznek, és kipárolgásaik közelébe kerülhettem, visszataszító volt. Ezúttal sem volt másképp, utáltam a vizes, csúszós követ az öltözőben, a szagot, ami húgyból, izzadságból és diszkrétnek nem mondható lábszagból tevődött össze. Csak a számon át vettem levegőt, hogy ne érezzem a bűzt. Azt sem szerettem, ahogy feltűnően fehér testtel végigmentem a hol fedett, hol nyitott folyosókon, hogy aztán egy közönséges lépcsősoron felcaplatva a napozóterazon lyukadjak ki. Annyi bronzra sült napimádót, mint itt, máshol nem láthattam, az olajtól csöpögő barna bőrök között a fehérségem rokkantságnak számított. Ehhez járult az orrom azonnali hólyagos égettsége, ami csak fokozta a kívüllálást. Elsősorban a test felmagasztosulását láttam megvalósulni a város felett elterülő tetőterazon, a védtelen teknő magába fogadta a szépség felsőbbrendűségét hirdető kiváltságosait. Választhattam, vagy kívül maradok, vagy bőrszínem azonnali megváltoztatásával alkalmazkodom, és ezzel elismerem a szépek különleges jogait.

Apám teste, bőrszíne tökéletesen megfelelt a kívánalmaknak. Hanyatt feküdt a leginkább kerítéslecekhez hasonlatos farácszatú napozóágyon. Közel s távol egyetlen üres ágy sem akadt számomra, így nem tehettem mást, először az ágy szélére ültem félfenékkal, de ez több szempontból is kényelmetlen volt: beárnyékolta apám izmos lábát, amin nem hagyott nyomot se a kor, se a börtönének, és nekem se esett jól, még akár egy fél testtel is kiemelkedni a tömegből, így leültem a napozóágy mellett a köré. Törökülésben próbáltam egyensúlyozni magam, hol hátra támasztottam a kezem, amíg el nem zsibbadt, vagy az ágy szélébe kapaszkodtam. Apám feje alatt törülköző, hogy kényelmesen szemlélhesse a változatos pózokban napozó közönséget. Első pillantásra is látszott, hogy többségükben nők, de mint a szelídnek látszó folyóban a megbúvó krokodilok, olyan észrevétlenül tarkította a területet néhány férfi. Ezekhez tartoztunk mi is.

Apám nem beszélt, a letről felszűrődő folyamatos csobogás, visszhangos kiáltások, a közeli villamos csikorgó sivítása és a felforrósodott levegő – képzeletem szerinti – önsúlyától keletkező hangja betöltötte a kettőnk közötti csekély távolságot is. Kissé megnyugodva, megtalálva a megfelelő pózt, magam is körülnéztem, igyekeztem a mellkasomat úgy tartani, hogy kellemesen megfeszülő mellizmaim még tekintélyesebbnek hassanak. A női testek legtöbbször csak kényszernek tekintette a fürdőruhának becézett elasztikus szövettarabokat, habár egy sem akadt, aki levette volna, hacsak nem hason fekve, a hátsó pántot kicsomózva, belátást engedve a hónaljhoz közeli mellkezdemény többnyire világítóan fehéren maradt bőr felületére. Ez a fehérség visszahozta az emberi gyarlóság, tökéletlenség tartományába a vizsgált személyeket. Olyként értékeltem, mint Thetisz istennő két – mutató és hüvelyk – ujjának összecsapott, árulkodó és veszélyt hordozó nyomát. Felkavart és meg is nyugtatott egyúttal. Megannyi sebezhető Achilles hevert a közelemben.

A hanyatt fekvők megpróbálták a legkisebb felületre korlátozni a bikinik alsó és felső részeit, a fanszörzet felső határát súroló hajtogatások látni engedték, attól függően ki mikortól hódolt a napfürdőnek, a fehérből világosbarnába hajló csíkot, ami finom átmenetet képzett az amúgy sötétbarna has irányába.

Apám a feje alatt lévő törülközőhalomból kiemelt egy apró tárgyat, ami elsőre egy tranzistoros rádióra emlékeztetett, de hamar rájöttem, ahhoz túl kicsi. Ahogy a kezembe vettem és óvatosan forgattam ide-oda, kiderült, hogy egy miniatűr fényképezőgéppel van dolgom. Elképesztő aprócska kereső és beépített lencse, az egész nem volt nagyobb, mint két gyufásskatulya. Apám szerint a képek sem dolgoznak manapság jobb gépekkel, és megmutatta, hogy miként simul a tenyérbe és hogyan lehet észrevétlenül használni, majd kinyitotta, és megmutatta, hogy milyen finom, vékony, speciálisan erre rendszerezett film van a gépben.

Rám pislantott vidáman és kis pantomimmal előadta, hogy most elindul és lefényképezi a legszebb női idomokat, azután pedig átadja nekem a gépet, hogy én is válogassak, majd a kész képeket összehasonlítva megállapítjuk, hogy ki, mit lát vonzóbbnak és ki volt képes a legintimebb kompozíciókat készíteni.

Szóhoz nem jutottam az ötlet „hallatán”, de amúgy sem lett volna időm tiltakozni vagy kérdéseket feltenni, végül is vidám csínynek minősítettem a dolgot, és máris láttam apá-

mat akcióban, ahogy lassan, mintha csak keresne valakit, elindul az ágyak között. A távolból is láttam, hogy a tenyerébe simuló gépet milyen ügyesen, hol teljesen kifordítva a csuklóját, hol a karját kinyújtva fordítja a megcélzott test felé, habár ezek még csak amolyan előtanulmányok lehettek, mert a gép parányi lencséje nem került közel a megörökíteni vágyott testrészhez.

Ennek is eljött az ideje, ekkor már úgy tekintettem az egészre, mint valami rögtönzött koreográfia szerinti táncra, amit csak én láthattam annak, a többiek, mivel csak részleteiben figyelhetek fel apám keringésére, mint ragadozó a prédája körül, nem észlelhették. Ha kellett, kihasználta a véletlenek adta lehetőséget, ágyról lecsúszott napszemüveg vagy szelfűtő újság visszahelyezése adott alkalmat, hogy udvarias mozdulattal olyan közel kerüljön kiszemelt áldozatához, hogy a pillanatra felemelt kézben a gép hangtalan kattintással rögzíthette akár a nő domborodó háromszögét egy finom, középen betüremkedő vonallal, ami a szeméremdombot osztotta két részre.

Látta, hogy minden mozdulatát követem, és néha még fel is szisszentem, hogy vajon nem viszi-e túlszába és mi lesz, ha lebukik, hogyan fogja kimagyarázni, közben az izzadság szokásos hideg cseppjei gördültek le a hónom alatt. De inkább azért, mert egyre közeledett a pillanat, amikor nekem is útra kellett indulnom, hogy bizonyítsam, képes vagyok hasonló cserkészteljesítményre.

Apám a visszafelé keringőző úton már nagyon magabiztosan válogatta motívumait, akár úgy is, hogy megbotlott, egyik kezével a feltápáskodását segítette, a másikkal így átmene-ti közelségbe került egy szépen kerekedő mell.

Visszaérve rám mosolygott, hogy még bármilyen kibúvó nyafogást megelőzzön, és a kezembe csúsztatta az izzadságtól kissé nedves masinát, majd, mint aki jól végezte dolgát, hátradőlt és egy biztató mozdulattal, taszítással elindított utamon. Nem volt mit tenni, elhelyeztem a gépet a tenyeremben, közben azon gondolkodtam, hogy apám női testek részletei iránti vonzalma még milyen nem várt fordulatokat hozhat, és az is megfordult a fejemben, ha valaki tetten ér, ahogy a lába között próbálom elsütni a fényképezőgépet, akkor apám mit fog kitalálni, hogy kimentsem a felbőszült nősereg karmaiból. De hiába erőltetem az agyam, hogy esetleg a jelenségről megfogalmazhatok valami érdemlegeset, amire hivatkozva visszautasíthatom a kémkedést, amikor vészes közelségbe kerültem egy éppen fektéből felülő nő majdnem teljesen láthatóvá váló mellével, ugyanis a kicsomózódott bikini felső nyaki újrakötése néhány másodpercet késett és én még elkaphattam, nem csak pillantásommal, a súlyos keblek fehérségét.

Ez a meglepetésszerű siker megacélozta lépteimet, és már nem gondolkodtam azon, hogy elbliccelem a feladatot, ahogy visszanéztem, láttam apám biztató bólintását, hogy látta a szép akciót és elismeréssel adózott reflexem hibátlan működésének. ■ ■ ■

■ **Vajda Pierre** (1950), aki persze Péter, az utóbbi években televíziós gasztronómiai szakértőként lett ismert. Tanult szakmája szerint filmrendező, tanulmányait a 70-es években végezte a lódzi filmfőiskolán. Első regénye a *Ripityom* (2018) Jávor Pál színész életéről szól. Második regénye a *Tangó Blues* (2019) a hetvenes évek lengyel társadalmi – politikai viharai közepette játszódó családi tragikomédia.

biciklitörténelem

Siófoktól két megállónyira
Ádándon tanultam meg biciklizni
a második általános utáni nyáron
amikor orvos rokonunknál nyaraltam
volt ott egy háromkerekű bicikli
azzal róttam a köröket
boldogan az udvar betonján
előtte sose ültem biciklin
aztán egyik nap számomra váratlanul
a bicikliről leszerelték a harmadik kereket
s én kezdhettem előlről a tanulást
eleinte folyton leraktam a lábam
így kínlódva végig a köröket
s talán több napba is beletelt
mire végre le tudtam nyomni a pedált
megtartva egyensúlyomat
az első sikeres tekerés után
nagyon büszke voltam magamra
ezt újabb hatalmas sikerek követték
míg végül aztán már egy teljes kört
meg tudtam tenni az udvaron
anélkül hogy leraktam volna a lábam
igaz hogy alaposan megdolgoztam érte
mégis így szerettem meg a biciklizést
de otthon biciklim nem lehetett
aztán a hetedik utáni nyáron
dolgoztam először nyáron diákként
az Óbudai Közért Vállalatnál
és a keresetemből titokban
a Flórián Áruházban
vettem egy szovjet félverseny-kerékpárt

lapos gumikkal és pumpa nélkül
mindezt egy rendőr vette észre
aki az áruházba visszajött velem
s miután a helyzet rendeződött
végre ráülhettem és hazabiciklizhettem
vagyis hát mégsem haza
hisz otthon nem tudhattak róla
így aztán egyik osztálytársamék
pincéjében tartottam a biciklit
és hétvégente érte mentem
hogy a környéket együtt bejárjuk
már nyolcadikos voltam amikor
egyszer egy esős napon
a Budai Várból lejövet
(krisztinavárosi gyerek vagyok
a mai napig is)
egy hegyesszögű kanyarban
kicsúszott alólam a bicikli
és a térdemet csúnyán lenyúztam
otthon azt mondtam hogy futottam
és futás közben csúsztam el
ugyancsak nyolcadikban
egy tanítási szüneti napon
két osztálytársammal elhatároztuk
hogy elbiciklizünk Érdre
de a nagytétényi nagy emelkedőnél
már tolnunk kellett felfelé a biciklit
így aztán végül feladtuk és visszafordultunk
idő múltán otthon is be kellett vallanom
hogy egy ideje már biciklitulajdonos vagyok
ettől kezdve otthon lakott velünk a bicikli

a középiskola második osztálya után
vidékre mentem dolgozni a pszichiátriára
ezért aztán a biciklit eladtuk
egy neppernek a műszaki bizományi előtt
ötszáz forintért
és nekem azóta sincs biciklim
a gyerekeknek vettünk biciklit
kerekezték is vele boldogan a Vérmezőn
olykor össze is vesztek rajta
míg aztán a gyerekrendelőben
ellopták amíg az orvosra vártunk
igaz ellopták az ajtónk előtt
a gyerekkocsit is
de azt majd talán egy kocsikról szóló
fennkölt költeményben fogom megírni
később vettünk felnőtt biciklit is
felváltva bicikliztünk vele a Vérmezőn
de aztán azt is ellopták
a kapuhoz közeli biciklitárolóból
azóta nincs nekünk biciklink
évek óta nem ültem biciklin
ma már csak autóba ülök olykor
hol én vezetem hol a fiam
és ő tartja karban
mert én csak használni szeretem

Debreczeny György 1958-ban született Budapesten, jelenleg is itt él. Könyvtárosként dolgozik. Három gyermek édesapja. Tagja a Szépirók Társaságának, valamint a Nagy Lajos Irodalmi és Művészeti Társaságnak. Legutóbbi kötetei: *a zengőkővön szírmok zápora*, AJ Téka Kiadó, 2018; *ezen a szép napon: Thomas Bernhard-breviárium*, AJ Téka Kiadó, 2019; *Három menetben, kollázs nélkül*, AJ Téka Kiadó, 2020.

Üres tető

A lkonyodott, mikor Winkler, a városi televízió szerkesztője a sorompóhoz érkezett. Nahát, ez meg mi legyen? Eltévedtem? Pedig csak rövidíteni akart, mikor lekanyarodott a főútról a jelzést követve, de már jó ideje zötyögött az erdei úton: „Üres tető”, ez állt a táblán. Winkler nem tudott ilyen létesítményről, de szakmai érdeklődéssel és biztonsággal haladt. Meg a városlakóknak azzal a különös, mondhatni potyale-ső izgalmával, ahogyan azok a természetben járnak. Valami majd csak leesik, tekintgetnek szorgalmasan, akár a madarak, laza nyakcsigolyával, körbe-körbe. És az ilyen utakra még a benzint se sajnálják.

A sorompó ugyan fel volt nyitva, de a behajtást tábla tiltotta. Beljebb faház. Közelebb sétált, zárva. Nagyon megviselt, fémtábla a házikó oldalán, lepattogott már a festék. Na, ennyi, ide még lesz utam – gondolta, s irányt vett visszafelé. Odahaza meg is kereste, merre járt. A helyet „Üreges tető”-nek hívták, csak valaki lekapart néhány betűt a tábláról. A hatalmas szarvasrezervátumban óriási területen élnek az állatok, a Nemzeti Génbank intézménye.

A sorompó másodízben is úgy állt ott, mondhatni „erective”, ahogyan azt az ember egy szarvasrezervátumtól elvárja. A férfi, akit odabenn látott, szamaras kordét kerülggett egy vasvillával. Meg is szólította.

- Ma nincsenek, nincs vezetés – volt a válasz. – Nem segíthetek.
- Jónapot, Winkler vagyok, a városi tévétől.
- És? Valami papírja van?
- Csak nézelődök. Tudja, sose gondoltam, hogy ez egy érdekes hely lehet.
- Hát nem is érdekes – hárította el a férfi.
- Nem? Akkor maga miért van itt?
- Dolgozom.
- És itt lakik?
- Nem, ez iroda. Éppenséggel főzök egy kávé. Ha kér...
- Az jól esne... – topogott Winkler.

Winkler városlakó ettől fogva többször is megjelent. A szarvasok nem érdekelték igazán. A szarvassá vált fiúk története, a kutatás során talált téma, az sokkal jobban izgatta. Mit jelenthet az a ballada? Hogy a kilenc fiú nem megy haza többet. Bár az anyjuk várja őket. De ők nem isznak többé pohárból, hanem csak forrásból. Szeretett volna többet tudni az erdőről, ahonnan a szarvassá vált fiúk már nem jönnek vissza. Honnan jött el ő, például? Hova nem megy vissza? A gyerekkorába? A szüleihez?

Szeretett volna összebarátkozni a hallgatag férfival. Elkísérni, mikor megy a kordéval, de az mindig elhárította. Csak az irodában tudott vele beszélgetni, meg ameddig hátul meg rakta szénával a kordét. Segített is volna, de a férfi nem engedte. Ha kérdezte, válaszolt, de

nem társalgott. Winkler beletörődött. Valójában anyagot gyűjtött. Jegyzetelt. Nagyon érdekes műsort akart csinálni a szarvasrezervátumról. Vezetett látogatást is kért a központtól. A hallgatag férfi vitte a csoportot. Megtudott mindent, hogy mi a csánk, csüd, agancshullatás, szarvasbögés, rudli és egyebek, de Winklert nem tette boldoggá a program. Nőtt benne a feszültség. Szeretett volna például egy szép trófeát. Akár kéz alatt is. Legközelebb rákérdezett – Van-e eladó? – a férfi úgy nézett rá, mint egy idegenre. – Venni akar egy koronát?

– Olyasmi...

– A vadászokkal beszéljen. – köpte oda az.

– Miről? Hogy löni akarok egy szarvast?

– Ha azt akar...

Ettől kezdve a naptól kezdve a férfi kifejezetten elutasító lett. Pedig a szerkesztőnek rengeteg kérdése volt még. Mióta dolgozik itt? Hivatás ez? Milyen képzettség szükséges? Vadászik-e ő maga is? Winkler szerkesztő kereste a témát, már erőltette a beszélgetést. – Szeretnék egyszer kinn aludni az erdőn. – nézett a faházra.

– Aludni?!

– Na, nem úgy, hanem éjjelre. Kijönnék...

– Jönnek ide sokan, szarvasbögésre.

– Ja, én nem úgy tömegben akarok. Nem turistaként.

– Hanem?

– Hát úgy mélyebben megtapasztalni. Mert filmet csinállok.

– Filmet?! Azt aztán minek?

– Hát, mert sokan nem is tudnak erről.

– Na, ja. És mit is tudnának? – bólintott a férfi, de ettől kezdve, ha lehet, még ridegebb lett. Az irodába már jóideje nem hívta be a szerkesztőt. Pedig az hozott neki örölt kávé, pálinkát is. A férfi egykedvűen odatette az ablakpárkányra.

– Tudja, nekem ez a munkám. Valamit ki kell találjak – szabadkozott Winkler. – Ebből élek.

– Aha.

Winkler hallgatott. Oldalt pillantott a férfira. Ez az ember nem egy portré...

Beletelt egy idő, mire újra felbukkant a sorompónál. A férfi éppen a csacsi istrángját toldotta, mert elszakadt a kötél. Winkler csak álldogált, toporgott. Az ember ügyet sem vetett rá.

– A múltkor megbántottam? – kérdezte. A férfi sokáig hallgatott csak aztán szólalt meg. – Tudja, először azt akartam mondani, hogy maga kevés ember ahhoz, hogy engem megbántson. De végül is... megsérültem, az igaz... Tehát maga vagy nem is olyan kevés, vagy én nem vagyok olyan sok, mint gondoltam. Nekem ez a hely más, mint magának a tévé.

Hallgattak. Végre Winkler szólalt meg. – De maga azt mondta, hogy itt dolgozik, mikor találkoztunk.

– Azt mondtam.

– Nekem meg az a dolgom, a munkám, érti, hogy lássak...

– Mit akar látni?

Winkler nem tudta megfogalmazni a választ. Nagy sokára szólalt meg, a maga számára is idegenül koppantak szavai: – Talán magamat. – A férfi megállt, nézett rá. Winklerből kigördült néhány szó, mondat. – Látni akarom, miért nem érzem jól magamat ott, ahol vagyok! Egyáltalán, hol vagyok? Csinálom az értelmetlen műsorokat. A tegnapi riportból se emlékszem semmire, csak hogy az asszisztensnek milyen rövid volt a szoknyája! Miért nem azt csinálom, amit, amit még soha nem mertem végiggondolni? Miért nem a helyemen vagyok?

Az ember nem szólt, tette a dolgát, aztán bement az irodába, de nem hívta be most sem. Winkler egyedül volt. A balladában a vadászó fiúk csudaszarvast találtak, hajsolták és megakarták löni... – kolompolt a fejében. Mindenféle hülyeséget összeénekelnek. Jön egy okos, az meg begyűjti, és közreadja. És? Mi az értelme az egésznek? A férfi kilépett a házból, puska volt nála, ráfordította a kulcsot a zárba, és indult a kordé felé.

– Na, jön? – kérdezte váratlanul. Winkler még a kocsiját is elfelejtette bezárni, olyan gyorsan mászott föl a bakra. Hallgatott. Meg volt ütődve. Még a segítségét sem ajánlotta fel, amikor megálltak egy-egy etetőnél. Megálltak, elindultak. Lerakodtak. Itt is, ott is. A férfi tette a dolgát. Aztán felült. A puskát elővette az ülés alól. Megtöltötte, gyakorlott

mozdulatokkal egymás után három töltényt tett a tárba. – Tudja használni? – Winklernek leesett az álla. Volt katona, bólintott. – Mert ha koronát akar... – s odatámasztotta a fegyvert kettejük közé.

A gyeplővel kicsit megnógatta a csacsit – Na, gyerünk. – Winkler nem szólt, az volt az érzése, hogy ő itt egyáltalán nem beszélhet.

Ahogy némán haladtak, Winkler érezte: közelednek. Egy idő után nem tudta nem észrevenni, hogy a férfi lassan, módszeresen fújtatva kezd lélegezni. Előbb csak zihált, majd zümmögni, végül énekelni kezdett. Valamit énekelt, de nem volt érthető szövege. Mígnem lassan elkezdtek pattogni az ágak, majd hajladoztak, recsegték, ropogtak a fák, és a kopár, téli erdő különös fénybe öltözött. Rózsaszín, piros és kék árnyalatokat kaptak a törzsek, itt-ott átvillant a sárga és a tojás-sárgájának vörösbe hajló színe. Az ember meg mellette egyre bátrabban, mélyen a torkából hörgött, szinte lökte, lövellte ki magából a hangokat. Ritmusa szelíd, sodró és megállíthatatlan volt. A süvítő szél csendesedett, ahogy a kordé megállt. A férfi elhallgatott, csak hosszan, hangosan, nagyokat lélegzett. Aztán lassan leszállt. Winkler mozdulni sem mert, mintha ott se lett volna. Látta. A koronás szarvas ott állt. Felemelt fejjel lépett a közelítő férfi felé, aki néha csendes hangokat böfögött, öklendezett ki a torkából. Odalépett, tenyerét az állat szája elé tartotta, aztán átkarolta a nyakát és ráborult. A szarvas jólesően fente, forgatta a fejét, nyakát. Morogtak, doromboltak, becézgették egymást. Szellő se rezdült, nesz se hallott... Ki tudja, mennyi idő telt el. Most a férfi a szarvas orrához simította az arcát, megszeretgette, ujjbegyeivel vakargatta a pofáját, nyakát, oldalát, végül a farára paskolgatott. A szarvas hátra fordította a fejét – Winkler úgy érezte, beszívja a sötétbarna szempár – aztán ráérősen megfordult, és egyszerre úgy elszökkent, mintha ott se lett volna. A férfi már ott ült a bakon, a kordé visszafordult, és hamarosan a dűlő úton zötyögtek. A töltényeket kivette, zsebre rakta, a puskát meg az ülés alá csúsztatta.

Winkler nem akart, de nem is tudott megszólalni. Oldalt nézett a férfira. Nyaka sajgott, hátul a csigolyáknál. Mintha az imént látott agancsok húznák.

A sorompónál voltak. A férfi szó nélkül várt, míg leszáll. – Jövő héten? – krákogott Winkler – Jövő héten nem vagyok... És ha jön is, engem ne keressen.

Winkler üres tekintettel ült a kocsijában. A férfi kisvártatva előbukkant az iroda mögül, nyergeletlen fekete mént vezetett. Fellendült a hátára, és nyugodt ügetéssel eltűnt az ösvényen. A szerkesztő megnedvesítette cserepesre száradt ajkát és tudta, végérvényesen megérkezett.

Strucc

Miért tettem? Azt kérdezi, hogy miért lőttem le ma azt a szarvast? Bosszúból. Egyszerűen nem tudok megbocsátani. Akkor, harminc éve legalább, lenn voltam Luinál. Lui a barátom volt. Meghalt, de nekem olyan, mintha élne. Nélküle teljesen egyedül lennék. Együtt jártunk már középiskolába is. Imádta a görög történelmet, az ókort. Homérosz, Iliász, Odüsszeia, mind a kisújában voltak. Leiskolázta a történelemtanárt. Engem onnan kicsaptak. Gyarmaton végeztem. Aztán pesten találkoztunk újra, mikor én felvételi előkészítőre jártam, ő meg valami motorokat tesztelt. Sokat ültünk

a Metropolban. Ő volt az, aki csak pohár sört ivott. Sose korsót. Na, mindegy, lenn voltam nála. Valami tanyán volt az alföldön, mikor először mentem, nehezen találtam meg. Nutriákat, tudja mi az, ugye, tenyésztettek. Már akkor együtt futott Szonikával, akinek volt egy kőgazdag apja. Frommnak hívták... Mindegy, szóval már sokadszorra voltam oda-lenn, és ott üldögéltem nála. Akkor már struccokat tenyésztettek. Ligetes, fás volt az a terület, ahol a tanya feküdt. Akácok. Magas drótkerítés körben, mert a kis háztáji veteményét mindig letarolták a vadak, hol a disznók, hol az őzek, szarvasok. Pedig még tyúkokat is akart nevelni. Nagyon jól érezte magát ott lenn. Na, egy szó, mint száz, ott vagyok, ülünk kinn a tornácon, alkonyodik. S látjuk, hogy egy szarvasbika közeledik a drótkerítéshez. Gyönyörködünk. Mögötte fölbukkant egy másik, sötétebb, akkor látszott, hogy ez rötebb. Aztán a rudli is érkezett, olyan kétszáz méterre, legelészték. Kívül, persze. Néztük. A két bika meg, mintha a kerítés nem is lenne, átszökkennek. Két méter magasán volt a drót teteje. Naná, a veteményes felé. Mi csak ültünk. És a rötebb színű egyszerre oldalba támadta a másikat. Repültek a szederbokor karói, kavargott a homok, szállt a por, csatogtak az agancsok, feszültek az izmok. Harcoltak, ott, a veteményes közepén. Aztán az öreg, a rőt már nem először, fölhemperedett. És fölállt, megindult, elvágatott, ki a kerítés fölött. Száguldott, de nem úgy, mint aki menekül, hanem mint aki elindult valahová. Még akkor is futott, amikor eltűnt a szemünk elől. Mint akinek valami célja van. Hát ez jut eszembe mindig, ez a megvert bika.

Merthogy Luival is ez lett. Kérte, hogy jöjjelek, de szokatlan, furcsa volt a hangja a telefonban. Halasra ment be, ha sürgősen akart beszélni velünk, és az irodát hívta. Akkor már ott dolgoztam, Szonika odavett, én lettem az alapítványi titkár. Az iratokat kellett rendben tartanom, telefont felvenni, felírni mindent a naptárba, mert Szonika erre alkalmatlan volt. Ő szervezett ezerrel. Gyerekétkeztetés, hajléktalanok, táborok... Aztán összejö-tünk. Tudta ő, hogy mi Luival régi spanok vagyunk, de ez nem zavarta. Meg nagyon las-san alakult ki az egész. Lui ott lenn érezte jól magát, Szonika meg Pesten. Hétféteken, de közben is néha leszaladt a lány, akkor ott aludt. De Pesten színházba én mentem vele, meg ide-oda. Persze öltönyt kellett csináltassak, de fizette, mondván, hogy munkaruha. Való-jában jobban szerettem a színházban díszleteket hórukkolni, de ez se volt rossz, csak a sza-badságomat láttam elveszni. De annyira szeretett a lány, hogy én is megszerettem. Pedig az ilyen érzelmi dolgok tőlem távol állnak. Aztán meglett a baj. Jön a gyerek, mondta Szonika.

Na, én akkor fogtam föl, hogy eltévedtem, de nagyon. Kedves volt, aranyos, és nagyon magányos. Elmondta, hogy Lui neki már csak emlék. El kell varrja a szálát. Én meg mon-dtam, hogy rám ne építsen, mert én el fogok menni. És akkor bemondja, hogy állapotos. De kitől? – kérdeztem. Hát kitől, tőled! De, hozzám jössz feleségül? – kérdeztem tők hü-lyén. Merthogy ő gazdag volt. Majd meglátjuk – mondta. Elvennél? Hát fel kell neveljük a gyereket, mondtam. És ha elvetetem? Na ne! Fölneveljük. Persze, én csak szüljem meg, mi? – nézett.

Egy hónap múlva beszéltünk csak újra, mert akkor én felmentem az Északi tengerig, au-tóstoppal. Gdansk. Warnemünde, aztán vissza. Volt min gondolkodjak. Grafikára jelent-keztem, a képzőre, jól rajzoltam, de elsőre senkit nem vesznek fel, előkészítőre jártam. Mi van, ha felvesznek? Család? Apám örült is meg nem is. Miért nem veszem át a bognármű-helyt tőle? – bosszankodott. De legalább van tervem, bólintott rá. Neki a gyereket nem is mondtam. Megjöttem azzal, hogy elveszem Szonikát, aztán majd lesz valami.

Lementünk a tanyára, este én maradtam kinn, ők benn aludtak Halason. Hát nem vol-tam jól! Akkor láttam először szarvast. Persze nem életemben először, de úgy igaziból. Jött, bóklászott a kerítésnél, de én valamiért elindultam feléje, mint jó gazda, és akkor megfor-dult, elment. Reggel ezek megjöttek, Lui boldogan újságolta, hogy apa lett! Megpördült velem a világ. Csak néztem. Lui egészen megváltozott. Mondta, hogy vége, nincs több pia! Hordta ki az üres üvegeket a konténerbe. De mennyit! Én nem is tudtam, hogy alkesz. Szonikáék is ide fognak költözni, mondja. Hallgattam. Nem tudtam, mit gondoljak. Meg is könnyebbülhettem volna, de nem mertem. Nem az én kezemben volt a döntés. Érez-tem, hogy átvettek. Ez volt a nagyon rossz.

Hazaúton kérdeztem Szonikát, hogy akkor most mi van? Elég feszült voltam. Ő meg mondta, hogy ezt csak így lehetett megoldani, Lui látta, hogy mi az ábra, de nem lesz sem-

mi gond. Hogy a francba ne lenne, most akkor kihez mész feleségül? Kié a gyerek? Hát mi vagyunk együtt, nem? – nézett rám. Elmegyünk, nem? Azt mondtad, elmegyünk! Igen, én el akarok, de még azt se tudom, hová. Mindegy, monda, Luira majd ráíratom a tanyát. Úgyis csak ott szeret lenni. És a gyerek? – kérdeztem. Sokára válaszolt. Azért ez most még nem időszerű... ezt mondta. Na ezt ne játsszuk, mondtam. Szüld meg.

Következő héten Lui telefonált. Hogy valami puskát tudok-e hozni, mert nehezen bírja védeni a területet. Akkor mentem le hozzá, puska nélkül. Ültünk a tornácon, alkonyodott. A síkságon ez egészen lassún kezdődik. Lui nyitott egy üveg bort, különleges alkalom, monda, most utoljára. A kerítés akkor már állt. Ültünk, hallgattunk. Aztán megkérdezte, csak biztonságból, monda, hogy Szonika, ugye, nem kavár mással? Mert ez az ő gyereke kell legyen. Bólogattam. Aztán megjelent a bika. Örültem, hogy történik valami. Jött nyugodtan a kerítés felé. Megállt, bóklászott. A múltkor is volt – súgtam Luinak. Ez? – kérdezte. Ilyen – leheltem. És akkor a szarvas átugrotta a kerítést, a ligetből meg már jött a következő. Az is a kerítés felé. Ő is átszökkent. Két méter magas kerítés, érti? És megküzdöttek, de ezt mondtam már. A rőt elvágatott, a másik meg a többiekhez tért vissza. Majdnem fölugrottam, mert azt éreztem, én vagyok az az elfutó bika. El kell mennem innen. Megkönnyebbültem. Reggel még dumálgattunk, Lui megint boldog volt, bevitt Halasra a buszhoz. Na, és látod, hogy kell a puska? Védem a területet.

Jöttünk, hoztuk a puskát. Ne kérdezze, honnan. Szonika mindent elintézett. Vacsoráztunk, kártyáztunk, alkohol nem volt. Én azt mondtam, álmos vagyok, ők meg csak figyeljék a szarvasokat és védjék a területet. Nem könnyen aludtam el, de a döntésemet meghoztam, és ez már csak végjáték volt a részemről.

A lövésre kaptam föl a fejem. Szonika üvöltött. Rohantam, ahogy voltam. Lui már nem élt. Nem részletezem. Kocsival, én vezettem be a kórházhoz. De ott is csak csóválták a fejüket, letakarták. Telefon haza, Fromm bácsi indul. Rendőrség, tanyára vissza, nyombiztosítás, kihallgatás, tanúvallomás. Hajnalra Fromm bácsi is befutott. Kellett is, hogy elsimítsa a gubancot. A puskát nekem kellett vállalnom. Felfüggesztettet kaptam, hála apósom kapcsolatainak. Mert a következő lépés a házasság volt. Meg a munkásörtség, tudja.

A szülők beletörődtek. Szonika idegileg összezuhant. Koraszülés. A gyereket elvesztettük. Közben elkezdtem az egyetememet, cserében a házasságért, filmes akartam lenni. Apósomnak tetszett. Ha már a szabad életem odavan, gondoltam, adásrendező lettem. Hét év áldatlan együttlét, válás. Azt kérdezi, miért tettem. Tehetetlenségből. Mert most már hiába teszek bármit. Az a rőt bika, aki elfutott, az nem én voltam, hanem Lui. Azt az egyet nem szabad bántanom, de az összes többi, az mind én vagyok. És csak pusztulásra vagyok.

Amúgy lehet, hogy igaza van. Éppen, hogy szarvasokra egyáltalán nem szabadna puskát fogjak, mert a végén még Luit lövöm agyon. ■ ■ ■

Zöldy Pál (1954) könyvtáros, szociálpedagógus, író. A kilencvenes évek végéig aktívan publikált, könyvtárosként, később szociális területen dolgozott. Az íráshoz az utóbbi időben tért vissza.

Ferenc Ferdinánd söre

S ö r t é n e l e m

Hogy ki után kapta a nevét a közép-csehországi Benešovban főzött Ferdinand?

Mint Jaroslav Hašek klasszikusának nyitányából tudjuk, Švejk, a derék katona két Ferdinándot ismert személyesen: egyikük „Průša drogista szolgája” volt, „aki egyszer megivott tévedésből egy üveg hajszeszt”, meg „a Kokoška Ferdinándot, amelyik a kutyapiszkot szokta összeszedni a házakból”. Benešov névadójának személyében nem eme férfiúk valamelyikét kell tisztelnünk (bár a cseh humortól ez sem állna távol), hanem leghíresebb druszájukat – ahogyan Müllerné, a takarítónő fogalmaz a Švejkben –, „a *Ferdinánd főherceget, a konopištěit, azt a kövéret, aki olyan vallásos volt*”. Ez a bizonyos Konopiště ma már Benešov városrésze, és kastélya szolgált a főherceg, valamint felesége, Chotek Zsófia nyári rezidenciájaként. Mai formáját a főherceg megrendelésére, a XIX. és a XX. szá-

zad fordulóján elvégzett átalakításoknak köszönhetően nyerte el az épület, amely Csehország legnagyobb történelmi fegyver- és páncélkollekciója mellett Ferenc Ferdinánd műkincs- és trófeagyűjteményének is ott-hont ad. A néhai főhercegnek ugyanis nemcsak a halálához, de életéhez is lőfegyverek ropogása szolgáltatta a soundtracket: naplóiiban mindösszesen kétszázhetvenkétezer-ötszáz-tizenegy vad elejtését dokumentálta. (Ezt próbálják meg a NER-vadászok utánacsínálni. Inkább ne próbálják.) Aztán jött 1914 júniusának huszonnyolcadik napja, amelynek délelőttjén szegény Ferdinánd végül a fegyver rosszabbik oldalán találta magát, és Gavriló Princip lövései a főherceg, valamint Zsófia hercegné életének – és, mint a következő néhány év során kiderült, még megannyi minden másnak is – véget vetettek. (Mellesleg Princip Konopištětől százegynéhány kilométerre északra, Terezín börtönében lelte a halálát négy évvel később.)

A Ferdinánd sört pedig azért nevezték el Ferdinándról, mert valóban az ő söre volt. Legalábbis 1887-től kezdve, amikor a főherceg megvásárolta az üzemet. Persze a benešovi sörgyártás már ekkor is sok évszázados múltat tudhatott maga mögött. Első írásos nyoma 1595-ből való, ekkor ruházta fel Kunovicei Archleb a benešovi polgárokat a joggal, hogy sört főzhessenek „most és a jövőben és mindörökké, akadályoztatás nélkül”. (Úgy legyen!) 1569-ben már a helyi komlótermesztésről is szólnak feljegyzések – tehát, akár egy jó jelenkori minisörfőzde, helyi alapanyagokkal dolgoztak a derék benešoviak. A harmincéves háború és a város svéd megszállása aztán jelentősen visszavetette a város sörkultúráját – nem is annyira a háborús károk miatt, hanem azért, mert a megcsappant bevételű nemesség visszakövetelte magának a sörfőzési jogot. A tizenkilen-

cedik század második feléig kellett várni a benešovi sör reneszánszára. Petőfinek igaza volt, amikor a *Vasuthoz* című költeményében így írt: „Ezek a föld erei, / Bennök árad a műveltség, / Ezek által ömlenek szét / Az életnek nedvei.” – hamarosan ugyanis az életnek Benešovban főzött s komlózott nedvei is vonaton kellett volna, hogy eljussanak a távolabbi vásárlóközönséghez. Legalábbis így kalkulálhattak a város polgárai, akik 1872-ben részvénytársaságot alapítottak, amelynek tevékenységi körébe a malázaszárító üzemeltetése is beletartozott. Azonban a jelek szerint a vállalkozók túl nagyratörően terveztek. Erre vall legalábbis, hogy 1873-ban már úgy ítélték: a malázaszárító az eredeti terület felén is elegendő kapacitással bír majd, és az épület imigyen felszabadított részén beüzemelték egy sörfőzdét. Ezt a komplexumot vásárolta meg 1887-ben Ferenc Ferdinánd. A balsorsú főherceg aztán korszerűsítette az üzemet. Az 1897-ig tartó munkálatok során nyerte el jelenlegi karakterét a főzde – a modernizáció sikerét jól érzékelteti, hogy az üzem az első világháború előtt már hatvanezer hektoliter sört termelt évente. (Összehasonlítás végett: a Pécsi Sörfőzde éves kapacitása jelenleg száznegyvenkilencezer hektoliter.)

A benešovi sörgyár 1956-tól a Velké Popovice-i székhelyű nagy, állami söripari vállalat részegységeként működött, ám a kapacitás növelése ekkor is kéz a kézben járt a régi gyáregységek rekonstrukciójával. Az ismét önállósult sörgyár új korszaka a kilencvenes évek elején kezdődött: az üzem vezetése ekkor kezdte felépíteni a Ferdinand brandet, amelynek lényege, hogy helyi termelésű alapanyagokkal dolgoznak, és a lehető legtradicionálisabb technológiákat használva arra törek-
senek, hogy a sörük éppen olyan legyen, mint amikor még a Habsburg főherceg tulajdonolta a gyárat –

vagy ahogyan a gyár szlogenje fogalmaz, hogy „igazi sört” főzzenek. Ez a Ferdinand esetében valóban több, mint szlogen. Például nem erőszakolják meg a söreiket a High Gravity Brewing technológia használatával – a tömegsöröket gyártó üzemek ezt az eljárást alkalmazzák a végtermék alkoholtartalmának mesterséges szabályozására és az erjedési idő lerövidítésére, és ennek „köszönhető”, hogy a dömpingsörök habkoronájának élettartama nagyjából a nyolc és fél másodperc.

Töltsünk hát egy korsónyt a Ferdinand söreinek valamelyikéből – a spektrum a tízes Balling-fokú lagertől a keserűdes, enyhén karamelles-gyógynövényes ízű, Sedm Kulí, azaz Héttorony névre keresztelt félbarna lagerig terjed –, és ha kellően beindította a malátafőzet a fantáziánkat, játsszunk el a gondolattal: mi lett volna, ha Ferenc Ferdinánd túléli a szarajevói merényletet, vagy ha éppenséggel meghal 1913 novemberében, amikor egy nottinghamshire-i vadászata során a segéddek egyike megbotlott, és a kezében tartott duplacsövű lövedékei a főherceg közvetlen közelében süvítettek el. Mi lett volna, ha a sörgyár korszerűsítéséhez hasonlóan a Habsburg Birodalom is van alkalma korszerűsíteni a trónörökösnek, aki a nyelvhatárok mentén tervezte föderalizálni a Monarchiát.

Ha így alakul, bizonyára sok minden másként lenne. A benešovi sör viszont akkor is nagyjából ugyanolyan volna, mint amilyen ma. ■ ■ ■

Haklik Norbert író, kritikus. 1976-ban született Ózdton. A *Big Székely Só* című regény és a *Tom Hanks a vizek felett* című novelláskötet szerzője. 2007 óta Brünmben, Csehországban él. Legutóbbi, *Mona Lisa elrablása* című könyve a 2021-es Könyvhétre jelent meg a Kalligramnál.

KÖRÖK és VAKFOLTOK

Krusovszky Dénes: *Akik már nem leszünk sosem*

Krusovszky Dénes első regénye¹ nem akármilyen olvasói figyelemben részesült: ha léteznek az utóbbi évek magyar irodalmában irodalmi siker, akkor itt éppen ennek a mechanizmusai figyelhetők meg. Az egyszerre kritikai és olvasói elismerésre csak két jellemző adatot említenék (de több is lenne): a Magyar Narancs 2018-as, évvégi sikerlistáján (Minimum tizenegyes), amely mára az egyetlen ilyen típusú irodalmi értékmérő maradt, s amely nem névtelen szavazatokon, hanem nevesített kritikusok véleményének összegzésén alapul, a könyv az első helyen szerepelt.² Valamint érdemes utalni a 2019-es Libri irodalmi közönségdíjára, ahol a sajtóban közölt adatok szerint Krusovszky regénye 21 000 szavazatot kapott;³ ezek szerint a könyvnek tényleg voltak igazi olvasói, akik még a véleménynyilvánítást sem restellték.

Ha valaki azonban csekély, de már távlatot adó (egy-két éves) távolságban újraolvassa a kritikai fogadtatás dokumentálható anyagát, mégsem a teljes elismerés jeleivel találkozunk. Nem csak arról van szó, hogy még az elismerő kritikák is tartalmaztak olyan kifogásokat, amelyek akár tendenciába is rendezhetők⁴ – hanem inkább az a feltűnő, hogy bizonyos kritikai megszólalásokat éppen az kondicionált, hogy a kritikusok szerint egységesnek vélt (vizionált) elismerést megtöriék, s ebből a retorikai helyzetből néha sokkal egyértelműbb elmarasztalás következett, mint amit az érvelés önmagában alátámasztott volna. Ennek az egyik dokumentuma Bartók Imre tanulmánya volt, amely Krusovszky regényét a *Trónok harca* című televíziós sorozat dramaturgiájával vetette össze, s az utóbbit tekintette kulcsnak az előzőhöz, majd ez alapján minősítette felszínes-

nek a könyvet,⁵ a másik pedig az ÉS-kvartettnek nevezett kritikai beszélgetés, amelyben Károlyi Csaba, Arató László, Bazsányi Sándor és Bárány Tibor diskurzusában egyedül Károlyi dicsérte a regényt, három társa egységesen (persze, árnyalatokban különböző okokból) rossznak, illetve üresnek, közhelyesnek tartotta.⁶

Természetesen nem akarom azt állítani, hogy az elmarasztaláshoz fölhasznált érvek mindegyike alaptalan volt, vagy hogy az elégedetlen olvasóknak ne lenne joga és alapja elégedetlenné lenni – amiről beszélni szeretnék, az nem a regény melletti apológia lenne, hanem néhány olyan összefüggés felrajzolása, amelyről a kritikai recepció vagy nem vett tudomást, vagy összefüggésében nem értelmezte.

Az egyik ilyen típusú elmarasztalás, amely Bartók Imrénél nagyon hangsúlyos, s felbukkan a kritikai beszélgetésben is, stílász jellegű. Bartók ezt így fogalmazta meg: „Krusovszky mintha úgy közelítene a prózához, hogy mindazt, aminek lírikusként evidensnek kell lennie a számára – a nyelv önműködése, a konnotatív réteg jelentősége a denotatívval szemben, illetve amellett, a plaszticitás stb. –, egyszerűen eltörli. Az ennek helyébe állított totális szöveg- és képkezelés érdekes módon totális affirmációt hív elő számos olvasójából. Lényegében egy képi logikát követ, amelynek viszont ellentmond a halmozás és a kényszeres metafora-használat; persze, ha a képeket követjük, akkor a regény valóban »olvastatja magát«. A könyv fogadtatását látva úgy tűnhet, hogy nincs középút: vagy látjuk a szövegtechnikai problémát és annak konceptuális hátterét, és ekkor – mivel az a mű minden rétegére rátelepszik – kénytelenek leszünk azt elutasítani, vagy pedig

mindezt nem detektáljuk / megbocsájtjuk / elfe(le)d-jük stb., és megmerítkezünk a regény által közvetített valóság szirupjában.”⁷⁷ Bárány Tibor pedig azt mondta a kritikai beszélgetésben (s persze egy szóbeli megfogalmazáson nem is kérhető számon, hogy ezt miért nem bizonyította): „...sajnos a könyv tele van rossz mondatokkal. Képzavarokkal, klisészerű hasonlatokkal, miközben persze van benne egy csomó jó hasonlat is. Minden könyvben vannak rossz mondatok, de én itt ötvennél hagytam abba a számolást.”⁷⁸ S a regényt védő Károlyi Csaba annyival reagált az ilyen típusú kifogásokra, hogy csekély számúnak minősítette az ilyen rosszul fogalmazott mondatokat, illetve – ami már sokkal fontosabb megfigyelés – felhívta a figyelmet arra, hogy a regényben több narrátor van: „Tehát a hasonlatok Lente Bálintnak mint elbeszélőnek a jellemzésére is szolgálnak, ez a fickó így beszél. Ezért én elnézem a regénynek a rossz hasonlatokat.”⁷⁹ Károlyinak ez a szempontja az ellen a kifogás ellen érvel, amely nem számol a mondatok funkcionalitásával és szövegkörnyezetével, s egy elvont stílári eszmény távlatából pécéz ki mondatokat. Hasonló eljárás nem ismeretlen a 20. századi magyar próza kapcsán. Csak két példára utalnék: Füst Milán *A feleségem története* című regénye kapcsán az ilyen típusú nyelvi kritika ellen – hogy tudniillik Füst nem volt „nyelvművész” – Schein Gábor igen hatékonyan érvelt,⁸⁰ s a kései Mészöly prózájának „pongyolaságáról” pedig Szilasi László bizonyította be, hogy a hibának vélt elemek (pleonazmus) tudatos poétikai eszközök is lehetnek.⁸¹ Persze ez a két utóbbi példa sokkal kifejtettebb és megalapozottabb érvekkelre épülhetett, mint Károlyi Csaba szóban elhangzott, majd írásba áttett, rögtönzött mondatai, amelytől nem is várható igazi kifejtettség. Természetesen én nem kívánom Krusovszky regényét azokhoz az előképekhez mérni, amelyet a két felidézett irodalomtörténeti példám exponált, pusztán az érvelés hasonló karakterére szeretném felhívni a figyelmet: egyetlen regény nyelvi teljesítménye sem ítéltető meg anélkül, hogy ne vennénk figyelembe a választott narrációs technikát, s ne ügyelnénk arra, hogy mennyire vannak ezzel összhangban a stílári regiszterek. Azaz a megítélés kulcsa valamiféleképpen a regény szerkezete és narratológiája – ennek megértése nélkül eleve nem lehet arról nyilatkozni, van-e funkcionalitása a nyelvi megformálásnak. S mivel ez a kérdés már eleve átvezet a kifogások másik alapvető típusához, amely már a szerkezetet, illetve annak kimódoltságát vagy túlzott kiszámíthatóságát illeti, különösen fontos szerepe van egy olyan utalás azonosításának, amely a regény epikai előképekhez való viszonyát teszi megragadhatóvá.

Megjegyzem egyébként, Bartók Imre tudatában volt ennek a problémának, s láthatólag próbált rá valamiféle magyarázatot találni, de a legkézenfekvőbb dolgot mindenesetre nem vette észre: az összes szövegpéldája,

amely a „rossz mondatokat” akarta demonstrálni, az egyes szám első személyű narrációból származik, tehát azokból a fejezetekből, amelyek jelzetten Lente Bálint szólamához tartoznak. S hasonlóképpen tett Bárány Tibor is: amikor a kritikai beszélgetés során egyetlen mondaton demonstrálni akarta a stílári rossz megfogalmazást, éppen egy ilyen passzust sikerült kiemelnie. Nyilván nem véletlenül, mert ha ezt keresi az ember, éppen ebben a részben fog ilyet találni.

Pedig itt már az is kérdéses, kinek a hangját s kinek a mondatait halljuk.

Ezért is tűnik számomra egy kicsit elhamarkodottnak ezen mondatpéldák alapján *Krusovszky* nyelvhasználatáról beszélni, elmarasztaló tónusban.

Az a pont, ahonnan akár az imént vázolt problémát is más nézőpontból ítéltetjük meg, egy intertextuális utalás, amelyből a regény irodalmi összefüggésrendszere és hatástörténeti érdekelttsége is jobban látszik. De nemcsak az, hanem a választott szerkezet jelentősége is – hiszen ne feledjük, az előbb érzékeltetett stílári fönntartások szorosan összekapcsolódtak ezzel is. Legalább az ÉS-kvartett résztvevőinek megszólalásaiban.

A – megítélésem szerint – kulcsfontosságú passzus, amelyet eddig a regény teljes, tőlem ismert értelmezéstörténete jórészt figyelmen kívül hagyott (az egyetlen kivételtől később még szó lesz), a következő: „Miután felkelt, és meglepve vette észre, hogy egészen kipihente magát, főzött egy pár virslit, ivott egy kávét, és amíg el nem kellett indulnia, olvasott. Múlt héten kivett egy regényt a könyvtárból, de eddig nem sikerült túl sokat haladnia vele. Lerobbant alakok szerencsét-

lenkedtek benne egy sárba fúló télesztelen, egyelőre ennyi jött le belőle, de azért kíváncsi volt rá, hogy végül is történik-e velük valami.”¹²

Ez a részlet *A dzsinn* (1986) című fejezetben olvasható. Ezt a részt egyes szám harmadik személyű narráció jellemzi, a betéttörténet főhősének a neve ki sem derül innen. A csak „az ápoló”-ként emlegetett fiatal férfi amúgy nem bizonyul intellektuális figurának: az olvasás nem tartozik hozzá a mindennapjaihoz. Ezért is van kiemelt jelentősége ennek a néhány mondatnak, ahol jelzetten és hangsúlyozottan olvas, az egész fejezetben csak itt és csak ezt a regényt, amelynek a címe sem íratik el a könyvben. Ha nem tudnánk is, hogy mit olvasott, akkor is érdemes lenne figyelmet szentelni az utalásnak, éppen társtalansága miatt. Csakhogy ez a néhány sor mégiscsak tartalmaz annyi konkrétumot a felidézett irodalmi alkotásról, mintegy a cselekvény rezüméjét, hogy ez elegendőnek tűnik az azonosításhoz.

Amiről itt szó van, az nem más, mint Krasznahorkai László *Sátántangója*.¹³

Különösen, ha ehhez hozzászámítunk még néhány fontos információt.

Krasznahorkai regénye 1985-ben jelent meg, tehát a betéttörténet 1986-os datálása ezzel teljesen egybevág: minden további nélkül elképzelhető, hogy ekkorra már ez a könyv kikölcsönözhető volt a könyvtárból. S ez az egyik olyan pont, amely a fejezet időbeli elhelyezését megindokolja.

Milyen jelentőség tulajdonítható Krasznahorkai regénye és a Krusovszky-regény közti intertextuális kapcsolatnak?

Az egyik lehetőségét a kritikai beszélgetés egyik hozzászólása érinti, illetve majdnem érinti. Arató László ugyanis – párhuzamként – föl idézte Krasznahorkai művét, de anélkül, hogy ezt visszavezette volna a regény szerkezetéhez, mi több, éppen arra utalt, hogy az, ami a *Sátántangóban* működik, az itt nem: „Kiváló technikai megoldás, amit a *Sátántangóból* is ismerünk, hogy a regény végén elkezdődik annak a regénynek az írása, amit olvastunk.” Ehhez a megjegyzéshez kapcsolódott Károlyi Csabának egy közbevetése, amely az egyetlen nyoma annak az egész recepcióban, hogy valaki észrevette és dekódolta az utalást; bár Károlyi rövid megjegyzése nem tartalmazott konkrétumot, nem adott meg szöveghelyet, s nem értelmezett szövegkörnyezetet sem. Érdemes teljes egészében idézni: „Meg is idézi a *Sátántangót* egy helyen.”¹⁴ Megjegyezném, Arató László is sietősen nyugtázta ezt a közbevetést („Igen.”), de a gondolatmenetében ez semmi látható változást nem idézett elő. A korábban a Krusovszky-regényről lelkes és elismerő recenziót író Károlyi Csaba a könyvről írott kritikájában ezt az összefüggést még nem is említette, azaz mintha nem tulajdonított volna neki jelentőséget. Noha más irodalmi párhuzamokat (Nádas, Mészöly, Ottlik) azért felsorolt.¹⁵

A Károlyi Csabától is emlegetett párhuzamok persze másoknál is felbukkantak a recepcióban,¹⁶ s nem akarnám azt állítani, hogy teljesen véletlenszerűen vagy éppen alá nem támaszthatóan: de az bizonyos, hogy ez inkább tekintélyelvű névsor maradt, mivel ezeknek az íróknak a kiemelése sehol sem kapcsolódott szövegelemzéshez, s ilyenformán az sem vált világossá, milyen természetű szövegrokonságra kíván utalni a kritikus.

Az viszont kétségtelen, hogy kiemelt intertextuális pozícióba egyedül Krasznahorkai került.

S ez azért átgondolandó.

Merthogy ez nem egyszerű tiszteletadás: ez a Krusovszky-regény szerkezeti elvének legfőbb hatástörténeti magyarázata.

Elmondom, mire gondolok.

A regény kapcsán ugyanis visszatérően előkerül egy olyan magyarázat, hogy a regénykonstrukció legfőbb elve az, hogy mintegy körkörös alakzat ragadható meg benne.

Károlyi Csaba ezt egyszerűen így summázza: „Azt olvassuk, amit Bálint a végén elkezd írni.”¹⁷ A körkösség lehetőségére utalt Kész Orsolya is: „Könnyen lehet ugyanis, hogy az *Akik már nem leszünk sosem* ott kezdődik, ahol véget ér, és a regény utolsó fejezete nem a zárlat, hanem a prolókus.”¹⁸ Ugyanezt a kapcsolatot villantja fel (bár bővebben nem fejti ki) Szigeti Bálint is.¹⁹ De idézhetem az ÉS-kvartettből Bazsányi Sándor véleményét is, amely meglehetősen rigorózusra sikerült (még ha később árnyalja is), s számára érvként szolgál arra, miért felszínes a könyv: „Amit Lente Bálint írt, amikor a végén hozzákezd az íráshoz, az lesz az első tíz oldal, a *Prológus*.”²⁰

Ez számomra egy kicsit sietős és elnagyolt allegorézis.

A történet valóban összerakható úgy is, hogy a főhős, Lente Bálint megtalálja élete nagy történetét, amely ráadásul az identitásával is összefügg, s a regény végén eljut odáig, hogy ezt regényként írja meg. S ez a regény kezdődik el a mi számunkra ez első oldalon, a *Prológus* című szöveggel.

Csakhogy ez csupán a Krusovszky-regény szüzséje, amely kizárólag úgy áll össze ilyen szépen és egyszerűen, ha eltekintünk attól, hogy ezt a fabuláris szint és a választott narrációs technika folyamatosan megkérdőjelezi.

S ennek a finoman érzékeltetett bizonytalanságnak az egyik eszköze az imént idézett intertextuális utalás. Hiszen a *Sátántangó* él azzal a – nem új, hanem a korábbi irodalmi hagyománytól örökölt kapott²¹ – megoldással, hogy a regény vége visszavezet a regény elejéhez. Ez a regény egyik nagy trükkje, amely nyilván összefügg a cím exponálta zenei és táncos utalással is. Ezt a megoldást a kritika annak idején szépen és árnyaltan körülírta, az egyik fontos, máig nagy hatású, releváns értelmezés, a Radnóti Sándoré a modernségig vitte vissza az eredetét: „Újra hommage és polémia ez, a mo-

dern próza egy nagy újításával, az önmagát író regény gide-i leleményével”.²² Magam ugyan inkább romantikus eredetűnek gondolom, de a lényeg szempontjából ez mindegy: tény, hogy már Krasznahorkainál is reflexió volt ez a szerkezet. Amelyet a legegyszerűbben egy másik emlékezetes kritikából vett idézettel lehet felidézni: „Az utolsó oldalakon írni kezd [ti. a regény Doktor nevű szereplője – Sz. M.] naplójába egy, a könyv első oldalaival szó szerint megegyező szöveget, a szemünk előtt megesett dolgokra való emlékezést. Így végződik, vagyis folytatódik, ismétlődik ugyanúgy a *Sátántangó*.”²³

Csakhogyan van itt egy bökkenő: ha ugyanis valaki tüzetesen egybeveti a *Sátántangó* nyitó mondatait a zárlattal, rájön arra, hogy a két szöveg mégsem teljesen azonos. Persze a döntő pontokon az. De van egy olyan szöveghely, amely – megmagyarázatlanul, s a recepció tanúsága szerint szinte észrevétlenül – eltér: a szöveg élén az a bizonyos kápolna, ahonnan Futaki szerint akár szólhatna is a harangszó, „nyolc kilométerre délnyugatra”²⁴ található, ám a regény végén, a Doktor elkezdett feljegyzései szerint „négy kilométerre délnyugatra”²⁵ van ugyanez a rom.

Mondhatnók, ez igazán semmiség. Ennek semmi jelentősége sincs.

S meglehet, valóban így van. Felfoghatjuk úgy is, hogy ez elírás, azaz tévesztés, amelyet az értelmezésnek egyszerűen figyelmen kívül kell hagynia. De azért érdemes óvatosabbnak lenni. Az irodalmi művekben felbukkanó *hibák* lehetnek *jelzések* is: felhívhatják a figyelmet azokra a pontokra, ahol valamiféle értelmezésre váró mozzanat van, esetleg kiemelhetnek egy jelentőséggel rendelkező szöveghelyet.²⁶ S én éppen tudnék amellet érvelni, hogy az itt – az eltérés révén kiugratott – *locus* egy olyan térbeli pontot jelöl (a harangozás lehetséges helyét), amely a regényvégi narrátor, a Doktor számára kulcsfontosságú, amelynek a felkeresése érdekében utoljára még azt a helyet is képes elhagyni, ahol pedig magányosan él, s ahová majd végleg bezárkózik.

De most fontosabb az, ami a Krusovszky-regény és a *Sátántangó* hatástörténeti összefüggéséből következik.

Krasznahorkainál a finom, alig észrevehető eltérés arra figyelmeztet – a felfogásom szerint – hogy az ismétlődés mégsem teljes, a körkörösség s az ebből következő azonosítás teljes szimmetriája mégsem jött létre.

Csak majdnem.

Krusovszky regénye – mint amely mű a *Sátántangó* értelmezésének és újragondolásának is felfogható – ezt még inkább felfokozza: fölidézi azt a formaelvet (a regény ott kezdődik, ahol végződik), amelyet Krasznahorkai megvalósított, de sokkal látványosabbá teszi az össze nem illést, a szimmetria hiányát.

Az ő elbeszélője, Lente Bálint nem a látás, a voyeur-ség révén jut hozzá a történethez, hanem auditív módon. S ez eleve sokkal törmelékesebb tudás: a meghall-

gatott magnókazetta ugyanis *A dzsinn* (1986) című fejezetnek csak egy rétegét tartalmazhatja, a vastüdőbe zárt Aszalós monológját. Csakhogy a fejezet ennél szélesebb spektrumot fog át: nemcsak a tárgyi környezetet ábrázolja, hanem az Aszalóst körülvevő embereket is, beleértve „az ápoló”-t, aki köré a fejezet fókusza is kiépül. S Lente Bálint még ezt az egy szölamot is csak egyszer hallja, félálomban, majd elhagyja a kazettát, s ezt soha nem tudja visszaszerezni: azaz a regény folyamatosan elbizonytalanítja azt, hogy a főhős mit is tudhat egyáltalán a történetből. Az 56-os rétegről is alig valamit, 1986-ról meg végképp semmit.

Miért olyan biztos akkor, hogy a 1986-ról szóló fejezet Lente Bálint regénye lenne?

Annál is inkább, mert az *Akik már nem leszünk sosem* lapjain sehol nem szerepel az, hogy Lente Bálint regényt ír: a biztatás igen, meg az is, hogy megpróbálja összerakni a számára ismerős részleteket. Ez a következőképpen szól a könyvben: „Amikor a monitoron az egészsből kirajzolódott valamiféle háló, hátradőlve nézegettem egy darabig, majd nyitottam egy új fájlt, és mintha magától értetődő lenne, elkezdtem leírni, hogy a felvázoltak alapján mi történhetett Zoli utolsó napján.”²⁷

Ismét felhívnám valamire a figyelmet: még ez a részlet is csak azt állítja, hogy „az ápoló” (itt már: Zoli) utolsó napjának a rekonstrukciójára tesz kísérletet a főhős. Pedig az 1986-os idősíkból játszódó részlet ennél tágasabb horizontú elbeszélés. A regény pedig nem azal ér véget, hogy a főhős elkezd a saját regényét írni, vagy akárcsak kimondja azt, hogy regényt fog írni.

Bárhonnan nézem, ez inkább a kétely és a bizonytalanság állítása.

Az igen jó szemmel és érzékenyen olvasó Károlyi Csaba felfigyelt a *Prológus* kulcsmondatára is, amely éppen narratológiai szempontból jelentős: „Mikor elkezdjük a regényt, nem biztos, hogy föltűnik a 18. oldalon, a *Prológus* végén ez a fél mondat: »Úgy szeretném képzelni, hogy boldog volt, amikor gázt adott...« Itt megnyilvánul az elbeszélő, akiről, végigolvasva a könyvet, nem mondhatunk mást, mint hogy az itt is Bálint.”²⁸

Érdemes hát megnézni, mi is áll a regényben: „Úgy szeretném képzelni, hogy boldog volt, amikor gázt adott, és fennhangon énekelve anélkül fordult ki a főútra, hogy alaposan körülnézve, az egyre erősödő regeli napsütésben oszlásnak indult ködpamacskok között meglátta volna a felé robogó kamiont.”²⁹ Ez a mondat az itt névtelenül hagyott férfi halála előtti pillanatot, s Károlyinak igaza van, hogy itt grammatikailag is megragadható a narrátor jelenléte („Úgy szeretném képzelni...”). Azzal már viszont nem értek egyet, hogy ez Bálinttal lenne azonosítható. Ezt csak arra a szerkezetre való ráhagyatkozás mondathatja bárkivel, amely a teljes körkörösség illúziójából indul ki, s amelyet Krusovszky regénye folyamatosan aláás. A történet-

alakítás fabuláris szintjén éppúgy, mint a szöveg stiláris felépítettsége révén is: azok a részek, amelyek Lente Bálint szólamaként és egyes szám első személyben vannak előadva, más nyelvi tónust képviselnek, mint akár ez a *Prológu*s. Nyilván nem véletlen, hogy mindenki, aki a „rossz mondatok”-at akarja demonstrálni, az előzőből szemelget, s nem az utóbbiból.

Az viszont máris látszik ebből, hogy narratológiai szempontból mennyivel bonyolultabb a helyzet így, mintha elhisszük azt, amit a recepció a regényről állít.

Ennek pedig a szöveg több szintjén is következményei vannak.

Vegyük csak azt a bizonyos festményt, amelynek a címe a regény címévé emelkedik. Ez a kép, amelyet a tüdőgondozóban élő Veszprémné a lábával festett, s amely az itt ápolott betegeket ábrázolja egészségesen, egy olyan szituációban, amely soha nem volt és soha nem tud megvalósulni, nem lehet része Lente Bálint tudatának.

A kép leírása háromszor fordul elő a regényben: először az Amerikában játszódó *Prológu*sban, az 1990-es években, aztán pedig kétszer is az 1986-os évkörhöz köthető, *A dzsinn* című fejezetben.³⁰ Azaz a kép először a tüdőgondozóban található, majd az Egyesült Államokban, a regény – Lente Bálinthoz kötődő – jelenidejében már nem bukkan fel, nem lehet vele szembeülni sem, s mindazon források alapján, amelyet Bálint megismerhet, tudomást sem lehet szerezni róla (azaz Aszalós monológjában sincs megemlítve). Ilyenformán párdarabja annak a másik rekvizitumnak, az Aszalós történetét rögzítő kazettának, amely egykor megvolt, aztán pedig elveszett, és soha többé nem szerezhető vissza: ez is a töredezett, eredeti formájában hozzáférhetetlen, csak rekonstrukciók révén jelenlévővé tehető múlt szimbóluma (ne feledjük, a kazettához Bálint úgy jut hozzá, hogy részt vesz egy olyan akcióban, ahol gyermekkori társai szórakozásból és a feszültség levezetése céljából ízzé-porrá zúzzák, szétverik az 1986-os történelem tárgyi világát). S ebből az is következik, hogy a kép címe (amely majd a regény címe lesz), nem egyszerűen többszöri ismétlés után kerül elő a regény utolsó előtti bekezdésében,³¹ hanem a mű különböző szintjein felbukkanva és a több különböző narrátor szólamához kapcsolódva elérkezik Lente Bálinthoz mint ezen narrátorok egyikéhez – aki így persze nem is lehet tudatában annak, hogy olyan mondatot mond ki, amelyet már mások, korábban, más összefüggésben és másra alkalmazva kimondtak.

Szóval kissé bonyolultabbnak látom a regénycím és a regényszöveg viszonyát, mint ahogyan ezt a kritikai beszélgetésben Bazsányi Sándor vélte: „Nekem a címmel pont az a bajom, ami az egész könyvvel. Ki van számolva, hogy ez majd jó lesz, de nincsen rendesen megcsinálva. Lehetett volna rövidebb címet adni. Itt jött volna az az aprómunka, amikor jól megcsináljuk azt, amit egyébként nagyon precízen kiszámoltunk.”³²

Szerintem ez elég rendesen meg van csinálva.

Ezeknek a regénytechnikai megoldásoknak a számontartása azért is fontos, mert erősen cáfolja azt a tézist, amely Bartók Imre tanulmányának az egyik legfontosabb előfeltevése, hogy ez ugyanis egy túlságosan transzparens regényszöveg.³³ Hasonlót állított az ÉS-kvartett kritikai beszélgetésében Arató László is, s – noha pozitív jelzőkkel kezdődik a mondandója – ezt bizony nem dicséretnek szánta: „A szerkezet nagyszerű. Tényleg egyfelől bonyolult, másfelől tökéletesen átlátható. Minden összekattan. Hogy nagyon gonoszat mondjak: ez egy tökéletesen megcsinált komédia.”³⁴ A szerkezet valóban ki van építve, csak ez éppen azért jó, mert bonyolultabb, mint ahogyan ez Arató olvasatából kirajzolódik, hiszen tartalmazza önnön egyértelműségének a megkérdőjelezését is.

S mindez ismét visszavezet bennünket annak az intertextuális kapcsolatnak a kérdéséhez, ahonnan elindultunk.

Ezen a ponton ugyanis érdemes nagyobb figyelmet szentelni annak az időmetszetnek, amelyet az 1986-tal jelölt történetszál kijelöl.

Aligha véletlen az sem, hogy éppen ekkor hangzik el Aszalósnak a vallomása az 1956-ban, a Hajdúvágásnak nevezett fiktív településen történet zsidóellenes atrocitásokról. A helyszín rejtjelezése egyébként azért feltűnő a szövegben, mert más település esetében ez nem így van: például Debrecen, Budapest és Bécs felismerhetően és azonosíthatóan, a saját nevén szerepel a regényben. Nem mintha a rejtjelezés felismerhetetlenné tenné a várost: hangzásában eleve felidézi az elrejtteni kívánt települést, aztán ott van a szerző életrajza a könyvön, ahol kiderül, hogy hol is telt a gyerekkora, s hát a regényhez fűzött jegyzet meg is nevezi Völgyesi Zoltán történeti munkáját a hajdúnánási pogromról, amely a regény alapjául szolgált. Miért visel akkor mégis a főhelyszín (Hajdúvágás) fiktív (de igen könnyen dekódolható) nevet? Deczki Sarolta erről a következőket írta: „Egyedül ez az utóbbi település szerepel álneven. Az írói döntést alighanem az indokolja, hogy kisvárosról van szó, ahol mindenki ismer mindenkit, ahol a helyszínek, események, bizonyos jelenségek könnyebben azonosíthatók, s ez még abban az esetben is kényes lehet, ha fikcióról van szó. A városra ugyanakkor könnyűszerrel rá lehet ismerni; nem csupán a név hangzásáról, hanem az intézményekről, a narrátor által leírt rém ronda ’56-os emlékműről, vagyis az álca inkább gesztusértékű.”³⁵ Én nem hiszem, hogy ez lenne a magyarázat: inkább arról lehet szó, hogy az ezen a településen törtétek szimbolikus karakterűek, nem a konkrét és egyedi jelentőségük, hanem általános érvényük a lehangsúlyosabb.

S ez is összefügg 1986-tal.

Az 56-os forradalom 30. évfordulója ugyanis emlékezetpolitikai szempontból meglehetősen ellentmon-

dásos helyzetet jelzett, különösen, ha a magyarországi és a nyugati reagálás eltérő, mi több, egymást kizáró jelenségeit is számításba vesszük. Itthon ez az év Becz János hírhedt könyvének, az *Ellenforradalom tollal és fegyverrel* címűnek a harmadik, reprezentatívnak szánt kiadásáról volt nevezetes, amely töretlenül képviselte az események „ellenforradalmi” jellegének azt a hivatalos verzióját, amely 1956 után az MSZMP az ismeretes „négy ok”-ban jelölt meg és népszerűsített.³⁶ Márpedig ennek a koncepciónak az egyik legfőbb pillére az „ellenforradalmi csöcselék” végrehajtotta pogromok léte volt, amelyet a leginkább a Köztársaság téri pártszékház ostroma kapcsán merülhetett föl – s amelynek egyik vidéki megvalósulásaként fogható fel az, ami Hajdúnánáson történt. Ez olyan elem volt, amely nem fért bele a másik oldal kényszerűen apologetikus szólamába sem a forradalom „tisztaságáról”. Ha abból a pozícióból nézzük hát az 1956-os betéttörténetet, amelyet Térey János és Papp András *Kazamaták* című drámája kapcsán tüzetesen és alaposan Radnóti Sándor írt le,³⁷ akkor jobban feltűnik az, hogy Aszalós története a pogromról eleve kettős fénytörésben kerül. A leginkább azért, mert a regény cselekvényideje szerint ez 1986-ban hangzik el.

Sajátos, hogy a kritikai recepcióban egyedül Fököli Gábornak tűnt fel valamiféleképpen ennek az összefüggésnek a jelentősége: „Az ’56-os forradalom árnyoldala főleg a budapesti lincselések kapcsán öröklődik kulturális emlékezetünkben, a vidéki események megidézése és az antiszemita indulatokkal való összekapcsolása kétségtelenül Krusovszky személyes érdeklődésének köszönhető.”³⁸ Mindazonáltal érdemes ezt is árnyalni némileg.

Tartalmilag ugyanis mindaz, amit Aszalós elmond, 1986-ban nem lenne botrányos: beleférne az „ellenforradalmi” kilengéseket az uralkodó, hivatalos történelemfelfogás keretében tárgyaló narráció kereteibe. Éppen ezért van arra szükség, hogy a vallomás elhangzásának nehezített körülményeit mással indokolja meg a regény betéttörténete: Marosi doktornő éppen ezért az emlékezés megtiltásának orvosi megokolásával érvel, s ezért lesz tiltott jellege annak, hogy „az ápoló” mégiscsak megszerzi a magnót és felveszi Aszalós vallomását. Amivel viszont nem kezd semmit. Hiszen mihez is kezdene vele? A hivatalos, uralkodó diszkurzus szerint nincs ebben semmi újdonság: az „ellenforradalmárok” ilyenek voltak, ilyesmiket csináltak – ezt már megmondta az MSZMP is.

Aszalós számára azonban nem a történet emlékezetpolitikai kihasználása számít, ez a szempont meg sem jelenik a tudatában: számára ez egzisztenciális téttel rendelkező, saját történet, e nemben az egyetlen, amely összekapcsolódik megbetegedésének a bekövetkeztével is. Sőt, mintegy ez a történet látszik megmagyarázni a számára azt is, miért is került oda, ahol most van.

Ő a paraszti adatközlőknek ahhoz a típusához hasonlít, akiknek egyetlen nagy, elmondandó történetük van csak, s ez a sztori tölti ki teljesen megszólalásuk kerekeit.³⁹ Ez a történet pedig csak egyszer mondható el – ezzel is összefügg, s nemcsak a lelkiismeret-furdalással vagy az elesett fizikai állapottal, hogy Aszalós a története elmondása után ráveszi „az ápolót” az őt életben tartó gép kikapcsolására.

Amikor viszont Lente Bálint a regény 2013-as idősíkján szembesül ezzel a vallomással, már egy egészen más emlékezetpolitikai szituáció tudatában teszi – nem véletlen, hogy korábban számára okoz némi megdöbbenést, amikor ennek az emlékezetpolitikának a tárgyiasult emlékével, a városban felállított emlékművel szembesül. Onnan nézvést, a központilag vezérelt múltértelmezés hegemon és agresszív mivoltához képest Aszalós egykor elmondott, egzisztenciális téttel rendelkező története (ezen a ponton is hangsúlyozom, erről a térről Bálint nem tudhat, ő csak a magnókazettán szereplő vallomást hallgathatja meg), kifejezetten felforgató jellegű, elnyomott tudásnak tűnhet. Ez indokolja, hogy az egyébként újságíró főhős ebben fedezi fel a nagy témát – egyébként teljesen félreértve a történet sugallatát. Vagy ami szintén lehet: a félálomban meghallgatott kazetta anyagával összekeveredtek a saját, másféle előfeltevéseiből származó, s az elhangzás körülményeivel egyáltalán tisztában nem lévő gondolatai. Azaz azt hallotta, amit hallani akart.

Merthogy hiába kezelte úgy a recepció döntő többsége: Lente Bálint sem nem megbízható elbeszélő, sem nem objektív ágense az emlékezésnek.

Miközben a regénynek a központjában valóban az emlékezés áll.⁴⁰

Érdemes tehát komolyabb figyelmet szentelni a Krusovszky könyvében megképződő többféle (két vagy akár három) narrátor létének.

Különösen, ha az író egy intertextuális utalással erre külön fel is hívja a figyelmünket.

S ezzel megint visszatértünk a kiinduló passzushoz, „az ápoló”-tól az 1986-ban elolvasott *Sátántangó*hoz, s ennek az értelmezésben játszott szerepéhez.

Ha a *Sátántangó* felől nézzük Krusovszky regényét, akkor még jobban látszik, hogy itt bizony nem működik a körköröség.

S ha Krusovszky regény felől nézzük a *Sátántangót*, akkor felfedezhetjük, hogy már ott sem. ■ ■ ■

Szilágyi Márton 1965-ben született Gyulán. Irodalomtörténész, az ELTE Bölcsészkarán a 18-19. századi tanszék vezetője. *„Miért én éltem, az már dúlva van”*: Vörösmartyus tanulmányok című kötete 2021-ben jelent meg a Pesti Kalligramnál.

- 1 Krusovszky Dénes, *Akik már nem leszünk sosem*, Bp., Magvető, 2018.
- 2 Magyar Narancs, 2018. dec. 6., Könyvmelléklet, 2–5.
- 3 A fogadtatás részleteit Bencsik Orsolya akkurátusan felsorolja a Krusovszkyval készített interjúja első kérdéséből bevezető részben: „*Nem spórolhatjuk meg a szabadulási kísérleteket*” Krusovszky Dénessel *Akik már nem leszünk sosem* című regényéről Bencsik Orsolya beszélget, Tiszatáj, 73. évf. (2019), 5. szám, 24.
- 4 A kritikai recepció egyik legigényesebb darabja, megítélés szerint: Szolláth Dávid, „*A kritikai realizmus jelentősége ma*” (Krusovszky Dénes: *Akik már nem leszünk sosem*; *Mán-Várhegyi Réka: Mágneshegy*), Jelenkor, 62. évf. (2019), 1. szám, 116–123.
- 5 Bartók Imre, *Akik már nem leszünk sosem, avagy a csalódás, amit Trónok harcának hívnak* <https://dunszt.sk/2019/06/06/akik-mar-nem-leszunk-sosem-avagy-a-csalodas-amit-tronok-harcanak-hivnak/> utolsó megtekintés: 2021. jan. 25.
- 6 *ÉS-kvartett* – Krusovszky Dénes *Akik már nem leszünk sosem* című regényéről [Károlyi Csaba, Arató László, Bazsányi Sándor és Bárány Tibor beszélgetése 2019. január 30-án] <https://www.es.hu/cikk/2019-02-08/es-kvartett-krusovszky-denes-akik-mar-nem-leszunk-sosem-cimu-regenyrol.html> utolsó megtekintés: 2021. jan. 25.
- 7 Bartók Imre i. m.
- 8 *ÉS-kvartett*... i. m.
- 9 *ÉS-kvartett*... i. m.
- 10 Schein Gábor, *Füst Milán*, Bp., Jelenkor, 2017, 465–469. Schein itt Szegedy-Maszák Mihály véleményét vitatta.
- 11 Szilasi László, *Pleonazmus: a vízjel retorikája (Mészöly Miklós Családdaradás című beszélgetnek domináns trópusáról) – ráfogás* –, Jelenkor, 39. évf. (1996), 7–8. szám, 704–716.
- 12 Krusovszky Dénes i. m. 235.
- 13 Krasznahorkai László, *Sátántangó*, Bp., Magvető, 1985.
- 14 *ÉS-kvartett*... i. m.
- 15 „Talán nem véletlen, hogy neve [ti. a regény egyik szereplőjének, Tuba Balázsnak a neve – Sz. M.] utal Nádas Párhuzamos történetekjének Tuba Jánosára. Mint ahogy talán az sem véletlen, hogy mikor Bálint és Tuba összekapnak, Mészöly *Az atléta halálának* párbaja idéződik meg, az ottani Öze Bálintot felvillant-
- va. S ha már itt tartunk, van takarékosan végigszívott cigaretta is (Ottlik).” Károlyi Csaba, „*Ki volnék*”, *Élet és Irodalom*, 67. évf. (2018), 38. szám (szept. 21) <https://www.es.hu/cikk/2018-09-21/karolyi-csaba/ki-volnek.html> utolsó megtekintés: 2021. jan. 23. A felsorolás azért kicsit ötletszerűnek tűnik, s akkor már hozzászámíthatjuk ehhez akár azt is, hogy Arany János *Tengerihántás* című balladájában is szerepel egy Tuba Ferkó. . .
- 16 Ez szerepel Kész Orsolya kritikájában: Kész Orsolya, *Kik volnánk akkor* (Krusovszky Dénes: *Akik már nem leszünk sosem*), *Alföld*, 69. évf. (2018), 11. szám, 140–144. Az irodalmi előképek és párhuzamok előkerülnek a szerzővel készített interjúban is, a beszélgetést készítő Bencsik Orsolya éppúgy megfogalmaz ilyeneket, mint ahogy a szerző is: „*Nem spórolhatjuk meg a szabadulási kísérleteket*”... i. m. 24–30.
- 17 Károlyi Csaba i. m.
- 18 Kész Orsolya i. m. 140.
- 19 Szigeti Bálint, *Létkoreográfia – Krusovszky Dénes: Akik már nem leszünk sosem* <https://www.kortaronline.hu/aktual/krusovszky-denes-akik-mar-nem-leszunk-sosem.html> utolsó megtekintés: 2021. jan. 22.
- 20 *ÉS-kvartett* i. m.
- 21 A megoldás romantikus gyökerét jól érzékelteti, hogy az 1840-es évekből Petőfi Sándor regénye alkalmazza ezt a – némileg persze másként megmutatózó – prózatechnikai módszert; erről lásd Szilágyi Márton, *A bosszú műve (Petőfi Sándor: A hóhér kötele) = Ki vagyok én? Nem mondom meg... Tanulmányok Petőfiről*, szerk. Szilágyi Márton, Petőfi Irodalmi Múzeum, Bp., 2014, 301–323.
- 22 Radnóti Sándor, *Megalázottak és megszorítottak* (Krasznahorkai László *Sátántangó* című regényéről és irodalmi környezetéről) = *Uő., Mi az, hogy beszélgetés? Bírálatok*, Bp., Magvető, 1988 (JAK-füzetek 36.), 291.
- 23 Balassa Péter, *A csapda koreográfiája* (Krasznahorkai László: *Sátántangó*) = *Uő., A látvány és a szavak: Esszék, tanulmányok, 1981–1986*, Bp., Magvető, 1987, 195–196.
- 24 Krasznahorkai László i. m. 9.
- 25 Krasznahorkai László i. m. 328.
- 26 A hibák ilyen értelmezése köré Szilágyi Zsófia egész tanulmánykötetét épített: Szilágyi Zsófia, *A féllábú ólomkatona: Irodalmi mű-hibák*, Pozsony, Kalligram, 2005.
- 27 Krusovszky Dénes i. m. 532.
- 28 Károlyi Csaba i. m.
- 29 Krusovszky Dénes i. m. 17.
- 30 Krusovszky Dénes i. m. 13, 244, 519. A kép értelmezésére lásd bővebben Noszek Barbara, *Az emlékezet rétegei Krusovszky Dénes regényében*, Kalligram, 30. évf. (2021), 1. szám, 78.
- 31 Krusovszky Dénes i. m. 539.
- 32 *ÉS-kvartett*... i. m.
- 33 Bartók Imre, *Akik már nem leszünk sosem, avagy a csalódás, amit Trónok harcának hívnak* <https://dunszt.sk/2019/06/06/akik-mar-nem-leszunk-sosem-avagy-a-csalodas-amit-tronok-harcanak-hivnak/> utolsó megtekintés: 2021. jan. 22.
- 34 *ÉS-kvartett* i. m.
- 35 Deczki Sarolta, *Bazi nagy magyar lagzi* (Krusovszky Dénes: *Akik már nem leszünk sosem*), *Műút, Új folam*, 63. évf. (2018), 3. szám, 91.
- 36 Berecz János, *Ellenforradalom tollal és fegyverrel, 1956*, 3., bővített kiadás, Bp., Kossuth, 1986.
- 37 Radnóti Sándor, *A sokaság drámája* (Megjegyzések Papp András és Térey János színművéhez, kitékintéssel és visszatekintéssel), *Holmi*, 18. évf. (2006), 3. szám, 394–406.
- 38 Fölköli Gábor, *Aki viszont mi is lehettünk volna* (Krusovszky Dénes: *Akik már nem leszünk sosem*) http://www.szifonline.hu/kritika-essze/1343-Aki_vizsont_mi_is_lehettünk_volna utolsó megtekintés: 2021. jan. 23.
- 39 Erről a jelenségről részletesen Szilágyi Miklós, *Jegyzetek a paraszti emlékiratról = Uő., Személyes emlékezet, élettörténet, szépirodalom: Néprajzi tanulmányok*, Bp., Kalligram, 2018, 69–78.
- 40 Noszek Barbara dolgozata indokoltan emeli ki elemzése szempontnak az emlékezet központi szerepének az értelmezését – s ehhez számos fontos teoretikus megfontolást képes társítani: Noszek Barbara i. m. Ez persze nem egyedülálló felismerés a recepcióban (bár az eddigi legalaposabb elemzés erről kétségtelenül Noszek Barbaráé). Vö. még Modor Bálint, *Célzott emlékmű* (Krusovszky Dénes: *Akik már nem leszünk sosem*), <https://revizoronline.com/hu/cikk/7398/krusovszky-denes-akik-mar-nem-leszunk-sosem/> utolsó megtekintés: 2021. jan. 22.; Ádám Szilamér, *A Nagy Magyar Regény* (Krusovszky Dénes: *Akik már nem leszünk sosem*) <https://aszem.info/2018/12/a-nagy-magyar-regeny-krusovszky-denes-akik-mar-nem-leszunk-sosem/> utolsó megtekintés: 2012. jan. 22.

HIÚSÁGOK TÚZIJÁTÉKA

Nemes Z. Márió: *Barokk femina*¹

NZM

széles körű és karakteres irodalmi és kulturális munkássága okán különleges figurája a kortárs magyar irodalomnak. Költőileg és művészetelméletileg egyaránt elmélyült és tájékozott. Bátor kísérletező, leginkább a (neo)avantgárd szellemiség, mentalitás, esztétika jellemzi, akkor is, ha (azáltal is, ahogy) újabb szellemi, mentális, esztétikai irányzatokat is igyekszik követni és kidolgozni.

A BF is avantgárd alkotás. Nehezen meghatározható a műfaj. Kis könyvecskényi terjedelmű, 86 oldal nagy betűkkel. Erősen költői szöveg, de rímek és verslábak nincsenek. Pár sortól pár oldalig terjedő szövegrészekre van osztva, csillagokkal elválasztva. Különálló (de cím nélküli) versek sorozatának is tekinthető, mivel ezek igencsak változatos témájú, alanyiságú megszólalások. Jócskán vannak visszatérő elemek, történetfoszlányok és szereplőfoszlányok is, de nem elbeszélő költemény.

A téma: „a” költői én és az ezredforduló utáni Magyarország politikai-kulturális viszonyainak alakulása. Esetleg: „az ALAPNYELV” és „a HAZUGSÁG”² viszonyának alakulása ugyanezen időszakban.

Az alcím: „2006. szeptember 4. – 2006. október 23.” Innen nézve a mű tekinthető ezen időszak visszaemlékezés- vagy naplószerű felidézésének. De ha ez az alcím nem lenne, akkor talán a rendszerváltás utolsó egy-másfél évtizedét gondolhatnánk a BF időkeretének. (Pl. mert a FIDESZ egy fontos „szereplő”, de az „MSzP” szó nem szerepel a műben.) Az alcím által

megjelölt időszakban voltak a Gyurcsány-ellenes tüntetések és a MTV Szabadság téri székházának megromozása és „bevétele”. Ezeket a megmozdulásokat az akkori miniszterelnök „Őszödi beszéd”-ének nyilvánosságra kerülése váltotta ki. Ez minden szélsőjobb-oldali erőt aktivizált.

A *Barokk femina* (BF) azonban nem foglalkozik sem Gyurcsánnyal, sem az őszödi beszéddel, még ártételesen sem. Csak szélsőjobbosok szövegei bukkannak fel itt-ott a szövegben. A BF politikai főszereplője inkább a jobbikos és fideszes „világ”, persze mint ha hazug szoclibek is felrémlenének. De egyáltalán nem foglalkozik a politikai eseményekkel. A BF-ből egyáltalán nem lehet tájékozódni ezekről. (Nagyon jól kell ismerni ezeket az eseményeket ahhoz, hogy a BF ezekkel kapcsolatos mondatait a minimális szinten is megértsük.) Inkább általános kulturális képet igyekszik adni bizonyos ideológiai-politikai csoportokról és emberekről – de az irodalmi közeg is gyakran felbukkan, hiszen a beszélő leggyakrabban (de nem mindig) egy alteregó-gyanús költő.

De csak bizonyos részlet- vagy mikro-mozzanatok jelennek meg pillanatokra vagy percekre, pár szó, mondat, bekezdés erejéig. Néha visszatér a szöveg „ugyanazokhoz” a szereplőkhöz, jelenetekhez, mondatokhoz. Mozaikszerű mikrotörténetek, pillanatképek. Emlékfoszlányok, szövegfoszlányok. Az egész időszak politikai, kulturális vagy irodalmi történetének egyszerű (vagy bonyolult), összefüggő elbeszélése, értelmezése szóba se jön. Tabloid, de mégsem átfogó. Talán panorámát akar nyújtani, nagyított felépíteni, de apró részletekből, kollázs-szerűen. Tényleg barokkos. A téma maga is.

A szöveg alanya elég bizonytalan. Gyakran – tudatosan – csúszkál, váltakozik, hogy ki beszél. Van egy „költői én”, aki a legtöbbet beszél, elmondja emlékeit, saját maga és az események nagy változásait – homályos, mitizáló módon. Biztosan vannak önéletrajzi utalások a szövegben, és ezt anélkül is lehet sejteni, hogy az olvasó bármit is tudna NZM-ről. De mindenféle realizmus szürrealizmusba (expresszionizmusba, dadaizmusba stb.) olvad. Ritkán lehetünk biztosak abban, mikor milyen távolságban van „a” „költői én” a paródiáktól, maníroktól, szerepektől, imágóktól, vagy mennyire azonos velük.³

De gyakran világosan nem ő beszél, ill. nem világos, kinek a szövegét olvassuk. Nemegyszer a neki tulajdonítható szövegbe belemosódnak jelöletlen idézetek, más beszélőket, nézőpontokat, szubjektumpozíciókat megszólaltató, megidéző szövegek. Esetleg fordítva. A különböző alanyoktól származó szövegrészeket a BF jelzetlenül váltogatja. Van olyan szöveghely, ahol nő a beszélő, de nehéz megállapítani, honnantól kezdve és meddig. A csúszkáló-változó beszélő alanyok nemegyszer a magyar politikai „jobboldal”, a „nemzeti oldal”, az állandóan magyarozók (ill. zsidózók) különböző képviselői. Ezek sem különíthetők el egyértelműen; van, hogy összesimulnak azokkal a szövegekkel, amelyek a költő direkt megnyilatkozásainak tűnhetnek.

A népes szereplőgárdában vannak valós személynek tűnők (költőtársak, „telepesek”): B.A., P.P., P.A.G. Vannak igen szimbolikus nevek: Rovarok, Gonosz Halottak, Páviánnő. Vannak szimbolikus-valós keverékek: Rovararcú Kurva, Irénke néni, Marx Károly. Van jól beazonosítható, valós csoport: Ultrák, Fidesz, Telep. Van mitikus-szimbolikus alak: Leviathan (a Dunában él és az elsüllyedt Munkásállamot jelképezi), Ceres (római gabonaistennő, és talán a fénysebességgel van azonosítva a többször visszatérő „C=Ceres” formulában). Stb. Továbbá a költői én olykor egy „te”-hez beszél, aki alighanem a szerelme. („Minden írás aljasság. Természetesen, amikor hozzád beszélek, az nem IRODALOM.” (10))

Sajátos képlet a két legfontosabb, visszatérő / állandó szereplő, „JUDITOK” és „Zolik”.⁴ Ők a „költői én”-szerűség ismerősei. Alanyiságuk homályos. Sokat megtudunk róluk, de bizonytalan, hogy szociológiai-lag megragadható típusok lennének. Az egyes mondatok legtöbbször hozzárendelhetők realiztikus személyekhez vagy csoportokhoz, gyakran tipikusnak mondhatók, de nem épülnek belőlük realiztikus személyek vagy csoportok a műben. Mindenesetre értelmiségiek. Ők számos kritikát kapnak (szemben a jobbbs beszélőkkel, akiknek csak a szövegei jelennek meg).

A mű nem dokumentarista, még a valós szereplők is többé-kevésbé szimbolikusak, mitikusak. A műnek nincs cselekménye, a szereplők nem kerülnek közös cselekményterbe, inkább karneválszerű kavargás színpaltjai.

Mivel nincsenek markáns alanyok, szereplők, nincs alapvető konfliktus sem.

Talán ki lehetne analízálni az alanyokat, kiélesíteni őket, formálisan és filológiaiilag. Mindenekelőtt a BF-t író (aztán a NZM nevű) költő pozícióját, álláspontját, „szokásait”, azaz elemi poétikai műveleteit. Az említett szimbolikus vagy „valós” szereplőket („JUDITOK”, „Zolik”, ULTRÁK, FIDESZ). Konfrontálni a saját / az olvasói világismerettel, és egy nagy konstrukcióval előállni.

De a mű fő erőfeszítései, vagy legalábbis eljárásai ennek az ellenkezőjére irányulnak: miszlikbe aprítani a létező, megidézett, tipikus szubjektumpozíciókat. Majd a miszliket beletenni egy zsákba, gyengéden összerázni, találmra kihúzogatni és egymás mellé ragasztgatni.⁵

Talán aprólékosan lajstromozni kellene a politikai és irodalmi utalásokat? És ha megtettük, bizonyára elő tudunk állni egy szisztematikusabb olvasattal, ami... Ami? Ami megmagyarázza a... A... Mit is? Ha ennyi vad dadaizmus van benne, miért kezdenék bele egy szisztematikus filológiai nyomozómunkába?

Nyilvánvaló és harsány dadaizmusok vannak a műben, sűrűn, a mondatokon belül is, a mondatok egymásutánjában is, az egyes szövegblokkok függetlenségében, és az egész szöveg szerveződésében. Ez azt jelenti, hogy minden szinten igyekszik illogikus (is) lenni, véletlenszerűen kapcsolni dolgokat, kifejezetten ellehetetleníteni és megsérteni a szokásos szövegeképzési és értelmezési módokat. Ha esetleg kiderülne, hogy, teszem azt, a JUDITOK a liberálisok, a Zolik az opportunisták kispolgárok, és hasonló, és ilyenekből meg lenne szerkesztve egy kidolgozott allegorikus rendszer – igencsak meglepő lenne, hiszen ez az ellentéte lenne annak a katonikus diffúciónak, amit a szöveg végig kegyetlenül tol, mikro- és makroszinten egyaránt. A BF inkább imitálja, persziflálja és sűríti azt az ostoba abszurdumot, kultúra- és demokrácia-gyilkosságot, szétesett és ostoba kommunikáció(képtelensége)t, amivé a magyar politikai „diskurzus” lett a rendszerváltás előrehaladtával. De nem egy értelmes, vagy valószerű szubjektumként, aki átlátható drámai rendbe szerkeszti a politikai és kulturális eseményeket és szereplőket. Inkább egy tébolyult poli- és kakofóniaként, egy kellően lila költői én tálalásában. Hisztérikus persziflázs, távol a tagolt paródiától. Iróniája mechanikus (erre visszatérünk). Vannak benne intelligens vagy költői mondatok, szép vagy humoros megoldások, de a nagyobb összefüggések megképződését és a hagyományos műfaji szerveződések szisztematikus rombolja a mű. Nincs pl. drámai feszültsége vagy narratív íve – elvileg az utolsó két oldalt leszámítva, ami mintha az eddigi permanensen növekvő-terjedő, apokaliptikus HAZUGSÁG-világ megváltásáról szóló prófécia lenne. Ám drámai slusszpoénként azt kapjuk, hogy „SZENT SZENT

SZENT A HAZUGSÁG”. Ez a konklúzió sem filológiai nyomozásra szólít. Engem legalábbis. Nem látok struktúrát, egymásraépülést, vonalvezetést, problémafelvetéseket, komplex értelmezési lehetőségekkel. Minimális „hagyományos” irodalmi látok, ami az átlag olvasót is kézenfogja és viszi a világába. Egy kaotikus szövegtöredék-kollázt látok, egy vad, nem felhasználóbarát neoavantgardizmust. Amikor a szövegrészek maguk nem idioszinkratikusak, az összeszerkesztésük akkor is az. Szinte *hangköltemény*.

Mérhetetlenül belterjes és bennfentes. Vö. Esterházy Péter (főleg a *Bevezetés* darabjai). Barokk, tabloid, a nagytotálból megy rá mikrojelenetekre és vissza. EP azonban tipikus pozícióból és világosan ideologizál (öszönös, kényszeres kommunizmus- és szocializmusellenessége legalább olyan meghatározó jellegzetessége és konzisztencia-faktora az életműnek, mint bármi más).

EP persze sokkal könnyebben olvasható a lakosság többsége számára minden szempontból, mint a transzposztneó avantgárd BF. EP hagyományos művész, vagyis művészete a *közhely transzfigurációja*.⁶ És mint az egyik legcsillogóbb magyar remekírónak minden esélye meglenne, hogy klasszikus legyen Nyugaton, de nem igazán olvasott, mivel túl magyar, túl belterjes és bennfentes.⁷

Hát még a BF. Egyrészt az eszméletvesztésig elitista, másrészt oly paralóg, underground, off-Broadway, kísérleti, forradalmár, anti és poszt és tranz és radikális és szubverzív, hogy még. Csak a legszubtilisebb (anti) művészeti vájtfulúiek értik, de ők nagyon-nagyon. Valami olyasmi, mint az absztrakt expresszionisták Tom Wolfe előadásában.⁸ Füttyülnek az esztétikára, mint madár az ornitológiára, de közben műveik ornitológiai értekezések és nem madárdalok. Lukács György avantgardizmus-kritikájának is valami ilyesmi a lényege. Ahogy Goethe romantika-kritikájának.⁹

Gépies dadaizmus zakatol a BF-ban, és ahol több enél, az az elit szubkult, a beavatási rítus szövege.¹⁰ Trendiskedés, supermagasművészet, sznobizmus, narcizmus. Miközben a magyar (és a többi) nép csak bámul és nem ért semmit. Szoros összefüggésben azzal, hogy a mű koncepciója bennfentes olvasatokban is homályos vagy zavaros, poétikailag éppúgy, mint politikailag. A BF felvillant ugyan néhány komoly / attraktív / közismert / perverz témát, szlogent, problémát, de nem kezd velük semmit, pontosabban, amit kezd velük, az pszeudó-művet; tovább kaotizálja a káoszt.

Néhány vadul antiesztétikai durvulás. Fontos előd a neoavantgárd undorító-sokkoló vonala is, a Bécsi Akcionizmus, Hermann Nitsch, vagy akár a *Saló* stb. „fémjelezte” ocsmányság-provokáció. Megküldve egy kis texasi horrorral és ukrán pornóval. Ilyen a BF 17-

18. oldalán szereplő szövegrész, amelyben a költői én élve felkoncolja és kibebezi magát, amibe közben többször belemaszturbál. Nehéz szavakba öntenem, mennyire hidegen hagy ez a költői tevékenység. Még az sem érdekel, hányan lehetnek, akiknek ez kihívás. Hasonlóan épületes az 53-54. oldalon a szarrá verés története (ld. később). Ezeknek nincs ellensúlya; a költői én végig feketében; még a vidámsága is *dark*.

Az irónia – ironikus módon – értelmetlen markáns alanyiség nélkül. Az irónia legfőbb követelménye – ironikus módon –, hogy mindig tudd, ki beszél és mit akar mondani. Az irónia ezt a figyelme(ssé)det, képességedet, érzékenységedet, intelligenciádat teszteli azzal, hogy nem teszi egyértelművé, mit ki mond és miért. Ez a dadaizmusnak is a fő problémája volt. Ezért gyorsan kiderült, hogy a Dada végső soron antihumanizmus-, elidegenedés-, közhelyesség-kritika, és egy csomó nemmes dolog, amikkel még azok is rokonszenvezhetnek, akiket amúgy megbotránkoztat vagy gúnyos lenézésre sarkall.

Egy kvázi-konfliktus látszik kiéleződni a BF-ban. A mű világában (2006 szeptember-októberében, vagy akár az utóbbi másfél évtized Mo.-án, ezek miszlikbe aprított képe darabkáiból újraösszerakott képen) a HAZUGSÁG sátáni erői kezdenek leuralni mindent. Ez azt a várakozást keltheti az olvasóban, hogy akkor nyilván lesznek az igazság (neaggyisten az IGAZSÁG) erői, akik ez ellen küzdenek. De nem ezt kapjuk, a legkevésbé sem. Nem képződnek meg karakteres szub-

jektumok, se egyéniek, se kollektívek, tehát nem képződnek meg konfliktusok sem közöttük, és nincs rekonstruálható történet sem. A szöveg semmilyen eligazítást nem nyújt arról, hogy ki hova tartozik. Itt ott felbukkan a szövegben az alcím által megidézett esemény, a 2006-os Szabadság téri tüntetés, az MTV székház-szétverése, a rendőrségi gumilövedékek stb. De a szövegből semmit sem lehet rekonstruálni erről az eseményről: ki kivel állt szemben és miért. Néhány (főként szélső/jobbos) résztvevő néhány mondatát olvassuk – akiknek a hovatarozását az eseményeket ismerő, arra valamelyest emlékező magyar olvasók kitálalhatják, de maga a szöveg nem szituálja, rendezi, minősíti, nevezi meg ezeket. Egy nem magyar olvasó számára, attól tartok, a BF különösen követhetetlen. (De a magyar olvasók zöme számára is.)

A szövegből talán sejthető, hogy a FIDESZ hivatalból és makulátlanul a HAZUGSÁG erőihez tartozik, és talán „a MÁSIKA” (35) is. Az is kiderül, hogy a JUDITOK és a Zolik sem feltétlenül az igazság bajnokai. De róluk folyamatosan kapunk közelkép- és sztorifoszlányokat, sőt kritikai megjegyzéseket is – az ULTRÁKRÓL nagyon keveset. A folyamatosan visszatérő, különböző emberektől származó antiszemita szövegek¹¹ nagy része vélhetően vendégsszöveg, dokumentarizmus, de nincs mögöttük a szöveg által szcenírozott alany. Formálisan elkülöníthetetlenek a „direkt” költői dikciótól, sőt, nemegyszer kifejezetten költőiek.¹² Ez az egyik legdurvább retorikai húzása a szövegnek.

Az ironia tartalmi / szemantikai alakzat. Minél kevésbé van formai / szintaktikai jele, annál ironikusabb. A beszélő / író nem jelzi egyértelműen, hogy amit éppen mond / ír, az kinek a mondata, szövege, nézőpontja, véleménye, de a hallgatónak / olvasónak ezt fel kell ismerni. Az ironikus álláspontja nem feltétlenül derül ki (csak többnyire), de az kiderül, hogy a különböző nézőpontokat, álláspontokat idézi, perszifálja, szcenírozza, így az ezek iránti figyelmet élesíti. Formálisan, játékosan, didaktikusan empatikus: egy másik nézőpontot, álláspontot idéz meg, és „rád bízta”, hogy eldöntsd, ezt ki mondja, ő-e vagy idézett, dicsért-e vagy gúnyolódott, vagy maga is bizonytalan stb., ezáltal téged is belekényszerít a különböző nézőpontokba, álláspontokba való belegondolásba. Az ironia ily módon interiorizációja, megértési kísérlete, pacifikációja az ellentéteket exterior, projektív módon a tragikus vagy komikus végkifejletig eszkaláló drámáinak. (Az interiorizáció kísértetiesen drámai pillanata, amikor egyszerre élesedik ki két (vagy több) értelmezés ellentéte és eldönthetetlensége: „Most hülyéskedik vagy komolyan gondolja?”, „Most megbolondult, vagy zseniálisat mondott?”, „Most vagy ő a hülye, vagy én” stb. – a nagy tévedések és a nagy megvilágosodások prefigurái.) Az ironikus beszélőt problémaérzékeny és markáns alanyiség, pozitív kon-

cepció, kritikai él, és komplex didaxis jellemzi, még akkor is, ha épp az ellenkezőjét játssza.¹³

Iron irony. A BF radikálisan ironikus akar lenni, de finoman dadaista. Az autentikus költői alanyiség felvilanásai is kétségtelenek, az önéletrajzi utalások is (a Tép Csoport gyakori felbukkanása, vagy olyan kitételek, mint „és mondta, ha lefogyok 20 kilót, járna velem”), de ezeket nagy bátran bármikor összemossa kitalált elemekkel, vagy egy ismeretlen nő monológjával (14-15, hacsak nem egy férfi kicsit buzis metaforizációi: „teherbe ejtettél”, „Zoli megcsalt [engem]”), bármikor beletesz vendégsszöveget jelöletlenül. Nem tudjuk, kihez tartozhat a „ROVARANYA voltam a diszkótrónon” jelenet (76-79, egy igazi férfi táncolni kezd, túl szép lesz, és kasztrálják a JUDITOK). A BF ironiája nem kritikai, nem történik olyan poétikai művelet, ami a kakofóniát megszüntetné. Nincs főszólama, a szólamainak nincs szisztematikus, sokhangú ellenszólama. A HAZUGSÁGGAL nem történik semmi, csak egyre erősödik a mű végéig.

A BF mint *kollázs*. A kollázs akkor műalkotás, ha egyúttal „festészet” is. Azaz a téma hatásos prezentálása és az alkotó ezekhez való viszonyának színrevitele. Ha a mikrostruktúrák makrostruktúrákba, a kis történetek nagy történetekbe szerveződnek. Ezt a kollázt túl esetlegesnek, kaotikusnak, anarchisztikusnak látom. Nincs látványos kompozíciója, nincs egységes textúrája. Sem nem elég ábrázoló, sem nem elég ornamentális.

A BF mint *paródia*. Egy politikailag korrekt olvasat számára a jelzetlen „vendégsszövegek” parodisztikusak. Akár az egész művet is tekinthetjük a magyar politikai-kulturális viszonyok paródiájának.¹⁴ A BF szándékosan generálja a legkülönbözőbb értelmezhetőségeket, akár legfontosabb mondandóit illetően is. Így a művet az avantgárd paródiájának is tekinthetjük. A freudizmus paródiájának is. És természetesen önmaga és a paródia paródiájának. A Dada, mint tudjuk, felfalja önmagát. A művészi paródia lényegéhez tartozik, hogy indirekt módokon kiderül belőle a parodista viszonya a parodizálthoz. Ebben hasonlít az ironiához, és abban különbözik tőle, hogy a paródiánál világos (modális, stílári) jelei vannak, hogy itt valakit idéznek, eljátszanak. A pusztá megidézés objektívizmusa szubjektív kontextus nélkül többnyire unalmas, nihilista relativizmus, akár ironiáról, akár paródiáról, akár művészetről, akár tudományról van szó.¹⁵ A szubjektum annál objektívebb, minél áthatóbb topológiai átrendeződést képes okozni a szimbolikus mátrixban. Ez azonban a legkevésbé sem azt jelenti, hogy mindent átstrukturál benne. Csakis úgy lehet messzeható, ha használja a szimbolikus mátrix messzeható kapcsolatrendszereit, nem pedig mindent összekuszál maga körül, mint a BF költői éneje. A stílus, amely maga az ember, másoktól vett dolgok sajátos kombinációi és átalakításai. A nagy stí-

lusban értelemszerűen nagyívú és sokrétű mintázatok is vannak. Amilyen markáns, művelt, magasröptű ítéletei vannak a BF költői énjének a legkülönbözőbb dolgokról, olyan kidolgozatlan, hogy ő kicsoda és mit akar.

Egy felelőtlen írástudó villog, össze-vissza.

Avagy: némi trollkodással fűszerezett *clickbaiting*.

Tragikomikus tehetetlenségének adekvát kifejezője a zárlat, a hazugság szentté avatása. Ez egyszerű értelmetlenség is lehet, és bonyolult zagyaság is.

A leglátványosabb a BF-ban, hogy nem szerveződik meg az igazság erői, halvány nyomai sem látszanak. A mű reménytelen olvasója várhatja az ellenszólam felhangzását. Az örömhírt, a mindenható értelmet, az igaz beszédet, melyre mindenki önként hallgat, a nagy leleplező(ő)ést, a végső igazság feltárulását, a kiderülést (amit az *apokalipszis* jelent¹⁶). Nem jelenik meg az autentikus szubjektum, aki okos és minden értelmesen gondolkodó lény számára meggyőző beszéddel gyógyítja ki a magyarokat a HAZUGSÁGBÓL. Ellenkezőleg. A mű poentírozott, drámai, tragikus, katasztrofális, apokaliptikus vége, utolsó szavai az ellenkezőjét, a hipokrizis totálissá válását jelentik be. A költői én megszűnteti Magyarországot (valószínűleg 2006. október 23-án) 23:59-kor. És nulla órákor a szép új világ kezdete, teremtménye mondata, a BF utolsó mondata: „SZENT SZENT SZENT a HAZUGSÁG.” Pont! Nem is felkiáltójel.

Nézzük egy kicsit közelebről, részletesebben a vég kezdetét (és egyúttal ízelítőt kapunk a szöveg stílusából is).

S ím TEJ fakad a MAKOVECZ-MÁTRIX minden hasadékból. S ím a ZSIDÓK nem értik, hogy ez a TEJ keleti TEJ. S ím a FORRADALOMNAK nincsen sege. Egyedül te ismétled MAGYARÁZAT nélkül, hogy a SZÉKLET IGAZ, mert az ismétlés az ANYA, s hiába szoltam a GÉPNEK, hagyja abba, a SZÉKLET IGAZ. Amikor az ANYA EREKCIÓJA lesz a MINDEN. Elérünk a szeplőtlen űrbe. Ott a TÖBBSÉGÜNK már megtért, és a FIDESZ névtelen MESSZE. Ímhol! Mert az ALAPNYELVBEN MINDEN BOSSZÚ. ÍRD ÉS MONDD. A BOSSZÚ BOSSZÚ és BOSSZÚ. ÍRD ÉS MONDD. APA. Ejakulátum dies illa! 2006! FÖLD KÍGYÓI gyülekezzetek! SZÉPVERSEK! BAROKK HULLÁKON érkezünk Jeruzsálembe. Ahol a sértettel szembeni rendőri intézkedés során alkalmazott ütlegelés nem minősíthető jogszerű testi kényszernek, mert az a lény, amelyik mindenütt és minden dologgal a koitalás és a koitaltság állapotában van, az mindenütt és minden dolog által meg is termékenyülhet. ÍRD ÉS MONDD! Három király, 18 államfő, 6 kormányfő és több NEMZETKÖZI méltóság színe előtt 23:59-kor megszüntetem Magyarországot. Sic mundus creatus est. ÍRD ÉS MONDD! Ha C=Ceres, akkor nulla óra. SZENT SZENT SZENT a HAZUGSÁG.

Káprázik ugyan az olvasó szeme, de ez nem a megvilágosodás. Zúg ugyan az olvasó füle, de ez nem a szférák zenéje.

Arra különösen kíváncsi lennék, hogyan lesz „a FIDESZ névtelen MESSZE”, de ebből a próféciből sajna erről sem lehet sokat megtudni. Itt-ott vannak benne összefüggések, de döntően dodonai dada beszéd, továbbra is. Semmi közvetlenül érthetőt, használható nem mond.

Nem világos a megváltáshoz vezető helyi események pozitív fordulat-jellege: pl. „a SZÉKLET IGAZ” története.¹⁷ Különösen úgy, hogy a műben a széket az egyetlen IGAZ.¹⁸ Aztán mit kezdünk azzal, hogy kiderül: „az ALAPNYELVBEN MINDEN BOSSZÚ”. Aztán a Jeruzsálembe érkezés („BAROKK HULLÁKON”) is az eddigieket idézi, sőt mintha az ottani szokások is a magyar HAZUGSÁG világának folytatása lenne: pl. a *sértettel* szemben van rendőri intézkedés; és az ütlegelésük jogtalan, ha a célszemély élvezi. Ez esetben viszont féltő, hogy az ilyen sértettek el fogják titkolni mazochizmusukat a hatóságok elől.

Szóval a HAZUGSÁG mindenütt győzött.

Talán tévesen hittük rossznak?

Mielőtt ebbe belegondolnánk, számolnunk kell a BF vaskemény iróniájával. Azzal, hogy ezt a végszót nem szabad szószerint értenünk, sőt, esetleg kifejezetten az ellenkezőjét jelenti annak, amit mond. Olvashatjuk pl. a teljes tanácstalanság jeleként. Annak költőien túlzó kifejezésekként, hogy a költő (a szerző, NZM) kétségbeesett, és maga sem érti ezt az egészet. Talán azt is sugalmazza, hogy a HAZUGSÁGBAN többé vagy kevésbé mindenki benne van, a maga módján mindenki asszisztál. Esetleg „ő maga”, az amúgy érzékeny és művelt „költői én” is. Bárhova pásztáz, csak a HAZUGSÁG és a BAROKK káosz ezerféle szólama zeng szakadatlan. A költői én kétségbeesetten próbálja tudomásul venni, dolgozni vele, rajta, de maga is egyre mélyebbre merül benne. És a könyv vége a végső kétségbeesés „apokaliptikus”, sátáni, hisztérikus fortissimója. Eszerint a műfaj leginkább *sírá*m.

A költői én dévaj hangvétele (mint aki tkp. élvezi ezt az egészet) azonban kétségessé teszi ezt az olvasót. De ennek egy kevésbé melodramai változatával is számolhatunk: egy komoly hasadással (valós) szerző és (fiktív) költői én között. A szerző valójában egy tragikus hőst állít elénk, a megtévedt költőt. Az önéletrajzi utalások csak fokozzák a hatást.¹⁹ Eszerint egy olyan *ironikus-kritikai* művel állunk szemben (mint a *Lolita* vagy az *Amerikai pszichó*), ahol az elbeszélő-főszereplő inkább antihős (és persze fiktív). Esetleg a címben szereplő *femina* utalhat erre, amennyiben ellentét a költői én hangsúlyos férfiasságának.

De mind a sirámként, mind az ironikus-kritikaiként való olvasat humanista olvasat (amely szerint a mű siratja vagy kritizálja a HAZUGSÁG újabb győzelmét), márpedig NZM és a BF a „poszthumanizmus” lovasa.

Eszünkbe juthat (az *iron irony* válogatás nélkül tolja elének az értelmezéseket), hogy a mű valami avantgárd csavarral valóban a HAZUGSÁGOT élteti. Bol-dogan veti bele magát (f)elismervén mint túlradóan jelenlevő, eliminálhatatlan keretfeltételt. (Többször előjön, hogy az ALAPNYELV része a HAZUGSÁG.) – Logikailag: ha anno (2006-ban) háromszorosan szent lett a hazugság, akkor ma (2019-ben) a költő ennek jegyében nyújtja át nekünk a művet, ami tehát akár hazug is lehet.

Talán megidéződik a sátánizmus és a kényszeres ellenállás kismillió formája a hétköznapi élet pszichopatológiájában. Már maga a téma is felveti: a rendszer-váltás utáni Mo. alakulásában tényleg mintha a sátáni / ördögi automatikus oppozíciós logikájának fullos változatát látnánk. Mintha minden hivatalos alapérték (igaz, jó, szép, általános jólét, esélyegyenlőség, szabadság, szeretet, képvisleti demokrácia, testvériség stb.) szisztematikus negációja lenne, előbb kevésbé nyíltan, majd egyre nyíltabban. De nincs jele annak, hogy a BF az automatikus oppozíció szövege lenne. Ennél kaotikusabb. Van benne anti, de pro is. Van benne értelmetlen, de értelmes is. Rossz is, jó is.

Eszünkbe juthat az antihumanizmus egy prominense, az Übermensch, „minden értékek átértékelője”, aki szerint az igazság „metaforák, metonímiák és antropomorfizmusok mozgékony hadserege”, és emberi, túlságosan is emberi dolog. Aki aztán azt is mondta, hogy az igazság (olyan, mint a) nő, aki „akkor is kiadja magát valakinek, amikor kiadja magát valakinek” (azaz akkor is alakoskodik, amikor őszinte), és az egyetlen és egyértelmű igazság önjelölt tudorai ama férfiak, akik a legügyetlenebbül udvarolnak a nőknek. Fricink „túl jón és gonoszon” azt is felvetette: „Az összes filozófusok elfelejtették a főkérdést: miért is akar az ember megismerni? Miért becsüli többre az igazat, mint a hamisat, s miért nem próbálkozott még senki az ellenkezőjével?” Nietzsche válasza: „az igaz hasznosabb”, „az élet szempontjából”. A BF válasza nem világos.

Eszünkbe juthat, hogy NZM itt jó neoavantgardként az izmusát építgeti, és a mű mindenekelőtt festett ige, illusztrációja a dogmának, ezért féltő, hogy ha nem olvastad az izmus kiáltványát, nem értesz semmit az izmus műveiből. Hamar meg is találod az interneten a *Hungarofuturista Kiáltványt* (HUFK), társszerzője NZM, csak az első bekezdést idézem:

A hungarofuturizmus (HUF) a kulturális képzeletet kondicionáló mítoszfikció és esztétikai stratégia. Nemzeti és történelmi mítoszainkat megszállta a nacionalista ideológia, ezért vissza kell perelnünk őket, hogy

újraépítsük a magyarságról való gondolkodás haladó formáit. A HUF célja a képzelet formáinak áthangolása térben és időben. Ez egyszerre történik az eredetnarratívák eltérítésével, kisajátításával, és a jövőre vonatkozó sejtések feletti monopólium birtokba vételével. A HUF ugyanis hisz az idő kiközlentésének erejében és az elmúlt, vagy talán sohasem volt jövőbe vetett bizalom helyreállításában.

Attól tartok, ez lenne elvileg a kulcs a BF értelmezéséhez. Ám ez a bekezdés jóval értelmesebbnek tűnik, mint a BF, vagy a HUFK későbbi részei, melyek erősen és hasonlóan dadaizálnak. Ha a BF e fent idézett krédó gyakorlati alkalmazása akar lenni, akkor csapnivalóan rossz kísérlet. Főként azért, mert a BF extrém elitista szövege köszönő viszonyba se kerül a nacionalista ideológiák által megszállt nemzeti és történelmi „mítoszok”²⁰ világával, stílusával, képviselőivel. Működhet nekik a *clickbaiting*, különösen az undorító jelenetek és az antiszemita szövegek, de az egészzel biztos, hogy oly kevésbé tudnak mit kezdeni, mint a nem nacionalista olvasók zöme.

„A képzelet formáinak áthangolása”, „az eredetnarratívák eltérítése”²¹ – ezzel tökéletesen együtt rezdülök.²² Ennél mélyebb, hatékonyabb, fontosabb történelemformálási projekt nem sok van. Ambiciózus művészeknek, filozófusoknak való – ám a legradikálisabban össznépi műfaj. Egy nép / nyelv poétikai-politikai fejlődése 90-100%-os elismertségű tételeken (szabályokon, szokásokon, újításokon, hagyományokon, műveken stb.) nyugszik.²³ A nemzeti mítoszok és képzelet alapsémái per definitionem populárisak és hagyományosak. A BF viszont nem elég populáris, nem elég hagyományos. Nem hangolhatja át őket, mert nem hangolódik rájuk. Nem térítheti el őket, mert ezeknek a BF túl zavaros és érthetetlen, nem a populáris-hagyományos, mindenki által érthető nyelven beszél. Szemben Petőfivel, Adyval, József Attilával, vagy épp Szabolcska Mihállyal, Wass Alberttel, Orbán Viktorral.

Úgy is mondhatnánk, a BF túl (neo)avantgárd, vagyis nem eléggé posztmodern (amennyiben ez popbarát).

Másfelől túl posztmodern, amennyiben csak kis történeteket mond, nagyot nem. Szerintem ez meglehetősen inadekvát a globalizáció exponenciális gyorsulásának korában. E fura világdivat ugyanakkor jól passzol az autista önösség szép új világrendjébe, ahol épp a legnagyobb, legkonkrétabb világproblémáknak – túlnépesedés, környezetpusztítás, felmelegedés, a tömegek zombisodása – van a legkevésbé gazdája. A BF nem segíti elő, hogy ezeket megoldó szuperszubsjektum má lépjen elő az egyre idiótább, szétesettebb, frusztráltabb, háborúsabb állapotba uszuló emberiség / magyarság. Éppoly narcisztikus és egocentrikus, mint kritikai célpontjai, és politikai gólemük, a nacionalizmus.

És éppoly kevésbé dialogikus, empatikus, ironikus. Viszont sokkal kevésbé populáris.

A BF túl jóléti, a környezet nem az. Ellenkezőleg, a környezet zömmel rohanós, felszínes, frusztrált, sutytyó. Kinek van erre energiája, kihez szól ez a könyv a zombi zömből?

És nincs pozitív politikai koncepciója; ha van, nem világos.

A „hungarofuturizmus” fent idézett elméletét egyébként a Magyar Kétfarkú Kutya Párt egy kicsit hatékonyabban (populárisabban) valósítja meg, mint a BF. De az alapproblémájuk közös. A „kétfarkúak” is nem kicsit dadaisztikusak, tevékenységeik mindig kicsit művészeti akció-szerűek, pl. amikor a jobboldali újságíróknak elmondják, hogy ők valóban egy Soros-szervezet, vagy amikor színesre festik a járdák repedései alkotta térképeket, vagy amikor vécépapírokat visznek a kórházak vécéibe, vagy buszmegállókát építenek, vagy amikor plakátjaikkal kormányplakátokat parodizálnak stb. Az akciók üzenetei többnyire üdvösek és szórakoztatóak, és jópár értelmes civil dolgot is csinálnak. Ugyanakkor a dadaisztikus művészeti-politikai stílus, gyakorlat kizárni látszik néhány olyan műfajt, ami alapján komolyan lehetne venni mint politikailag koncepciózus, felelősségteljes pártot, politikai erőt. Pl. szűkölködik átfogó, tisztán megfogalmazott politikai programban. Enélkül nehéz komoly politikai tényezőnek lenni. (A korruptak persze tudnak koncepciótlanul és felelőtlenül komoly politikai tényezők lenni, de a Kétfarkú határozottan korrupcióellenes, és hülyéskedése is felelősségteljesebb, mint a jogállami maffiabürokraták komolykodása.)

A BF ennél jóval marginálisabb, nem azért, mert én mondom, hanem azért, mert az olvasni tudók zömének kínai, és a kínaiul tudók sem szednek ki belőle túl sok használhatót.

Magyar autizmus. A BF szuperművelt. Ám nem egyetemes enciklopédikus tudást követel meg, hanem egy trendiskedő, lokalista, bennfentes mitologizmust művel. Nem számít, hogy Trump Amerikája mennyire BAROKK, vagy az iszlám fundamentalizmus, vagy a globális energiaipar, gyógyszeripar, műanyagipar, nehézipar bérabszolgáinak vagy milliárdosainak kultúrája, vagy a trópusi afrikai szeméthegeken guberaló auschwitz gyerekeké. Sőt, ezek magyar megfelelői sem jelennek meg. Nem számít, hogy vannak ma is jól működő országok, és pedig egyértelműen a SZOCIÁLDEMOKRÁCIÁK. Ez is nehezíti, hogy a magyarság, Magyarország helyzetét, ROHADÁSÁT tisztán lássuk.

Egy író / költő / művész meg tudja csinálni, amit a szakterületükre menekült tudományos professzionalisták nem: áttekinteni, egyszerűen bemutatni a legátfogóbb, legbonyolultabb problémákat. A BF-ben

azonban összeszorzódik a szélsőséges sajátnyelviség és a koncepcionális zavarosság. Még a magyarokat sem éri el, nemhogy a világot.

„Az afrofuturizmushoz hasonlóan itt is egy olyan identitáspoétikai képzeletgyakorlatról van szó, mely a kisebbségi identitással való radikális túlazonosulásra épít.” (HUFK) Hát ez irtó trendin hangzik. De hogy jön ide az afrofuturizmus, ha ez az USA egy etnikulturális kisebbségének integrációjára vonatkozik, a hungarofuturizmus meg... ööö... Mo. etnikulturális többségére? Vagy miféle kisebbségére? Amellyel radikálisan túlazonosul? A nacionalisták? (Ők kisebbség?) Ultrák? Antiszemiták? Zsidók? Cigányok aligha, ők semmilyen formában nem kerülnek elő a BF-ban, sem a HUFK-ban. Remélem, csak én voltam felszínes, és amúgy kiderül a válasz e kérdésre a művekből.

Az egyre súlyosabb magyar problémák szerintem is jól leírhatók etnikulturális szempontból, de az lényegében magyar történelmi kérdés. A szociálpszichológiai szempont is relevánsabb, sajnálatosan hiányzik a BF-ből. (Annak megfelelően, hogy nincsenek benne karakteres szereplők, konfliktusok, a BF pszichoanalízátusa is igen elnagyolt és vagdalkozó.) Az osztályszempont szintén relevánsabb megközelítés: Mo.-n a többség politikai-gazdasági-jogi és kulturális hátránya növekszik. Ennek is vannak etnikulturális (történelmi-szociálpszichológiai) aspektusai.²⁴ De az is evidens, hogy a problémák etnikulturális kiéleződése (nacionalizmus, sovinizmus) tipikusan a súlyos és általános politikai, gazdasági stb. problémák, a tömeges esély- és szabadsághiány következménye, hamis megoldása szokott lenni. – Ez, ugye, a hagyományos baloldal nézőpontja, amely alapján inkább a politikai képviselő nélkül maradt, bérabszolgásgba taszított, szabad idő, energia és pénz nélkül maradt, szociokulturálisan halmozódóan hátrányos helyzetű *többséggel* való „radikális túlazonosulásra” épülve folytatnának „identitáspoétikai képzeletgyakorlatokat”.

Persze az „őszinte” nacionalizmus, sovinizmus esetében is kétséges szokott lenni a magyarság-fogalom tartalma és normativitása, ám a nagy BAROKK vezér és tisztjei hivatkozásai a „magyarságra” (éppúgy, mint a „kereszténységre”) meglehetősen üres és cinikus szövegek a valódi megfontolások elmaszkírozására, és annak a szavazótábornak a megnyerésére, akik szerint így kell csinálni, ettől lesz nagy a magyar.²⁵ Úgyhogy ha a HUF minden célját beteljesítette, a FIDESZ problémáját még kevésbé oldotta meg.

Érdekes, hogy a BF alcímében megjelölt időszak eseményeinek kiváltó oka, Gyurcsány és „Őszödi beszéde” még utalás-szinten sem kerül szóba. Pedig ezt lehetne scenírozni, hiszen többszörösen a témába vág. Hiszen ez azt állította a pártja kongresszusán, hogy

a választási kampányban HAZUDTAK éjjel és nappal, mivel nem tudnak semmi komolyat felmutatni az előző kormányzati ciklusukból, és ez így nem mehet tovább, a következő ciklusban bele kell fogni a komoly problémák megoldásába; van felemelő, nagy feladat, ha valaki piti szülőkörű önzősködéstől nem venne észre. A nép nyelvén beszélt, ennek jellegzetes trágár kifejezéseit sem mellőzve. A beszéd tehát a rendszerváltás utáni idők egy ritka pillanatának tekinthető, amikor a szokásos politikusi mellébeszélést, sorok között beszélést, hazudozást felváltja a nép egyszerű szókimondása, amikor egy pillanatra felfüggesztődik a kényszeres önajnórozás, önkritikátlanság és ellenség-re mutogatás.²⁶ Drámai, hogy a dísz- és gyászmagyar szélsőjobb soha ilyen gyűlékony anyagot nem kapott gyűlöletére. Ennyire féktelenül nem gyűlölt, nem hazudott. Csak annyit sikerült a beszédből kiszedniük, hogy „ezt a kurva országot”, ebből pedig hihetetlen módon azt igyekeztek kiolvasni, hogy ezzel Mo. iránti gyűlöletét, megvetését, tiszteletlenségét fejezte ki. – Az ilyesmit tisztázása nekem sokkal érdekesebb lenne, mint a még inkább összezavarása.

Mindenképp felvetődik, hogy a HUFK-ban emlegetett nacionalista mítoszok „áthangolása”, „kisajátítása” a BF-ban nem utolsó sorban a HAZUGSÁG eszközeinek bevetésével akarna megvalósulni.

Kutyaharapást szőrével. Ha lúd, legyen kövér. Hadd látom, Uram, mire megyünk ketten.

Ha csak a hazugság nyelvét értik, hát hazugul kell beszélni hozzájuk. – De az nem azt jelenti, hogy győztek, te is beálltal közéjük? – Nem, ez csak csel. – Aha. Így akarod ráteríteni őket az igazság útjára?

Bizonyára számos mű / eset van, amelyek(ben) a hazugságot sikeresen és szellemesen hazugsággal kúrálják, de most egy se jut eszembe. A homeopátia alapelve jut eszembe (de nagy különbség, hogy a homeopata gyógyászat szerint annál erősebb a hatás, minél alacsonyabb a hatóanyag koncentrációja).

Továbbá kicsit emlékeztet ez az ötlet / „stratégia” a *Khliszti* nevű orosz keresztény szektára is, amelynek képviselői (azon túl, hogy állandóan ostromozták magukat) titkos orgiáikon mindenféle bűnöket követtek el (talán Raszputyin hatására), mivel úgymond a bűnös kísértés megsemmisítésének előfeltétele a bűn kimerítő gyakorlása: Istenhez a legközelebb az ember a „szent szenvedélymentesség” állapotában van, amit a legjobban féktelen kicsapongásokkal lehet elérni.

A „szent a hazugság” állítás persze költői lehet, de egyébként jelentéstanilag kifogásolható, a szavak helytelen használatán alapul, afféle *contradictio in adiecto*, szolöcizmus, katakrézis. A *szent* és *igaz* szavakat érzékenyen fűzik össze azok a diskurzusok, amelyek használják őket, így pl. a kereszténység.²⁷ (Olyannyira, hogy a „szent a hazugság” állítás lehetséges alanyaként leg-

inkább egy sátánista jöhetne szóba.) A legfőbb érték-univerzálékát – igaz, jó, szép stb. – egymással szembeállítani, vagy ellentett fogalmaikkal – hamis/hazug, rossz/gonosz/bűnös, csúnya/izléstelen/ocsmány stb. – felcserélni helytelen fogalomhasználat, értelmetlenség. Vagy destrukció, különösen, ha sokan csinálják és egymást támogatják.²⁸ Attól, hogy mindez valódi, még nem igaz, nem jó és nem szép. A jó fikció igazságokon alapul, és a rossz valóság hazugságokon.

Lehet, hogy senki sem merné felvenni a tízparancsolatába a „Ne hazudj!”-ot, mivel túl általános szokás; a parancsolat nevetségessé tenné magát, hisz „betarthatatlan”. Mindenesetre a hazugság a legtöbb bűn velejárója és elemi összetevője, és tömegessége miatt minden más bűnnél több pszichológiai, etikai, politikai stb. kárt okoz. Minél több hazugság van egy társadalomban, annál igazságtalanabb, rosszabb, ocsmányabb.²⁹ A kegyes és gyáva hazugságok kegyetlenül és bátran összegződnek, olykor beszorozzák egymást. És akkor még nem beszéltünk az alapvető üzleti, hatalmi és életstratégia-ként gyakorolt hazugságról, vagy a nyílt és jogállamilag szavatolt hazugság ama rendszeréről, amelyet az egyeduralgó személy és párt működtet Mo.-n 10 éve.³⁰ – A magam részéről 25 éve hitelenkedem, hogy nincs az a mennyiségű hazugság, mellébeszélés, cinizmus, ami sok lenne a rendszernek. De nem úgy tűnik, hogy ezeknek lenne olyan kritikus tömege, amittől az egész összeomlik, nyilván mivel a hazugságok csupán a festék, a külső borítás: a rendszert a pénz / vagyon / értékek síbólása, egyenlőtlen elosztása, a rendszerváltás utáni politika első számú elvi és gyakorlati motívuma tartja fenn masszívan.³¹ A hazugságok színes tömege csak e masszív rendszer hatalmát teszi még nyilvánvalóbbá.

Vagy vegyük a nemzetközi kurrens példát: a Dezinformációs Háború a monopolhatalmi, bürokratikus, a jogot és az intézményrendszereket megszállt bűnözés, a Post-Truth Politika műfaja, amellyel hatékonyan semlegesít minden népi-civil Igazság Mozgalmat.³²

Akárhogy is, a BF nem éri el az ő hazugjait, mert nem az ő nyelvüket beszéli. Pedig ez a HUFK programjának előfeltétele lenne. Leginkább az antiszemita szövegek látszanak megfelelni e programnak, ezek a legdokumentaristább vendég-szövegek, ezekre ráismer mindenki, ezek révén a BF bekapcsolódhatna az ő sztorijukba (ami „áthangolásuk”, „eltérítésük” alapfeltétele). Ám a kontextus, a BF többi szövegrésze lepattintja őket, az már nekik érthetetlen és/vagy visszatetsző.

De még a sokmindent tapasztalt és vajtűlű olvasók többségét is ledobja magáról a szöveg. Nem azért, mert nem talál benne érdekes részletet (talál), hanem azért, mert az egész mű túl kaotikus, nagyon nem áll össze. Ami összeáll, az is túl homályos.

Ha ez a hungarofuturizmus gyakorlata, kétlem, hogy ezzel elérheti célkitűzéseit, meg/felváltani az íz-

léstelen, ostoba magyarkodást. Ennek módja inkább az lehetne (egy fenti hasonlatot folytatva), hogy absztrakt expresszionizmusból pop artba vált. A pop szóba áll az ábrázoláselvűekkel és az egyszerű néppel is (és az ábrázoláselv-ellenesekkel és a magasművészeti diskurzussal is), elvileg képes eljuttatni bárki számára „üzeneteit”. Avagy: ha dadaizmusból kvázi-klasszikusba vált. Azok a „nemzeti mítoszok”, „eredetnarratívák”, amikről a HUFK beszél, igazából nincsenek tisztázva. Mindenekelőtt ezeket kéne leírni pontosan abban a formában, amire az mondja a nacionalista ideológus: igen, ez az én történetem. Ez a „klasszikus” forma lehet a „mítoszfikciós” tevékenység alapanyaga, különben a fő célközönség azonnal elveszíti a fonalat.

A BF azonban a kakofón káoszt zengi, növeli. A mű által prezentált (címadó jelentőségű) BAROKK-fogalom önmagában is oly széttartó és kusza, hogy már magában is egy atonális-zajművészeti szimfónia:

„A BAROKK hosszan készülődött. Voltak már próbálkozások. 1998 és 2002 közt, copf stílus formájában, de [...] a hercegprímásnak akkor még ki kellett egyeznie a hűsgyárral.” (49)

„A Sztálingrád-hasonlat itt már rég összeomlott, drága Termannom, mert a BAROKKBAN nincsen felelősség, csak egyenruha, Zolík és osztatlan hatalom.” (71)

„Huszonnégy évnyi elzárás, és a FIDESSZEL kapcsolatos okkult foglalkozás után tudni akarom végre, hogy a rendszerváltás Isten vagy a Sátán mellett döntött, vagy pedig a döntés a BAROKK beveződéséig elnapoltatott.” (72)

„A Magyar Köztársaság fennállása óta az egész politikai elit HAZUDOTT, de attól, hogy a HAZUGSÁG magyarul van, még nem magyar. Ez is csak az UTÁNZÁS része, de a BAROKK tisztító tüzeben legalább majd minden MEGIGAZUL.” (77)

„SZENT SZENT SZENT a BAROKK FEMINA” (79)

Egyrészt tehát a BAROKK pozitíve és szorosan hozzá van kötve a Fideszhez (első két idézet), másrészt viszont az a tisztítótűz lenne, amiben minden megigazul (utolsó két idézet). Hm, hm. Ez kicsit arra emlékeztet, amikor a DASEIN váratlanul a Führer akaratával csengett egybe.³³

De van a BF-ben IGAZ mondat is: „a JOG mélye ROHAD. Ezt látjuk nap mint nap.” (52) Így van, a jog az első számú közege, bűnrészesé ennek a végeláthatatlan abszurdumnak. A politikusok és a jogászok szoros együttműködésben érvényesítik a rendszerváltáskor uralomra került (de nem nyíltan képviselt) közfilozófiát, a szociáldarwinizmust, melyben még a vesztesei is hisznek. A jog tette lehetővé, kodifikálta és védelmezi ezt a helyzetet, amelyben egyetlen ember írhat

a magyar alkotmányba, de ő akkor, amikor akar, az ő akaratának végrehajtó gépezete a magyar országgyűlés, a kormány, a legfelsőbb ügyészség, azaz az erőszakszervezetek, és tkp. az összes közintézmény.

A „BAROKKHOZ” hasonlóan amilyen központi fogalom, olyan homályos „az ALAPNYELV”

„amely gátat vet a közönséges realitás találkozásainak, helyettük bonyolultabb és ritkább találkozásokat kínál, keskeny kötéltőlhez hasonlókat, kötéltőlhez, amely tüzet fog ugyan, de el nem szakad.” (10)³⁴

„nemcsak cselekvő, hanem előrelátó” (10)

„mert ő a kín” (19)

„mert ezeknek a sírás is nyelv. Az ALAPNYELVET meg nyilván nem beszélik, de legalább az ALAPNYELV beszéli őket, ami azért sokat segít.” (22)

„Mindent valami mögé, mintha lennének felszabadító hát-sók, nem kijáratok, hanem újabb és újabb belépési pontok az ALAPNYELVBE. Így, hátulról akarlak, hogy ne tudjad eldönteni, melyikünk parazita-iker, és melyikünk PRIVÁT mondat” (32)

„a HAZUGSÁG az ALAPNYELV része, tehát IGAZ” (33)

„az ALAPNYELV a gabona királynője” (52)

„az ALAPNYELV felfalja végre a FIDESZT” (68)

„Az ALAPNYELV” létrejötté, megalkot(ód)ása, szerepe a BF-ban leginkább Neil Stevenson *Snow Crash* c. regényének ötletére emlékeztet, amelyben „a sumer nyelv egyfajta firmware programozási nyelvként jelenik meg, és BIOS-szerű hatást gyakorol az emberi agytörzsre.”³⁵ Mintha „az ALAPNYELV” is egy szuper, sőt magyarságmegváltó szerepű programnyelv lenne – és ezen dolgozik a költő.

E fogalom és sok társa esetében a BF nem annyira a HUFK elméletének gyakorlati alkalmazása, hanem a folytatása. Maga is kiáltvány, elmélet. Mintha csak ötletelgetne „az ALAPNYELVRŐL”. Noha önértelemzése szerint műveli, sőt döntően alakítja. Ám mivel maga zárja magát szubkulturális karanténba, kétséges, hogy a BF komolyabb befolyást gyakorolna arra, amit ez a szó a köznyelvben nagyjából jelent.

A BF poétikai vezérelve közel áll Adorno esztétikájának egy doktrinér vonulatához, mely a közhelyet és a sémat eleve negatívan, az újításokat viszont túlértékeli. Szerinte a műalkotások áruvá és tömegtermékké válásának korszakában az esztétikai élvezet gyakran csupán a fennálló legitimációja, a *status quo* bebetonozá-

sa, a fejlődés akadályozása; a „fogyasztói” élvezet nem a (kreatív, szubverzív) művészetet, hanem a (sematikus, kényelmes) giccset „élvezi”. Adorno művészetfelfogásának és esztétikájának nem az „élvezet” és a „szép” a vezérfogalmi. (Akkor már inkább, ahogy Tzara mondja a *Dada kiáltvány*ban, „elviselhetetlen műveket kell alkotni”.) Magam inkább Sandy Stranger / Arthur Danto „művészet”-jellemzésével érzek együtt, ahol a közhely és a transzfiguráció balanszban vannak.

És mintha Deleuze és Guattari *Anti-Ödipusz*ának (D-G) ideáljai is felsejlenének a BF-ban. Kivonja magát a tipikus neurotikus sémák uralma alól, és szkizoid módon szétszórja őket. Ha akar, beszáll, ha akar, kiszáll. Játéknak tekinti, amit a neurotikus normalitás kötelezőként akar ráoktrojálni. Fegyelmezhetetlen, de maga nem fegyelmez. Nincs baja azzal, hogy önmaga is egy összetett gépezet, mely egy összetett gépezet parányi csavarja csupán – így a gépezetrendszereket a legoptimálisabban tudja mindig kapcsolni, függetlenül az én-től, amely többnyire neurotikus csapdarendszer, nyavalygós melodráma. Stb. Deleuze és Guattari koncepciója nagyon radikális, mélyreható és hipotetikus, nem mindig könnyű ellenőrizni állításaik, következtetések érvényességét, követendő / követhető voltát.³⁶ Mindenesetre a D-G (és egy interjúja szerint NZM) számára reprezentatív Schreber *Emlékirata* jóval kompaktabb, konzisztensebb, mítosz-szerűbb, mint a BF, így különossége ellenére is mindenki által követhető.

Felvetődik az a probléma is, hogy a HUF és a BF neurotikus normalitás elleni totális pszichotikus (szkizoid, paranoid) háborúja mennyire lehet autentikus és kidolgozott, ha a BF költői énje túlságosan NARCISZTIKUS. A narcizmus (NPD) ugyanis a neurózisok és pszichózisok konfliktusa elé visszamenekülő stratégia, nem kedvez az interszubjektivitás és a kommunikáció fejlődésének. (És sajnálatosan nem került be D-G érdeklődési körébe.) Pl. mert egocentrikus, önfelnagyító, privatizáló, fontoskodó, nem elég empatikus, nem elég dialogikus, nem elég komplex, nem elég strukturált, nem elég bölcs – afféle infantilis individualizmus, avagy individualista infantilizmus. Autonómiája lehet autentikus, de heteronómiája fejletlen és ahol nem, ott hipokrita. Márpedig mindkettőnek erősnek kell lenni ahhoz, hogy az egészséges / holisztikus szemlélethez eljusson a személy. De reméljük, igaza van a barokk Leibniznek (Deleuze egyik kedvencének, Voltaire egyik pofozógépének) hogy az összrendszer felől nézve minden esemény az üdvösség felé visz közelebb.

A BF költői énje hitegeti magát azzal, hogy nemcsak alanyban-állítmányban, hanem népben-nemzetben is gondolkodik, de itt is csak homályos-mitikus utalásokig jut: nem silabizálható ki semmiféle pozitív koncepció. Másrészt a mű, így vagy úgy, „olvashatatlan” a magyar olvasóközönség / nép / nemzet nagyjából 99%-a számára, és ez a szám kevésbé változhat az

idők során. Egyszerű vagy más kultúrájú emberekkel nem áll szóba a szöveg. Előfordul, hogy ez nem hiba, de mint elv ALAPHIBA. A köznyelv végtelenül plasztikus és minden speciális nyelv és tudás közvetíthető benne. És a pop/uláris művészet is végtelenül plasztikus, minden magasművészeti megjelenhet benne. Az értelemszerű esztétikai és művészetszociológiai ideál szerint a jó legyen népszerű és a népszerű legyen jó. Shakespeare a csillogó példa. Az elitizmus politikailag (etikailag, esztétikailag, pszichológiailag, gazdaságilag, ismeretelméletileg, ontológiailag, eszkatológiailag stb.) inkorrekt. Elrekeszti az értékeket, gátolja szabad áramlásukat, növeli mások hátrányát, azt hiszi, ettől lesz ő az evolúció győztese, a sikeres példány, a *surviving fittest*.³⁷

A „poszthumanizmussal” kapcsolatban igen kritikus vagyok. Szerintem a humanizmushoz való viszonyában téved a legnagyobbakat a poszt/strukturálta, posztmodern stb. filozófia történelmi helyzetértékelése. Az ember(ek), a személy/iség jelentősége nem csökken, hanem nő a strukturális meghatározottságok bonyolódásával, mélyülésével, a globális összeshővődés fokozódásával. Az ember(iség / az emberek) szerepe növekszik a földi evolúció alakulásában, és azért, mert az ember minden szuperszerveződés döntően meghatározó alanya, még azután is, ha egy nála magasabb intelligenciájú szuperszubsztancia jönne létre a közreműködésével.

A modernizmuskritikának (a romantikától kezdve az egzisztencializmuson, a Frankfurter Iskolán, a hermeneutikán, Foucault-n át a posztmodernig) igaza volt abban, hogy a modern/ista ember/iség új és új technológiáival felverte a félisteni hatalomra tett szert, ám ez a félisten önző, barbár, kizsákmányoló, destruktív a természeti és társadalmi környezetre.

Ehhez a titáni és ostoba antropocentrizmushoz azonban semmi köze humanizmusnak, mely Giordano Brunótól Ludwig Feuerbachon, Albert Einsteinen át Erich Frommig az emberi minőség komplex fejlődését, érzékenységei, intelligenciái, képességei kibontakoztatását, harmóniáját tartja kiemelten fontosnak egyéni és közösségi szinten is. Az emberi minőség éppen azért kezeskedik, hogy az ember félisteni hatalma ne idióta és pusztító legyen, *mint ma is*.

Az átfogó modernizmuskritika ugyanis belevesztett a „BAROKK” örvénybe, nem volt foganatja, humánértelmiségi önhőstörténet maradt. A túlfeszített modernizáció korszaka (amúgy a klasszikus és neoavantgárd korszaka is) ugyanis egyáltalán nem ért véget, *sőt*. Az ipusztíriáliból a posztipusztíriáliba váltás (a posztmodern korszaka) csak még fejlettebbé tette az ember/iség önző, barbár, kizsákmányoló, destruktív hatását a természeti és társadalmi környezetre. Az energiafelhasználás, a gazdaságinoelkedés-elvűség, a környezetkárosítás, a népesség (sőt a váltás óta az esélyegyenlőtlenség) stb. töretlenül nő, kezd „apokaliptikusba” vál-

tani, de a „felelős” zombik „fenntartható fejlődésnek” mondják a fenntarthatatlan zombiexpenziót, a földi éden totális disztópiává pusztítását.

Miközben (miután) a poszt/strukturalista filozófia a modernitás kultúrtörténeti alapfolyamataként az ember általános decentralizálódását ismeri fel, sőt üdvözlí (Kopernikusszal az ember kikerül a világegyetem középpontjából; Darwinnal kikerül a teremtség koronája / a fejlődés netovábbja szerepből; Freuddal kiderül, hogy „az ember még a saját házában sem úr”, hiszen tudattalanja éppúgy irányítja, mint tudata; a strukturalizmussal kiderül, hogy sokkal inkább a struktúrák irányítják az embert, mint fordítva), aközben (azután) a korlátolt egoizmus vallása, a korlátlan kapitalizmus / hatalmi monopolizmus hódít odakinn. De ezzel párhuzamosan erősödnek a felvilágosult, humanista és baloldali erők is, sőt át is veszik a hatalmat az 1960-as-70-es években, amikor Nyugat és Kelet mindenekelőtt a jóléti-szociáldemokrata értékekben verseng egymással. A humán érdeklődés és értelmiség szerepe ekkor a legjelentősebb.

Nagyjából 1980-tól azonban ismét a régi (szociáldarwinista, „filozófiailag” egyenlőség-testvériség-ellenes) monopolkapitalizmus kezd elharapódzni világszerte (a skandináv és hasonló jóléti, szociáldemokrata országokat kivéve), vagy a monopolféudalizmus (ahol gyenge volt, vagy nem volt polgárosodás, pl. posztszovjet régió). Miközben az elmúlt 40 évnek kevés látványosabb eseménye van, mint a vagyoni-jövedelmi különbségek meredek, permanens, csillagászati növekedése, globális szinten. Ennek következtében a szabad idő és szabad pénz nélküli bér munkástömegek zombisodása, életnívójának, kulturális szintjének radikális redukciója szépen kiegészíti azoknak a zombiságát, akik egész hívságos életüket a hatalomszerzés egyre unalmasabb diskurzusaiban töltik, és olyan szürke kis igénytelen tahók, amilyen gögösek attól, hogy mennyi zombi irigylí őket és szolgál nekik. Különleges fintora a történelemnek, hogy ahogy a hagyományos baloldali kritikák nagy mumusa újra megjelenik a színen (és praktikai hájtekek, mint valaha, monopolizmusát egy-

re sikeresebben építi bele az egyre áttekinthetlenebb intézményi-diskurzív bonyodalomba), úgy tűnik el a hagyományos baloldali, emancipatorikus, egalitárius, demokratikus, humanista kritika. És lesz posztmodernné, kapitalizmuskonformmá, szocializmusellenessé, anti-, poszt- és transzhumanistává, a legújabb elit trendek kitalálójává és követőjévé. Jól fizetett, belterjes professzionalizmussá, amelynek nem dolga „nagy elbeszéléseket”, még kevésbé utópiákat gyártani az emberiség üdvére, sőt, az hiba, mert univerzalisztikus, „vagyis” „totalitárius” dolog lenne.

Ld. a posztmodern korszak jövő-fikcióinál, irodalomban, filmben egyaránt, úgyszólván tilos az utópia (jó kimeneteket elképzelni, kikísérletezni), és kötelező a disztópia (rossz kimeneteket elképzelni, kikísérletezni). Amilyen rémisztően szélsőséges ez az aránytalanság, akkora logikai, nyelvhelyességi, pszichológiai, teleológiai, sőt teológiai nonszensz.³⁸ Nemcsak a jövő, de még a múlt és a jelen leírása is profétikus. Amit gondolok, képzelek a dolgok menetéről, annak megfelelően viselkedem és cselekszem, azt a világot, sztorit dolgozom ki, teljesítem be.

A BF (sem a HUF) nem elég tagolt és jólformált ahhoz, hogy „messiási” zárlatát komolyan vehetnénk. Anarchisztikus poétikája csak fokozza azt a valószerűtlen disztópiát, amivé Mo. politikai valósága és diskurzusai lettek. Elitista poétikája csak fokozza a kommunikációképtelenséget, amely a magyar társadalom különböző csoportjai között egyre mélyül. A BF igen messze van a HUF ama célkitűzésétől, hogy a „magyar” „nacionalista” „mítoszokat”, „ideológiákat” „áthangolja”, és „a jövőre vonatkozó sejtések feletti monopóliumot birtokba vegye”. ■ ■ ■

Farkas Zsolt 1964-ben született Bonyhádon. 1989 óta jelennek meg irodalom-, művészet-, társadalomtudományi, -elméleti, -kritikai írásai. 1997-től 2002-ig a Szegedi Egyetemen, 2002-től a Miskolci Egyetemen tanít. Legutóbbi tanulmány- és esszéketét (*Szia*) 2013-ban adta ki a Kalligram Kiadó.

JEGYZETEK

1 A továbbiakban: NZM és BF.

2 A BF feltűnő „eszköze”, hogy bizonyos szavakat következetesen csupa nagy betűvel ír. Az eljárás logikája, hatása emlékeztet arra az allegorikus szimbolizmusára, amely a századfordulón volt divatos (ld. pl. Adynál), és amely nagy kezdőbetűvel írt bizonyos szavakat, afféle kvázi-mitikus lényekké téve őket. – A csupa nagybetű ugyanakkor a KIABÁLÁST is konnotálja (az internetes írásbeli kommunikációban gyakori ki-

fejezeten e funkcióban). – Az „alapnyelv” NZM saját kifejezése. Még szó lesz róla.

3 A költői én – erre több helyen utal – vedlik. (Kígyó?) Mintha a vedlés lenne számára a fejlődés alapformája. Másfelől Újpesten lakik, korábban Nyárádon (Győr megye), és talán Pápra járt középiskolába. Nem nézek utána, hogy stimmel-e NZM-ra. (A hivatásos irodalomértelmezők többsége műcentrikus, ezért ezt nem is tartja lényegesnek.)

4 A Zoliknál felvetődik, hogy a Szerző középső nevével azonos, tehát alteregószerű kapcsolat is lehet, de a konkrét Zolik mindig az E/1-től világosan független személyek.

5 Utalás a híres dadaista vers-előállítási technikára a *Dada kidltványból*: „Vegyetek újságot. Vegyetek ollót. Válasszatok ki az újságban egy olyan hosszú cikket, amilyen hosszúnak a költeményt szánjátok. Vágjátok ki a cikket. Gondosan vágjátok ki belőle a cikk szavait és az ösz-

- szeszt tegyék bele egy zacskóba. Gyengéden rázzátok össze. Egymás után húzzátok ki a szavakat és olyan sorrendbe rakjátok le, amilyenben előjöttek. Lelkiismeretesen másoljátok le őket. A költemény rátok fog hasonlítani. Íme végtelenen eredeti és elbűvölő érzékenységgű íróvá váltatok.” Még a *Szürrealista kiáltvány*ba is bekerült a részben hasonló szellemiségű „automatikus írás” technikája, ahol a fő instrukció, hogy írjál, írjál, ami csak eszedbe jut, de amikor észreveszed, hogy értelmes szöveget írsz, akkor emeld fel a tollad, írj egy / betűt és folytasd a hablatyolást. — Kísért Kassák is (idézetek is felbukkannak tőle a BF-ban), a született munkás-paraszt, akinek mesebeli vágya, hogy művész legyen, bátor, nem zavarja, hogy menyire erőltetett, mesterkelt, művi, művészietlen. A fő technika: dadaizmus. Amely gépiesen generálja a tűnékeny jelentéseket, amiként (nem gépiesen) a nagy művészet is. A Dada gépiesen csúfot űz az ideologikus és a közhelyes beszédből is, amire az ideologikus és közhelyes embernek a legnagyobb szüksége van, ha művészi ambíciói vannak. Persze önképe szerint jóval több, mint puszta dadaizmus.
- 6 A *közhely transzfigurációja* egy Muriel Spark-regény egy szereplője (Sandy Stranger) művészetelméleti könyvének címe, amit egy valós amerikai filozófus-esztéta (Arthur Danto) átvett saját hasonló tárgyú műve címéül. Az egyik legtömörebb, legáltalánosabb és legpontosabb művészet-definíció.
- 7 Ami abban is megnyilvánult, hogy nem írt hagyományos fikciót — ami messze a legnemzetközibb műfaj.
- 8 Továbbá olyasmi, amit Roger Kimball „*tenured radical*”-nak nevezett.
- 9 Hogy ti. a romantikusok nem „szimbolikus” módon alkotnak, mint a nagy művészek, pl. ő, hanem „allegorikus” módon, vagyis előre kész van egy tézis, és annak a demonstrálására konstruálják meg a művet. — Persze Goethe romantikaképe igencsak ellenségesen szelektív. A romantika igen sokrétű és átható történelmi áramlat, nagyon sokféle koncepciója lehetséges. Inkább az adott embert jellemzi, mit lát meg benne és mit nem. — Lukács és az avantgardizmus esetében is nagyon hasonló mondhatók.
- 10 Heidegger pl. gazdaságtalan olvasni; a legelemből narcisztikus aszimmetria feloldhatatlan: eleve rengeteg munkát követel tőled a legelemből dolgai megértéséhez is, és annyit nem ér. Azt el lehet mondani rövidebben is, szebben is, érthetőbben, használhatóbban, stb. Kár, mert néha fontos dolgokat is pedzeget. — A potenciális közvetítőket viszont azonnal bevonja a hermetikus diskurzusba, kultuszba. Ahogy, már elefelejtettem, ki (talán Tertullianus?), gúnyolja az eleuszi misztérium sznobjait: mindig hosszan ígéretnek a beavatandóknak, mekkora titkok birtokába fognak jutni, és mindig lassan adagolják nekik, és mindig annyira ki vannak éhezve a nagy titokra, hogy aztán a legközönségesebb banalitásokat, vagy a legértelmetlenebb beszédeket is epifániaként élik át.
- 11 Pl. „Régen szörnyű viharok kínozták az embereket, / a túlélők majmokká változtak. De nem ők élnek / Budapesten, hanem terrorista ZSIDÓK, akik / gumilövedékekkel vakítanak meg, hogy ne lássam / a HAZUGSÁGOT a lágyan olvadó szeptemberben.” (14). „Hogyan lehet a ZSIDÓSÁG térhódítása / ellen védekezni az IRODALOMBAN? / Hát nehezen. Mert a ZSIDÓ a HAZUGSÁG, / a megtévesztés, a mimikri népe. // Birtokba vették a nyelvünket, és már a NÉP- / dalban is ők laknak, ahogy minden / félrecsúszott nyakkendőmben / és elvett szavamban is.” (20) Stb.
- 12 Az a vélelem, hogy ezek nem a BF költői énjének, avagy NZM-nak saját hangja / véleménye, az éppenséggel argumentálható a műből magából, de csak azon az általánosságfokon, hogy elmosódnak és gyakran jelzetlenek, szituálatlanok a beszélők. E vélelem sokkal inkább az intézményes kontextus (az „artworld”, Arthur Danto terminusával) ismerete alapján valószínűsíthető, NZM nézeteinek, műveinek, fórumainak, fogadtatásának stb. ismerete alapján. Ezen a ponton kétszeresen kritikus vagyok. Mert itt nemcsak arról van szó, hogy a normál (nem szuperbennfentes) olvasót teljesen megtéveszti a szöveg, hanem arról is, hogy a szerző valóban nem épít fel kritikai rendszert e beszélő(k) szituálására. (Legalábbis én — professzionálisnak mondható olvasó — nem látok ilyet.) Egy tisztán műcentrikus közelítéssel lehetne argumentálni amellett, hogy az antiszemita szövegekkel vagy a HAZUGSÁG apológiájával, a mű konklúziójával kapcsolatban nem építi fel a távolságtartás formális, poétikai rendszerét. Miközben a BF számos önéletrajzi utalása formálisan bizonytalanná teszi a szerző (NZM) és a műben beszélő költői én távolságát. (Szemben klasszikus modern elbeszélő művekkel, amelyeknél egyértelmű, hogy az elbeszélő fiktív alak, és bármily impliciten is, felmutathatók a műnek az elbeszélővel kapcsolatos kritikai távolságának jelei.)
- 13 „A cinizmus kettészakadt tudat, amely tragikusan, intenzíven és szenvedélyesen éli meg saját botrányát; ám az irónia, amelynek csak a mások botrányával van dolga, és amely szilárdan ragaszkodik a saját igazságához, a saját vonatkoztatási rendszeréhez, az irónia nem ismeri a kettészakadottság tragédiáját; ő nem fog habozni, ha gyalázzal kerül szembe, és nem fogja hagyni, hogy az abszurd megint gasssal! Játékos szupertudatosságának az a dolga, hogy a konformizmus színlelésével ravaszul megtérítse az ellentmondást nem tűrő butaságot és a nevelés fellelkesítőjét.” Stb. (Jankélévitch: *Az irónia*. Ez sokkal lényegibb közelítés, mint Paul de Man víziója, ahol az irónia végül a hiperreflexió tébolya, mely azzal fenyeget, hogy mindent „bevon szívóörvényébe.”)
- 14 Vö. amit Bán Zoltán András *Pannon pestis* c. opusa (amely többek közt BF-paródia, egyik szereplőjét NZM-nak hívják) kapcsán írtam a szerzőnek: „ez kicsit olyan, mint a naplemente, hogy az irodalom és a művészet persze nagyon is segít egyáltalán észrevenni, ugyanakkor überolni nem tudja a valóságot (bizonyos műfajokban). Hatékony-e pamfletet írni egy olyan valóságról, amely minden eddigi irodalmi-művészeti pamfletet kenterbe vert?”
- 15 A „szubjektív kontextus” és viszony természetesen a legintelligensebb, féltetni lény értékítélete, a létező legáltalánosabb / legfontosabb szempontokból. Eleve csak szubjektumok végeznek ismeretszerző tevékenységet. Minden objektív eljárást szubjektumok találtak ki és működtetnek. A szubjektivitást a kényszeres csalással, a minden kritériumot megelőző „ön-maga” iránti elfogultsággal azonosító „objektívizmus” pedig a legcinikusabb voluntarizmus intézményi-hatalmi stratégiája.
- 16 Görög *apo-* ‘el-, le-’ *kalüpszisz* ‘takarás, leplezés’, vö. *dis-cover*, *Ent-deckung*, *re-velatio* és a héber *galah* szó is hasonló jelentésszerkezetű. Hogy hogy lett az emberiség evilági megváltása után siralomvölgyé a földi lét, és hogy lett a ‘reveláció’ jelentésű szóból ‘pusztító kataklizma’ jelentésű szó, az „a” kereszténység nagy bűvészmutatványai közé tartozik. (Feuerbach után szabadon: mivel elhitték a múltra vonatkozó hamisságaikat (mindenekelőtt „a” „csodákat”), hamisnak bizonyultak az ebből fakadó („csodás”) várakozásaik is. A csoda: ez a fantasztikus világ. Amit nem csodál az, aki szerint a csoda e (szörnyű, unalmas, romlott stb.) világ felfüggesztő-déje.)
- 17 Ld. 53–54. oldal, ahol az ULTRÁK éjszaka a buszmegállóban állók, a rendőrök és a költői én és társasága szembe láttára hosszasan ütök-verik-rúgják a ROVARARCÚ KURVÁT, aki még buzdítja is őket: „Addig verték, amíg beszart. De ezt is szerette, és egyre többet szart, ahogy egyre többet verték, mert a SZÉKLET IGAZ. Verték, verték és lábukkal rúgták, de aztán már nem tudták verni, mert beborította őket IGAZÁVAL. Az éjszakai buszmegállóját, az utasokat, a rendőröket, minket, aztán az egész Nyugatit.”
- 18 Meg a szonett, „mely nem tűri a HAZUGSÁGOT” (20) — noha e mondat igazságát megkérdő-

- jelezi, hogy elvileg egy szonettben hangzik el (legalábbis 2x4 + 2x3 sorba van törölve), amely azonban gyakorlatilag nem jambikus és nincsenek benne rímek, vagyis nem szonett. Vö. „HAZUGSÁG az ALAPNYELV része, tehát IGAZ.” (33) Vö. „Kiélesedett érzékeim eligazítanak a HAZUGSÁG útvesztőiben, hiszen, ha zümmögést hallok balra, ha onanizálok, jobbra fordulok. Fele-fele arányban mindig igazam van. Tévedhetetlen ALAPNYELVEM egyaránt nyúl, és Kantban is eligazít.” (60) Ismét csak az alapfogalmak szétzilálása és összekuszálása.
- 19 Vö. a már említett *Behódolás* esetét. Különösen erős ironikus effektus, hogy az elbeszélő sok tekintetben hasonló Houellebecq más könyveinek elbeszélőéhez (pl. cinikus, enervált, értelmiségi, önös, ambíciótlán, de őszintébb, kevésbé hipokrita, mint az átlag, a nő, szex a legerősebb impulzus stb.), amelyek nyilvánvalóan többé-kevésbé alteregó-szerűek (de természetesen alapvetően fiktívek). Pl. az elbeszélő-főszereplő behódolásában (iszlamisztában) egy jelentős tényező, hogy látja a már iszlamisztált Rediger családját: a szuperül sütő-főző, kedves 40-es feleségét, a feszes fenekű 14 éves feleségét stb. — ami a magányos és szexuálisan / nőkapcsolataiban frusztrált tudósok a legimponálóbb.
- 20 A magyar szélsőjobb és sovinizmus domináns „mitikus” toposzai (a magyarok nyilaitól ments meg, Uram, 48-asság, passzív rezisztencia, Európa-védőbástya, örök vesztes, Trianon, lukas zászló, mártírkodó idegengyűlölet, tartalmatlan felsőbbrendűségi komplexus, tájékozatlan narcisztikus gőg stb.) sehol sem szerveződnek a szó eredeti, narratív értelmében vett mítosz-szá, sehol sem érik el ennek komplexitásfokát. (A magyar irodalom 19. századi megszületése előtt a magyar elbeszélő hagyomány mindekelőtt néhány egyszerű helyi anekdotát jelent.) Inkább a „mítosz” szó ’hamis közhiedelem’ jelentésű használati módjáról van szó. — A hungarofuturizmusnak talán előbb tisztáznia kellene ezeket a narratív mítoszokat, hogy képes legyen folytatni, eltéríteni, átírni stb. őket.
- 21 Vö. még Walter Benjamin: *A történelem fogalmáról*, amely szerint történelem ott és akkor lesz, ahol és amikor a jelen folytat egy régi történetet. Attól, hogy valami megtörtént, még nem lesz történelem. A múlt és a jelen egymásra találása eleveníti meg mindkettőt. Ha a jelen nem kerül intenzív kapcsolatba semmiféle múlttal, akkor a történet / történelem nem folytatódik; csupán események összefüggéstelen sora. A mindenkor jelen egyfajta mesézési helyzetben van: bármely múltat megválthat kínzó ki- és beteljesületlenségétől. A történelmi fordulat radikális lépés a katasztrófa vagy a hepiend felé. „Csak a megváltott embe-
- riség kapja örökbe az egész múltját.” Hasonlókat mondhatnánk interkulturális kontextusban is. Vö. Benjamin szerint a klasszikus műfordításai, miközben másolni igyekeznek, kiteljesítik az eredetét. Az eredeti csak egy cserépdarab, a fordítások egészítik ki korsóvá.
- 22 Annál kevésbé „kisajátításukkal” és „a jövőre vonatkozó sejtések feletti monopólium birtokba vételével”. — Most monopolhatalom akar lenni, vagy a szegény magyar népet gazdagítani?
- 23 Vö. a létező szociáldemokráciák azért jóléti, mert (nagyjából) össznépi projektek. Bizonyos minimumokat mindenki őszintén, értelmesen, becsületesen betart, az élet minden területén: parlament, piac, iskola stb., nem a korrupció a „természetes”, a „siker záloga” stb. Nem tudom, hogy az eredetnarratíváknak vagy nemzeti mítoszoknak mennyi köze van ahhoz, hogy ez az össznépi minimum és a jól működő ország valamelyest megvalósul.
- 24 A magyar történelem zömmel ilyesmiben időzött, így a politikai aktivitások és passzivitások, az úrhatnamság és szolgalelkűség sajátos és makacs beidegződés-rendszereit hozta létre, ahol az emberek „ontológiai” megkülönböztetése természetes (a fasizmus legáltalánosabb meghatározása), vannak felsőbb- és alsóbbrendű emberek, a többség nem szokott hozzá, hogy beleszóljon a saját sorsába, azt mindig „fönről” határozzák meg. A hierarchia soklépcsős és a fő érdekességnek számít: minden szinten akadályozza a termékeny kooperációt, az eredetiség, a kultúra kivirágzását. Az évszázados szociálpszichológiai típushelyzetek, úgy látszik, nem múlnak ki egyik pillanatról a másikra, sőt, a kommunizmus és szocializmus szisztematikusan és alapos átrendezései után is viszsza rendeződött ez a feudális szcenárió, formalista hierarchizmus, gögös műveletlenség, kulturális pangás, kollektív elfojtási rendszer minden szinten.
- 25 Értsd: aki Mo.-n le tudta darálni az összes ellenfelét, az — ki, ha ő nem — ledarálja a magyarok összes ellenfelét is. Az, hogy OV nacionalizmusa mennyire eszköze csupán önérvényesítésének, jól példázza, hogy a 90-es években radikál-liberális pozícióból váltott „nemzeti”-„konzervatívba”, mivel ettől remélte a legtöbb szavazatot.
- 26 A nem nyilvános, de 180 fős pártkongresszuson. Persze minden más lett volna, ha a nagy átalakításokra, a felemelő feladatokra szabatosabb és átgondoltabb programot kínált volna. És még inkább más lett volna minden, ha a második ciklusban tényleg sikerült volna valami komolyat megvalósítani. És minden más lett volna, ha Gyurcsány nem az első között lett volna a köztulajdon bennfentes privatizációjá-
- ban, elitista-antidemokratikus, jogállami, feudálkapitalista kisíbolásában.
- 27 Létezik persze a „kegyes hazugság” elmélete is, melyet rengetegen elfogadnak, és amely szerint bizonyos esetekben legitim, sőt kívánatos a hazugság. Ugyanakkor ez a legritkábban jelent általános hazugság-pártiságot. (Vö. még: Platón *Az államban* szükségesnek tartja a mítoszt is a közösség összetartó erejének meg-alapozásához, azaz hogy mindenki fátumnak tekintse társadalmi helyzetét. A *Szép új világ* kritikája nem utolsó sorban erre vonatkozik.)
- 28 Különösen az érték-univerzálék szisztematikusan szembeállítását imádják tömegek. Különösen az etikai jó jár rosszul. Pl. közkedvelt toposz a „zseniális” művész / tudós / politikus, aki mindazonáltal totál amorális. (Sőt, a politikus esetében szinte „értelemszerű” az összekapcsolás amorális és „zseniális” között.) Ilyen kombinációk, feszültségek, kontaminációk, ambivalenciák természetesen bőven vannak, de az érték-univerzálék logikailag nem állhatnak szemben egymással.
- 29 Persze létezik olyan személyiség vagy attitűd, amely számára ezek tkp. vágyottak és nem elutasítottak. Ma az egyik legsúlyosabb pszichológiai népbetegség a (szubjektum számára) rosszra fixált figyelemszerkezet (neurotikus, paranoid, perverz formái is vannak). A másik (etikai) népbetegség a mikrodiskurzusokra fixált figyelem mint menekülés a nagyobb összefüggések megértésétől. Mindezekről ld. Erich Fromm munkáit.
- 30 Ami csak úgy lehetséges, hogy a magyarok többsége „természetesnek” tartja a korrupciót, mert (nyíltan vagy titokban) szociáldarwinista, és nem demokrata. Azt *hiszi és terjeszti*, hogy „az ember”, „a világ” már csak ilyen, önző, korrumpálható és kész; a demokrácia, a szabadság—egyenlőség—testvériség csak egy szép (elgő) álom. „Mindig is” voltak és lesznek a kiváló (szerencsés / szemét stb.) kevesek és a többé-kevésbé vesztes többség. Ha igazságtalan, ha nem, ilyen az élet, Darwin is megmondta. — A Fidesz képviseli ezt tisztán, és azért nincs ellenzék, mert se ezt, se az ellenkezőjét nem képviselték elég radikálisan és elég sokan. A döntéshozói-véleményirányítói-intézménymenedzseri réteg pártállástól függetlenül és minden kormányzat alatt jól keresett, ma is. Sokan sajnálják, kritizálják a közállapotok lezüllesztését, de rendszerváltás egész antidemokratikus folyamata az ő sziszztálásukkal ment és megy végbe.
- 31 Ahol *mindenekelőtt*, „a pénz beszél”, ott mindenki kutya és ugat, a pénz pedig annyit tud mondani, hogy Orbán Viktor, Csányi Sándor, Mészáros Lőrincnek csillió-billió-mindent, a magyar dolgozók / munkavállalók / emberek

- 80 %-ának és családtagjaiknak pedig ne legyen soha megtakarítása. És ahol mindenki ugat, ott az értelmes, igaz, jó szövegek, emberek, világok nem játszanak, sőt menekülnek.
- 32 A *Post-Truth Politics* nagyjai: Bush, Trump, Putyin, Erdogan, Orbán és számtalan társuk az USA-ban, a posztsovjét régióban, Latin-Amerikában, az iszlám világban, Afrikában. Jellegzetes esetei az amerikai elnökelőti „viták”, ahol a vitának, beszélgetésnek, tárgyszerűségnek nyoma sincs, csak egymás mellett elbeszélő, szakértői stábuk által beidomított automaták gyalázzák egymást. Jellegzetes esetei a magyar parlamenti diskusziók is, pl. OV-től megkérdezik, hogy a mindenkor bevallott havi képviselői keresetéből hogyan telik hetente akár több magánrepülőútra Eurázsia különböző városaiba, és a „válasz” a legcsekélyebb mértékben sem érinti a kérdés által felvetetteket (és a képviselők többsége elfogadja). — A 9/11 *Truth Movement* számtalan problémára hívta fel a figyelmet a 9/11-es események kapcsán, amiket *Disinfo War*al tesznek felismerhetetlenné, ill. diszkvalifikálnak „a normalitás” köréből az „összeesküvés-elmélet” varázsigéjévé. Miközben a *NIST 9/11 Bizottság Jelentése* az eseményekről: a felvilágosodás megcsúfolása, egy magát szupertudományosnak feltüntető, gagyin pszeudo-tudományos, elfogult mellébeszélés.
- 33 Vö. Heidegger, *Freiburger Studentenzeitung* 1932. november 10: „A német nép választásokra hívatott a Führer által; de a Führer nem kér semmit a néptől. Hanem a legszabadabb választás legközvetlenebb lehetőségét nyújtja neki: vagy akarja az egész nép önnön *Dasein*jét, vagy nem. . . Ez a választás egyszerűen nem hasonlítható a korábbi választásokhoz. Különleges minősége a meghozandó döntés egyszerű nagyságában áll. . . E végső döntés túlnyúlik népünk *Dasein*jének legvégső határain. . . A választás, amelyet most tesz a német nép — kimenetelétől függetlenül —, már a nemzeti-szocialista állam német valóságának megjelelése és az iránta való legerőteljesebb tanúságtétel. A nép önmagáért érzett felelősségének akarása azt akarja, hogy minden nép megtalálja elrendeltetésének nagyságát és igazságát. . . A Führer ráébredt erre az egész népben lakozó akaratra és egyetlen döntéssé forrasztotta össze.”
- 34 Ismét csak az „öszönös” elitizmus: miért nem olyan az ALAPNYELV, hogy mindenki számára elhozza, „közönségesse” teszi az autentikus, intenzív kapcsolatot? Tényleg annál jobban éri magát, minél ritkább a kincse, minél inkább nincs a többieknek? Miért, „keskeny kötelet”, és nem a létező legnagyobb sávszélességű kapcsolatot kínálja? Mert narcisztikus exkluzivista szentimentalizmus?
- 35 „Enki istenség pedig írt egy ellenprogramot, a 'nam-sub'-ot, melynek eredményeképp az emberek elkezdtek különböző nyelven beszélni (hasonlóan a Babel tornyához). A regény története vegyíti a sumer mitológiákat a poszt-modern cyberpunk jellegekkel, és több kritikus szerint Stephenson ki is figurázza a zsánert.” (Wikipedia) A *Snow Crash*-ben a nyelv program. Ez kompatibilis az amúgy ellenteóriáknak számító „Sapir–Whorf hipotézissel” is (mely szerint az anyanyelv meghatározza a világszemléletet, gondolkodást, viselkedést és az anyanyelvek különbségei világszemléleti, gondolkodásbeli különbségeket is jelentenek), valamint Chomsky elméletével is (mely szerint a nyelv biológiai-előprogramozott, egy univerzális mélystruktúrát alkot, amihez képest az egyes nyelvek különbségei csak felszíniek, ennek struktúrái egyzaktan átalakíthatók a mélystruktúra elemeivé). Szintén e programnyelv-szerűsége utal a (poszt)strukturalista *bon mot*, miszerint „nem te beszéled a nyelvet, hanem a nyelv beszél téged”. De általánosságban a 20. századi filozófia „nyelvi fordulatának” legkülönfélébb képviselői is nagyon szigorú korrelációt állítanak fel nyelv és gondolkodás között: Nietzsche, Wittgenstein, Heidegger, Gadamer, Lacan, Barthes, Derrida stb. De náluk igen hangsúlyos, hogy a nyelv és a nyelvi szuperstruktúrák oly maszszívak, hogy beszélői csak egészen minimális változásokat képesek benne előidézni. Ez nem kompatibilis a BF költői énjének demiurgikus önképével, miszerint ő az „ALAPNYELV” forradalmi átalakításán munkálkodik.
- 36 Némely esetben túlságosan költőien szerkesztettek, ill. történelmileg nem igazak (így pl. a „birodalmi” / „nomád” oppozíció esetében, mint ezt másutt kifejtettem). Hasonlóan tűnik „jelentéseméletük”, mely szerint ha a vágy virtuális struktúrába, szimbolikus rendszerekbe, fantáziákba, reprezentációs modellekbe transzponálódik, akkor nem képes hatni a valóságra. Szerintük „csak a vágy van és a társadalmi”, és „a vágy közvetlenül jelenik meg a társadalomban”. Ez kb. olyan, mint kvantummechanikailag leírni egy négyütemű robbanómotort. D-G-nak hatalmasan igaza van abban, hogy az Én szerepe mérhetetlenül és ostobán van eltúlozva az emberi társadalmak sokaságánál. Ám az egyes emberek integritását és potenciális in-
- telligenciáját sem lehet eléggé eltúlozni. Az interszubjektivitás és kommunikáció D-G által vizionált „szkizoid” feldúlása, ahol a folyamatok nagy része nem az Én-ek engedélyével zajlik, egyáltalán nem szükségképpen kell jelentse a szubjektum disszociációját. Ellenkezőleg, tudomásul kell venni, hogy az egyes ember beláthatatlanul bonyolult univerzum, ennek megfelelő félteleni képességekkel, melyek szintúgy nem bontakoztak ki az emberi társadalmak többségénél, a neurotikus elfojtás-elynyomás rendszereiben.
- 37 Az evolúció azonban nem a partikuláris lények kiszorítódása, ahol ha nem te nyomod le őt, akkor ő nyom le téged, vagy más mindkettőtöket, mint a szociáldarwinizmus hirdeti. Az evolúció új és új és egyre komplexebb lények lokális és globális összeszőződésének, szimbiózisának, kölcsönös függőségének exponenciális mélyülése, növekedése. Bármely partikuláris lény túlélése csakis a környezete túlélésének, végső soron az egész lény, a teljes bioszféra túlélésének a függvénye. Az egészséges személy cselekvéseinek alanya ennek megfelelően felerész az XY személy, felerész az egész lény kell legyen, a nooszférával megfejejt bioszféra, a földi (a tengeri, a művészeti, a tudományos, a szerelmi, az eleven) ÉLET. Különösen ma, amikor kényes és korlátozott ego-zombik veszélyeztetik. Az egyetemes érdekeket képviselő politika tehát az emberi minőséget, mindenképp az önművelést, a kreatív munkát és szabadidőt perdöntően fontosnak, az általános jólét, a magas életnívó fő paraméterének tartja (vagyis humanista és szociáldemokrata). Az egészséges személyek és közösségük nem veszélyeztetik környezetüket. Rájöttek, hogy végtelen számú egyéni és közösségi érdek van, amely nem sérti más egyének és közösségek érdekeit. Az egészséges személy játékos, a beteg háborús. „A játék mindent tud, amiért háborúkat üzemeltetnek, egyet kivéve: a háborúban kötelező a bűn, a játékban tilos.”
- 38 NB. A jó fiktív történet igazságokat juttat érvényre, és a rossz valós történet hazugságokat. (A 'valós' és az 'igaz' egyáltalán nem szinonimok; ahogy a 'fiktív' és a 'hamis' sem. A fikciók leginkább a 'valós'-sal kapcsolatos proposíciók, az 'igaz' pedig a 'valós'-sal kapcsolatos proposíciók értékelése.) — A jó / rossz (és a többi nagy) oppozíció határmezsgyéjére persze igencsak kalandos és kísérteties zóna, de csak egy rész a nagy egészből, ahol tiszta esetek sokasága orientál.

see more glass

A világirodalom egyik legdöbbenetesebb vallomása J. D. Salingernek az Ilyenkor harap a banánhal (*A Perfect Day for Bananafish*; Kuczka Péter fordítása) című személyes és drámai novellája. A végén egy sokkoló, látszólag indokolatlan és megfejtethetetlen befejezéssel.

Ez a novella az elsők között, 1948-ban jelent meg; úgy vehetjük, mint írói pályájának alapvetését.

A történet egészen az utolsó bekezdésig maga a tömény polgári unalom. Egy fiatalember a feleségével együtt egy tengerparti nyaralóhely egyik szállodájában tölti a nászútját. Míg a férfi lemegy a partra és ott egy négyéves kislánnyal belegázol a vízbe, akinek közben az általa kitalált banánhalakról mesél, az ifjú feleség a mamájával folytat hosszas telefonbeszélgetést.

Aztán a férfi elválik a gyerektől, felmegy a szobájába... innen jöjjön szó szerint a novella befejezése:

„Ránézett a dupla ágy egyik oldalán alvó lányra. Aztán odament az egyik bőröndhöz, kinyitotta, és egy csomó alsónadrág meg trikó alól elővett egy 7.65-ös kaliberű automata pisztolyt. Kioldotta a tárat, megnézte, aztán újból a helyére nyomta. Felhúzta a ravaszt. Majd megkerülte az ágyat, leült szabadon maradt felére, átnézett a lányra, jobb halántékához emelte a pisztolyt, és föbe lötte magát.”

Egy pontos és érzékeny tanulmány (Szabó Fanni: *J. D. Salinger Ilyenkor harap a banánhal c. novellájának elemzése Mérei Ferenc művészetpszichológiája alapján*) szerint a főhős öngyilkossága a konformitás-felszínesség-hétköznapiság-betagozottság és a nonkonformitás-felszabadultság-őszinteség-szabadság tulajdonságcsoportok feloldhatatlan ellentétének a következménye.

Az, hogy a novella tömény polgári unalmat sugall, csak részben igaz. Salinger – különösen, ha saját magáról van szó (a férfi alakját egyértelműen önmagáról mintázta) – hihetetlen érzékenyen és találón, apró, de kegyetlenül pontos, látszólag mellékes beszúrással teszi érthetővé és egyértelművé az írást.

Seymour – ez a főhős neve –, mint ez elejtett megjegyzéseiből, valamint feleségének a róla mondott szavaiból kiderül, furcsa, különlegesen intelligens figura, aki minden szót és benyomást rögtön tovább bonyolít, más dimenzióba emel, s akinek észjárása egy átlagember számára ilyenformán kiismerhetetlen és követhetetlen. Bár erőlteti, képtelen beletagozódni a felesége által képviselt polgári értékrendbe. S mikor a kislány tisztasága és őszin-

tesége rádöbben, hogy a saját értékrendje összeegyeztethetetlen a társadalmi elvárásokkal, véget vet életének.

Ez pontosan kifejtett és elfogadható vélemény, de szerintem a megoldás – mármint az öngyilkosság oka – egy másik síkon keresendő.

A következőkben ezt próbálom kifejteni.

Elsőre tételezzük fel, hogy mintegy véletlenül, ebbe a Salinger-novellába futottunk bele, más írást tőle nem ismerünk. Egyéb ismeret híján ebből kell a titkot megfejtenünk.

Kezdetben a házaspár által bérelt szobában vagyunk, ahol az ifjú ara az anyjával folytat hosszas telefonbeszélgetést. Megtudjuk, hogy férje a tengerparton napozik. Már túl lehetnek házasságuk első napjain, s azokon kívül, amiket a férjéről mesél az anyjának, csupa olyan dolgot tudunk meg róla, amelyek nemcsak egy olyan szuperérzékeny fickó számára lehetnek taszítók, legalábbis közömbösek, mint amilyen Seymour – akivel rövidesen meg is ismerkedünk –, hanem bármely átlagférj számára.

Megismerkedésünk percében hosszasan lakkozza a körmeit és cigarettázik. Miközben helyet változtat, a telefonon kívül a hamutartót is magával hurcolja. Csupa közömbös dologról, többek között a leégéséről beszél. Panaszkodik, hogy mindenhol leégett az erős nap-sugárzástól. Aztán egy borzalmas zöld estélyi ruháról tesz említést az anyjának, amelyben az, aki viseli, „*csupa fenék*”-nek tűnik. (A nők – direkt, érett szexualitást hordozó – fenékével Salinger egyébként nincs kibékülve, egy másik nőről azt állapítja meg, hogy „*egész estét betöltő fenéke volt.*”)

Arról is szükségesnek véli beszámolni, hogy kék kabátjának levetetett a válltöméséből.

A társaság rémes, közli végül, olyanok, mintha teherautóval érkeztek volna.

Miután mindezt végighallgattuk, máris egy négyéves kislány, Sybil, majd a strandon napozó főhős társaságába csöppenünk. Egymásra bukkanásuk után bemennek a vízbe, a férfi a kislányt egy gumimatracon tolja maga előtt.

Hallgassunk bele pár, szinte véletlenül elejtett apró megjegyzésbe. S rögtön hozzájuk fűzzük értelmezésünket.

„*Mrs. Carpenter napolajat kent Sybil vállára, bedörzsölte vele kiálló, törékeny lapockáit. (...) Kanárisárga, kétrészes fürdőruha volt rajta, egyik részére kilenc-tíz évig még igazán nem lett volna szüksége.*”

A szerző szükségesnek véli felhívni rá figyelmünket, hogy egy kislányról, egy törékeny, de nemi jegyeket (pl. kebleket) még nem mutató, törékeny kislányról van szó. Ezzel ellentétben rövidesen egy enigmatikus kijelentés hangzik el, amely nagy valószínűséggel egy női vagy gyermek fürdőnadrágra vonatkozik, s amelynek az olvasó számára ilyenformán erotikus töltete van.

„*Tulajdonképpen csak egy közönséges selyemzsebkendő volt, közelről tisztán lehetett látni – mondta a nő, aki Mrs. Carpenter mellett a másik nyugágyon feküdt. – Szeretném tudni, hogyan kötötte meg, igazán aranyos volt.*”

Fürdőzés közben Seymourral és a kislánnyal, Sybillel a következők történnek. (Az egyes mondatok a novellában nem szorosan egymás után következnek):

„*Megfogta Sybil bokáját.*

Gyere csak közelebb!

Előrenyúlt, átfogta Sybil bokáját.

Aztán baljával kézen fogta Sybilt.

Sybil megállt, elrántotta tőle a kezét.

Lenyúlt, és újra megfogta Sybil kezét.

Gázoltak befelé, míg a víz Sybil derekáig nem ért. Akkor a fiatalember felemelte és hasra fektette a párnán.

Megfogta Sybil bokáját, lenyomta, aztán előre. A gumipárna orra átsiklott a hullám taráján. A víz eláztatta Sybil szőke haját, de visítása tele volt gyönyörűséggel.”

Elgondolkodtató sorok.

De még nincs vége. Nem sokkal ezek után:

„*A szálloda alagsorában – mert a fürdőzők az igazgatóság utasítására csak azt használhatták, a fiatalemberrel együtt egy nő is beszállt a liftbe, az orrán cinkkenőcs volt. – Látom, hogy a lá-*

bamat nézi – fordult a fiatalember a nőhöz, amikor a lift megindult. – Tessék? – Azt mondtam, látom, hogy a lábamat nézi. – Tessé-ék? Ha tudni akarja, a padlót néztem – mondta a nő, és a lifajtó felé fordult. – Bökje csak ki nyugodtan, ha a lábamat akarja nézni – mondta a fiatalember. – Mit jön itt hátulról, a szentségit? – Kiszálllok, kérem – mondta a nő gyorsan a liftkezelő lánynak. A lifajtó kinyílt, a nő kiszállt, vissza se nézett.”

Nem vagyok szexuálpszichológus, hogy ez utóbbi epizódot értő módon elemezzen, de nem kell ahhoz szakembernek lenni, hogy megállapítást nyerjen: ebben a novellában a lábfetisizmus tipikus példájával állunk szemben.

Coleen Singer szexológus a lábfétist a következőképpen definiálja: „A lábfétis, tudományos nevén podophilia, egy megnövekedett és specifikus szexuális érdeklődés, amely tárgya a láb és/vagy a lábbelik. A lábfétis a nem-szexuális testrészekre irányuló fétisek leggyakoribbja, amely főként férfiak körében fordul elő.”

Érdeklődés.

Szexuális érdeklődés.

Specifikus szexuális érdeklődés.

Valóságtól elrugaszkodott képzelődés, ha azt mondom, hogy Seymour azért lett öngyilkos, mert Sybil lába tudatosította benne, hogy kizárólag a fiatal lányok törékeny testrészei érdeklik, és egy olyan undorító átlagmacával, mint a felesége, nem akarja leélni az életét?

Vizsgálódjunk tovább, de most már más Salinger-írásokat is vonjunk be vizsgálódásunk körébe.

„Fiatal lányok” – írtam le az előbb.

Egy másik jól ismert novellájának, az „Alpári történet, Esmének, szeretettel”-nek (*For Esme – with Love and Squalor*) a hősnője – mit tesz isten? – véletlenül megint egy serdületlen lányka. Egyenes, lenszőke haj, domború homlok, unott tekintet, furcsa mosoly. Az ártatlanság és a szemérmertlenség különös keveréke.

Most pedig szó szerint:

„Keresztbe rakta a lábát, s a cipője orrát vizsgálgatta. Bemutatónak egyáltalán nem hatott rosszul, mert fehér harisnyát viselt, és a lába, bokája szép volt.” (Bartos Tibor fordítása)

Ugye? Mit mondtam!

Valamivel később, de még ugyanebben a novellában, a főhős, azaz az író alteregója, elkeseredett hangulatában összetép egy levelet: „Összetépte, aztán csak bámulta a papírkosárba hullt szeleteket. Csak most vette észre, hogy amatőr fénykép is volt a lapok között. Valakinek a lába, valami gyepen – ennyit látott belőle.”

Salinger világhírnevet szerző regényében, a *Rozsban a fogóban* (*The Catcher in the Rye*; Barna Imre fordítása) a főhős, Holden Caulfield húgaként – holott neki magának nem volt testvére – egy tízéves kislányt hoz be a történetbe. Méghozzá egy olyan, Phoebe nevű kiscsajt, aki tökéletesen megtestesíti a serdületlen nimfák iránt érzett vágyait.

„Így vöröses a haja, kicsit olyan, mint amilyen az Allie-é volt, nyáron mindig egészen rövidre van vágva. Nyáron a füle mögé simítja a haját, a Phoebe. Helyes fülecskéi vannak. Téli viszont hosszú a haja. Az anyám hol copfba fonja neki, hol nem. Szép haja van, na. Még csak tízéves. Elég sovány, de nem úgy, mint én, hanem így szépen.

Fehér kesztyűsen lépkedett ott közöttünk, mint egy kis úrinő, meg minden.

Cipő, zoknistul a földön, szépen egymás mellett. Ezt a cipőjét sose láttam még. Új cipő. Ilyen sötétbarna papucscipő...”

A következő mondatok – mi mást? – saját élményeket tükrözhetnek:

„Megpróbáltam így megfogni a kezét, de elrántotta. Folyton elfordult.

...ha megpróbáltam így a vállára tenni a kezemet vagy valami, ő elrántotta magát mindig.

Odamentem és így mögé álltam, és a kezemet így a vállára tettem, csakhogy ő kihajolt alólam.

...megfogtam az övet hátul a kabátján, de nem hagyta. Hogy vidd onnan a kezéd, légy szíves, azt mondja.”

Szexuális érdeklődés serdületlen lányok iránt – ez szintiszta pedofília.

Az lenne, ha tárgyiasulna. Lett volna, ha tárgyiasult volna.

Erősen kérdéses, hogy ha Salinger ma, a komputer-korban él, az ő gépén is található volna-e tizenkilencezer pedofil kép. (Főként lábszexet ábrázolók.) Talán voltak is; alig tíz éve, 2010-ben halt meg. Akkor már bőviben léteztek pornográf oldalak.

Hogy voltak-e vagy nem voltak pedofil letöltései, azt azért sem lehet eldönteni, mert teljes titokban, rejtőzködve élte az életét.

Nem engedte, nem engedhette meg magának, hogy pedofilián kapják rajta.

Hol is van a pedofília életkori határa? Meddig bűn, s ettől már nem a fiatal lányokkal való nemi kapcsolattartás?

Újabb könyvet ajánlok elolvasásra: Joyce Maynard: *Otthon a világban*-ját. (*At home in the World*. Fordította: Siklós Márta) Ez, ha nem is olyan titokzatos, mint a Salinger-írások, legalább annyira érdekes és tanulságos, mint azok.

Ebben a szerző veszi a bátorságot, és huszonöt évvel az eset után megírja, hogy tizen-nyolc éves korában miként kezdett vele Salinger levelezni, miként csábította el őt, miként vette rá, hogy költözzön oda hozzá, mondjon le minden világi kapcsolatáról, hogy miféle szexuális játékra vette rá, s nyolc hónap ottlét után hogyan rúgta ki páros lábbal.

Nem árt tudatosítani: egy tizenkilenc éves szűzlány elcsábításáról, kihasználásáról és kido-básáról van szó. Mint egy félbevágott citrom, úgy lett kifacsarva. Nem csak alig, éppenhogy, átabotában, hanem tökéletesen működő konyhai facsaróeszközzel. (Az író a megszokott aktus helyett orális szexre kényszerítette.)

Olvassunk bele az *Otthon a világban*-ba:

„...három olyan nőtől is kaptam levelet, akik elmondásuk szerint az enyémhez kísértetiesen hasonló levelezésben álltak Salingerrel – az egyik éppenséggel csak néhány héttel azután, hogy engem elküldött. (...) Sorokat is idéztek Salinger hozzájuk írt leveleiből, amelyek szinte haj-szára azonosak voltak a nekem írtakkal, pedig azokat soha nem hoztam nyilvánosságra. Akár-csak engem, őket is tizenkilenc éves korukban környékezte meg Salinger. Akárcsak én,ők is hit-ték, hogy a legbölcsebb emberre, lelkét társukra és életük céljára találtak benne. Akárcsak én, vé-gül ők is megtapasztalták teljes és megsemmisítő elutasítását.”

Szeretném, ha az olvasó végiggondolna velem egy dolgot.

És végiggondolnák azok is, akik mindenféle csendnek hordják le szegény Joyce Maynardot, aki negyedszázad elteltével az istenített Nagy Ember viselkedéséről vont le ne-kik nem tetsző tanulságot.

Tételezzük fel, hogy J. D. Salinger őszinte hittel és szerelemmel vetette bele magát a lány-nyal való kalandba. Aki akkor harmincöt évvel volt fiatalabb nála.

Tételezzük fel továbbá, de ez most maradjon szigorúan csak feltételezés, hogy három-negyed évnyi együttélés után – mivel rosszul mérte fel a lányka tulajdonságait, aki nem felelt meg az általa támasztott kényes követelményeknek – elege lett belőle, s megvált tőle. Ke-vésbé patetikusan: kivágta, ahogy a macskát szokás az esőbe szarni. Arról ő már – szegény ember! – nem tehetett, hogy ez a húzása egy életre hazavágta a lányt.

Tételezzük fel, hogy egy másik lányba is ugyanígy szerelmes lett, Maynardhoz hason-ló tapasztalatlan, naiv szűzbe, aki ugyanúgy el volt alélva, hogy figyelemre méltatták, és ugyanúgy összeállt vele, mint Maynarddal. Tételezzük fel – ezek mind elméleti feltételezé-sek csak! –, hogy abban is csalódott, és sajnálkozva ugyan, de vele is kénytelen volt meg-szakítani a kapcsolatot, nem törődve azzal, hogy őt is tönkreteszi lelkileg ezzel.

Az már egyáltalán nem feltételezés, hanem – mint láttuk – tény, hogy nemcsak egy-két-három olyan lányka volt, valamennyi a gyerek- és a felnőttkor mezsgyéjén járó zsenge szűz, akikbe beleszerelmesedett, és akiket a rövid kapcsolatuk végén kidobott, hanem sok. Igen sok, lévén, hogy legalább negyedszázadon keresztül gyakorolta ezt a sportot.

Tételezzük fel – és ebben már biztosak lehetünk –, hogy J. D. Salinger kiváló szellemi képességekkel megáldott férfiú volt, akinek, mint ez írásaiból is kiderül, nemcsak mások-ra, hanem önmagára is pontos és kritikus rálátással rendelkezett. Jól ismerte magát, hogy úgy mondjam: átlátott önmagán.

Ez a rendkívül okos és értelmes ember ne ismerte volna fel, hogy a zsenge szűzek becser-készése és kihasználása – na jó: mondjuk szebben: a jelenlétük kiélvezése –, majd a tőlük való megszabadulás módszeres művelése már messzire nem ösztönös, őszinte érzelmektől vezérelt magatartás, hanem egy testi-lelki terrorista átokfutása?

Egy érző, önmagának – és persze másoknak is – felelősséggel tartozó embernek egy-két ilyen balul sikerült kapcsolatfelvétel után, a tönkretett lányok látványa után, le kellett vol-na állítania magát. De ő nem: módszeresen vadászta és tette tönkre a fiatal lányokat. Arra

persze vigyázott, hogy hacsak egy nappal is, de mindig kívárja a nagykorúság határát, ne-hogy pedofiliával vádolható legyen.

Szerencsésnek mondhatta magát, aki a vele való brutális karambol után képes volt talpra állni.

Az elején feltettem a kérdést, mi lehetett az oka az *Ilyenkor harap a banánhal* című Salinger novella Seymour nevű hősének az öngyilkosságra. Abban találtam meg a választ, hogy a Sybillle való találkozás rádöbbenette: életfelfogásának, de elsősorban szexuális késztéseinek pedofil mivolta miatt nem tud, de nem is akar megfelelni a társadalmi normáknak, elvárásoknak.

Bár Salinger csak 91 évesen halt meg, 34 éves korában, két évvel a *Rozsban a fogó* 1951-es megjelenése után egyedülálló vidéki birtokot vásárolt magának, s fokozatosan visszavonult a világtól. 1965-től kezdve már nem publikált új művet, és '80-tól már interjút sem adott.

Felfogható-e úgy, hogy ez a minuciózusan pontos, a pszichológiai mélységekre oly érzékeny alkotó az írásai alakjaiban elsősorban önmagát mintázta meg?

Persze, hogy felfogható. Bőven benne van a pakliban.

Elképzeltető-e az is, hogy hosszas és teljes elzárkózása a világtól nem más, mint virtuális öngyilkosság? Rádöbbenés önmaga különleges szexuális irányultságára, ugyanakkor arra is, hogy ha ez kiderülne, a társadalom ítélete lenullázná a *Rozsban a fogóval* szerzett világhírnevét.

Két megoldás kínálkozott számára. Vagy öngyilkos lesz – látjuk: foglalkozott a gondolattal –, és így számol le különleges és beteges szenvedélyével, vagy pedig nem számol le, de akkor pedofiliáját – akár tudatosan, akár ösztönösen – ephebofiliává (szexuálisan érett, ámde önálló életvezetésre még képtelen fiatal lányokkal történő, a büntethetőségen éppen kívül eső kapcsolatfelvételle) alakítja át.

Hogy ne érje szó a ház elejét, ehhez nem árt totálisan rejtőzködő életmódot folytatni.

Salinger rejtélyekkel teli életéről rengeteg teória született már.

Érdemes ezt is megfontolás alá vonni.

Az eddig leírtakat átküldtem kiváló barátomnak, Takács Ferencnek, az irodalomtudományok doktorának, afféle poéta doktusznak – neki mi a véleménye?

Ő vette a fáradságot, és utána nézett a témának. Visszaírt, hogy a neten kapásból talált három írást, amelyek ugyanazt állítják, amit én.

Nosza, amire eddig nem gondoltam, beütöttem két szót: *Salinger pedophilia*, és nemcsak az említett három cikket találtam meg, hanem még számtalant hozzájuk. Úgy látszik, nem mindenkit nyűgöz le az író belletrisztikai kiválósága, nem mindenki terjesztette ki azt emberi mivoltára is. Ilyen bejegyzések sorakoznak:

The guy wrote some good books. But he's not a god. A fickó jó könyveket írt. De nem egy isten.

Salinger was a great writer. And clearly a perv. Salinger nagy író volt. És nyilvánvalóan perverz alak.

Salinger is no different than wife abusers and tortures of women chained up in houses. Salinger nem különbözik azoktól, akik otthon lekötözik, majd bántalmazzák és kínozzák a nőket.

Így hát Salinger banánhala további vizsgálódásra késztet.

Ez a története az öngyilkosságtól függetlenül is elég nyomasztó.

Nyomasztó? Horrorisztikus!

Egy négy-hat éves (a korát csak becsülni lehet, Salinger nem ír pontos évet) kislány a tengerparton megszabadul az anyjától, és a szálloda elől kifut a szabadstrandra, ahol senki más nincs, csak egy frottírköpenyben napozó álmatag fiatalember. Korábban nyilván találkoztak már, mert mindketten tudják a másik nevét. A gyerek a férfit *see more glass*-nak – szabad fordításban: „még több pohárnak” vagy „üvegnek” szólítja. Ez a kifejezés számára azért jegyezhető meg könnyen, mert úgy az illető figurájára, mint a nevére, a Seymour Glassra utal. Amit viszont nem tud megjegyezni. *Seymour Glass* így lesz *see more glass*. Pontosan tudja, kit ért e név alatt. A férfit, mikor a gyerek ezen a néven szólítja, ugyancsak tisztában van vele, hogy csakis róla lehet szó.

Nem mellékesen van itt még egy nem akármilyen írói trüváj is: az utánzásként használt *see more glass* első tagja „nézést, látást” jelent. Így Sybil antréja a következő lakonikus mondatatra redukálódik:

„*Did you see more glass?*” *said Sybil.*

Ami ez esetben annyit tesz: – Láttál-e itt egy csomó üveget? – mondja Sybil az anyjának.

A mamának viszont fogalma sincs, hogy Sybil mondása mire vonatkozik, és nem is törődik vele, mert idétlen gyerekhablatyolásnak tartja. Rá is szól, hogy ne beszéljen hülyeségeket. Neki csak az jár az eszébe, hogy minél gyorsabban megszabaduljon tőle, és megigyon egy martinit. Ha nem lenne olyan gondatlan, lusta és felületes anya, mint amilyen, rákérdezne a kétszer is elhangzó kifejezésre, és megtudná a gyerektől, hogy egy férfiről van szó, s feltehetően nem engedné hozzá a lányát anélkül, hogy előtte meg ne nézze magának az illetőt. Vagy pedig egyáltalán nem engedné el.

„Kit kellett volna látnom? Ki az a More Glass?”

De ezt nem kérdezi meg, és a gyerek elrohan, hogy találkozzon a „barátjával”.

Egy pedofillal.

Aki lekezelően, vagyis inkább talányosan beszél vele. Nem mintha mással, mondjuk a feleségével, de feltehetően mindenkivel, ne így beszélne. Először is azért, mert míg mások egy-egy elhangzott szavára vagy mondatára igyekeznek reagálni, neki már három logikai lépéssel előbbre jár az agya. Aztán meg, ha úgysem értik meg, hát ne is értsék. Szándékosan mond – és tesz is – látszólag logikátlan, irreális dolgokat.

Kuczka Péternek, aki a novellát magyarra ültette át, nem volt könnyű dolga a *see more glass*-szal. Ő „Mit-ug-rász”-nak fordította. Ez egyrészt azért nem jó, mert erről tudni lehet, hogy egy személyt fed, akire, ugyebár az anyának – bármilyen felszínes, nemtörődöm alak is – rá kellene kérdeznie. És maga a férfi, ahogy később megismerjük, mindennek inkább nevezhető, mint Mitugrásznak. Olyan hiba ez, mint hogy a *Catcher in the Rye*-t magyarra elsőre *Zabhegyező*nek fordították. Aztán pár éve, az új fordítás, a *Rozsban a fogó*, helyreütötte a hibát.

Én a magam részéről „Üvegáz”-nak, „Üvegház”-nak vagy „Szellemház”-nak fordítanám a *see more glass*-t; dehát szabad a pálya, s bárki, aki elegendő angol és magyar nyelvi tudást érez magában, megpróbálkozhat az átültetéssel.

Miután találkoztak, a férfi megdicséri a gyereket – de szuperül festesz, öröm rád nézni! – a fürdőruhájához is gratulál, aztán bemegy vele a vízbe. Felülteti egy gumimatraca, úgy tolja egybe beljebb. Közben mindvégig a kezét, a lábát fogdossa, tapogatja.

Hát nem tudom; illetve nagyon is tudom. Ha az én ötéves kislányomat egy általa alig ismert férfi – gyakorlatilag vadidegen – egy gumimatracaon bevinné magával a vízbe, ahol kiszolgáltatott, mert úszni nem tud és nem ér le a lába, és ott fogdosná... nem is tudom, mit csinálnék. Megpróbálnám agyoncsapni, feltehetőleg. De hát nem vagyok ott, így csak megelőzni tudnám, hogy ez megtörténhessen.

De mint láttuk, az anyja nem igyekszik. Akár(csak) a rajta kívül még jellemzett két nő – a férfi felesége és a feleség anyja –, meglehetősen antipatikus figura. Mindháromnak megvan a maga ellenszenves heppje. Neki a martini iránti vágy, Murielnek, a feleségnek az, hogy rendesen száradjon a lakk a körmén, az anyja meg nem amiatt izgul, hogy mi történhet a lányával a hülye férje miatt, hanem hogy neki ebből miféle kellemetlensége származhat. „Halálba izgultam magam miattad.”

Salinger nincs kibékülve az érett nőekkel; többnyire a nemi érettséget el nem érő kislányokra fordít figyelmet. (Avagy, mint ezt élete példája is igazolja: a nemi érést épphogy elért, de felnőttnek még messze nem tekinthető lányokra.)

És ez a fiatalember nemcsak fogdossa a kiscsajt, hanem általa kitalált banánhalakról és olyan lyukakról mesél neki, amelybe a banánhalak belebújnak.

Az általam korábban emlegetett tanulmány szerzője, Szabó Fanni azt írja, hogy: „*A móhó banánhalak azoknak az embereknek a jelképei, akik belefutnak abba a jóléti társadalomba, ahol a fogasztás az egyetlen és legfőbb érték.*”

Hát a banánról meg a lyukról nekem egészen más jut az eszembe.

És van itt még egy közjáték. Sybil nehezményezi, hogy amikor ő nincs jelen, *see more glass* barátja nem vele, hanem egy három és fél éves másik kislánnyal, Sharon Lipschutzcal

foglalkozik. Ez teljesen normális gyermeki reakció... lenne, ha a férfi nem alakítana háromjók ártatlan találkozásából virtuális, de nagyon egyértelmű szerelmi háromszöget. Erősen szexuális felhangú féltékenységi-megcsalási drámát.

Nem felnőtt, érett nővel, hanem óvodáskorú gyerekekkel!

„– *Hanem tudod-e, mit csináltam?*

– *Mit?*

– *Úgy tettem, mintha te volnál.*”

Nem sokkal ezután pedig:

Ah, Sharon Lipschutz, said the young man. How that name comes up? Mixing memory and desire! Ó, Sharon Lipschutz, mondta a fiatalember. Hogy kerül ez a név ide? Emlék és vágy keveredése!

Egy ilyen tűhegyes novellában minden szónak pontos és fontos jelentése, jelentősége van. Az *emlék és vágy keveredése* abszolút nem illik a szövegbe. Mi akkor ez? Honnan jön ide? – kérdezhetjük mi is, Seymourral.

Az irodalomtudósok kiderítették: hogy az *emlék és vágy keveredése* T. S. Eliot angol-amerikai költő *The Waste Land* versciklusának *The Burial of the Dead* (*A puszta országa; A holtak temetése*) című verséből való idézet. De mit keres itt?

Talán Sharon Lipschutz – amely ugyancsak nem telefonkönyvből rábökéssel kiválasztott név – választ ad erre. Egy olyasvalakit, nyilván nőt, illetve kislányt jelöl, akivel kapcsolatban Salingernek emléke és vágya támad?

De nem; ilyen nevű ismerőst nem találtak életének kutatói.

Van viszont a Lipschutznak, vagyis inkább a Lipschütznek (Az angol abc-ben nincsen „ü” betű) ideillő jelentése: a *Lipschütz-fekély*. Ez többnyire fiatal lányok és serdülők körében jelentkező nemi betegség, mely a nagyajkak belső felén okoz fájdalmas, gyulladós sebeket.

Túl messzemenő következtetés, hogy Salingernek lehetett egy kislány ismerőse, akinek az emléke benne vágyat keltett, s aki Lipschütz-fekéllyel kínlódott?

Hogy sem a név, sem pedig a *mixing memory and desire* nem illik ebbe a történetbe? Ugyan már! A művésznek szíve joga azt írni be a szövegébe, amit akar. Ha az idézet intertextualitását és személyre szabottságát tekintem, akár korai posztmodern szövegnek is felfogható.

A hetvenes években induló posztmodern előtt jó két évtizeddel!

A polgári meg a családapai énem az előbbiekre azt mondaná: fúj, undorító! Az írói, a lélek rejtélyeit, bűneit kutató viszont: zseniális!

A baljós történet akkor vesz váratlan, az olvasó számára feloldó fordulatot, amikor a kislány közli a férfival, hogy éppen most látott egy banánhalat.

Ez nyilvánvaló képtelenség, banánhalak nincsenek, csak azért fantáziálja ezt, hogy a férfi kedvében járjon. Aki ettől váratlanul megrémül. Most visszamegyünk, jelenti ki, és valóban, kitolja a gyereket a partra, ott elválnak egymástól, és a kislány – cseppet sem sajnálkozva – elfut a szálloda irányába.

Ez a kapcsolatuk vége – és a novelláé is.

Még bemegy a szállodába, saját lábfétise projekciójaként gyorsan összebalhézik egy nővel, akiről azt gyanítja, hogy a lábát figyeli, belép a szobájába... innen már ismerjük a történetet.

Nehezen, de azért megválaszolható kérdés, hogy miért változik meg a viselkedése, mikor a kislány bejelenti, hogy látott egy banánhalat. Egy búcsúcsókkal miért szakítja meg a – számára, mint pedofil számára – bízatóan indult kapcsolatot, és miért dönt úgy, hogy öngyilkos lesz.

Mert ott, akkor döbben rá, hogy öngyilkosnak kell lennie.

Rémisztő felismerés.

Ez az ember Jekyll és Hyde egyszerre.

Jekyll, amikor megnősül, és megpróbál egy átlagnővel átlagéletet élni.

Hyde, mikor, ki tudja, miféle nemtelen terveket szövöget magában, ki tudja, miféle képzetek és cselekedetek villannak fel agyában a védtelen kis gyerektől láttán. Hyde-sága kiteljesülésének az szab átmenetileg gátat, hogy a kislány bejelenti: nemsokára megérkezik a papája.

– Épp itt az ideje, hogy jöjjön – ujjong fel benne Jekyll. – Régóta várom. Nagyon várom.

Mintha azt mondaná, nagyon jó, hogy megjön, mert akkor védve leszel tőlem, nem merek majd közeledni hozzád, mert látszana rajtam, miféle terveim vannak veled.

És ugyanígy, a banánhallal.

Az a réműletes, hogy ebben a novellában minden apró részlet, célzás és utalás egybevág. Egybevág, és a drámai befejezés felé visz.

Barátunk kezdő pedofil. Feltehetőleg most próbálkozik először, pontosabban: most enged először késztetéseinek. Hol enged, hol ellenáll. S mikor a gyerek pár perccel azután, miután ő bemesélte neki a banánhalat, már lát is egyet, rádöbben: hát ilyen egyszerűen megy ez? Ilyen könnyen becsapható egy kisgyerek? Ilyen könnyen Hyde zsákmánya lehet?

S ekkor győzedelmeskedik benne Jekyll. Meneküljön meg a gyerek.

„– Épp most láttam egyet. (Ezt Sybil mondja.)

– Láttál? Micsodát, tündérkém?

– Banánhalat.

– Te Jóisten, csak nem? – mondta a fiatalember. (...) hirtelen felkapta Sybil párnáról lelógó vizes lábát, és megcsókolta a talpát. (...)

– Most visszamegyünk.”

Ez a csók nem az elismerés vagy a vágy csókja. Ez már búcsúcsók, mely után drasztikusan beszünteti az együttlétet. Menjen, fusson, amíg bír. Amíg engedi.

S hogy ne következzen be az az idő, amikor majd nem engedi, felmegy a szobájába és föbelövi magát.

Győztesként elveszíti a harcot. Belepusztul abba, hogy győz önmaga fölött.

Az *A perfect day for Bananafish* 1948-ban a *The New Yorker* irodalmi folyóiratban jelent meg. Salinger előszörre csak a novella második felét írta meg, Sybil és Seymour találkozásával és utóbbi öngyilkosságával, de a lap szerkesztője, William Maxwell rávette, hogy hogy bővítse ki. Így került bele – a novella felét kitevő – telefonbeszélgetés a feleség és az anyja között.

Érdekes, hogy az olvasóközönség nem emelt kifogást eme meglehetősen hosszú és érdektelen első rész ellen. Egyrészt, mert a maguk meg a szomszédjaik torz tükörképét látták benne, másrészt meg az unalmas beszélgetés látens feszültségén érezhető volt, hogy drámai eseményt készít elő. S bár az ifjú férj, Seymour beteges szenvedélyére egyetlen mondat sem vonatkozik – a feleség nem is tud erről –, a sebtében felhozott témák utólag mind értelmet nyernek. Még akkor is, ha pontosan nem lehet tudni, hogy egy-egy momentumnak mi az oka vagy végkifejlete.

Egy autókarambolról esik szó, amelyet a férj – esetleg szándékosan? – okozott. Cuki bermudai képekről meg egy székről esik szó, amellyel valamit – feltehetőleg ártalmat – művelt. Az elmúlási terveiről, amelyek valószínűleg összeegyeztethetetlenek Muriel családjának felfogásával.

Az a tengerpart, ott Daytonán, ahol Seymour és Sybille a banánhalat kereste, ma is megvan; a google maps-en megnézhető. Ugyanolyan, mint régen.

És egy kislány meg egy fiatalember is van ott; Salinger örökre beleégette őket a tájba.

■ **Baranyai László** 1943-ban született. Befejezetlen műszaki és közgazdaság-egyetemi tanulmányok után a MÚOSZ újságíró-iskoláját végezte el. 1971-től kezdve az ún. privát szférában free-lancerként tevékenykedve többféle pénzkereső mesterséget folytatott. Mindeközben irodalmi tevékenységet is kifejtett, különféle irodalmi lapokban (Mozgó Világ, Holmi, ÉS, Jelenkor, Pad, Kortárs, 2000) jelentek meg versei, prózái, tanulmányai és drámái. Több regényt is írt. 2003 és 2006 között az Árgus nevű művészeti-irodalmi havilap szerkesztője volt, 2002-ben elnyerte az akkor Európa Kulturális Fővárosának kinevezett Graz drámaíró fődíját „El innen!” (*Auf und davon*) című darabjával.

POSZTMODERN LEVÉLREGÉNY

Bódi Péter: *Hype*
Kalligram, Budapest, 2021

Augusztus 18-án Bódi Péter negyedik regényének fotója állított meg a hírfolyam továbbgörgetésében. A fényképen a szerző, a szerkesztő, és annak kezében a könyv: fekete háttér, középen pedig egy a szemlélőre vigyorgó, rikító zöld emotikon. *Hype*. Hogy a megszokott sárga helyett miért éppen zöld színű a nagy, kerek szmájli? A regényt elolvassa erre is fény derül.

A „kalligramcsetregény” – élve a borító halvány sormintát képző szavaival – pár nappal az idei Ünnepi Könyvhétet megelőzően került fel a könyvesboltok polcaira. Feltehetően olyan mű született, amely sokszólamúságával egyszerre vonzza majd magához a posztmodern elbeszélői stratégiák híveit és a cselekményeségen alapuló, hagyományosabb történetmondásra nyitott olvasókat. Ahogy ugyanis már a fülszöveg is ígéri, a regényben „egy csapat fiatal felnőtt egymásért sokféle módon keresztező útjait követhetjük nyomon csetüzeneteiken keresztül”.

Bódi új regényét olvasva talán ahhoz hasonló élménnyel gazdagodhatunk, amelynek a modern polgári regényt kézből tartó olvasóközönség lehetett részese a 17–18. században. Mert bár a *Hype* saját műfaji minőségét meghatározó alcíme (csetregény) első ránézésre a struktúra modern jellegét sugallja, egyúttal a levélregény műfaji tradíciójához való kötődését is kijelenti. E tekintetben nem mellékes, hogy a magyar elbeszélő próza levelekben, naplókban és emlékiratokban született meg – gondolva itt elsődlegesen a *Hype* interkulturális miliője szempontjából a Törökországba száműzött Mikes prózájára, illetve a személyiség választási lehetőségeinek, problémáinak felvázolásával Kármán József naplóregényére. E hagyományba ágyazottságából is adódik, hogy a *Hype*-nak minden esélye megvan arra, hogy sikerregény legyen, még

ha messze nem is volt célja olyan mértékű és mélységű társadalmi és kulturális anyagnak az átfogása, mint 1997-ben a *Jadviga párnájának*.

A *Hype* a jelenről és a jelennek szól, azonban esetében is olyan műről van szó, amely fogva tartja olvasóját, és amelyben, ha nem is mindenki, de sokak fellelhetnek találó (ontológiai) vonatkozást. Mert bár a regény valóban fiatal felnőttek útkeresésére, élethelyzeteire fókuszál, aminél fogva akár az ifjúsági regény címkéjét is ráragaszthatnánk, valójában életünk mindig visszatérő, kellemetlen kérdései állnak a középpontjában: Mit kezdjek az életemmel? Van-e hivatásom? Hogyan éljek együtt a közepszerűséggel? Ezt egészíti ki egy másik kellemetlen, immár materiális jellegű

kérdés, melynek aktualitása sok esetben szintén nem csak a fiatal felnőttekre terjed ki: Honnan szerezzem meg a hivatásomhoz szükséges tőkét?

A hitelességet szimuláló csetüzenetek középpontjában Borisz áll. Az ő gondolatai indítják és zárják Bódi szöveg univerzumát. Alakjában egy az élettel diszharmonikus viszonyban álló, fiatal művész(lelke)t ismerhetünk meg, akinek az írásai ugyanakkor nem csak az alkotói kreativitás kiélése miatt bizonytalanítanak el a tartalmak valós vagy képzelt voltában...

Borisz, bár filmművészeti stúdiumokat folytat, írói dilettantizmusának egy blogot készül fenntartani, amelynek apropója az egész regény háttéréül szolgáló külföldi ösztöndíjprogram. A blogra szánt szövegeket felülvizsgálásra, véleményezésre rendszeresen elküldi legfőbb bizalmasának, gyerekkori barátnőjének: Petrának. Ez adja meg azt a dialogikus alaphelyzetet, amelybe mi, olvasók belecsöppenünk. Petra egyébként meglepően jól végzi a dolgát, éles szemmel szűrja ki Borisz túlírt mondatait („Szerintem vedd lazábbra. Nem tudom, érted-e. Marihuána nemes illata meg sebezhető társak meg ilyesmi...”). A blogszöveg és a baráti korrektúra aztán pár lap után átadja a helyét más magyar ösztöndíjas fiatalok beszélgetéseinek. Innentől kezdve az eseményeket – melyek centrális helyszíne az ösztöndíjasokat fogadó olasz kisváros, Macerata – több nézőpontból ismerhetjük meg. A regény első feléig Borisz és Petra üzenetváltásait Elek és Fanni, valamint Andrea és Vilmos párbeszédei egészítik ki. Minél inkább előrehaladunk a regény szövetében, egyre többször élhetjük át a „lám, milyen kicsi a világ” közhely igazságát. A regény összetett elbeszélői szerkezetét alkotó egyes szövegek maguk is egyre rétegzettebb struktúrákká válnak azáltal, hogy az elbeszélő szereplők saját történeteibe beleszövődnek a másokhoz kapcsolódó történetek. Bódi a regény második felében aztán egy még inkább mozgó, feleselő beszédszerkezetet teremt Angéla és Jácint megszólaltatásával, mely utóbbi karakter rejtélyessége a regény elején sokáig katalizálja az olvasói kíváncsiságot. „Dzsészönt” ugyanis az egyetlen magyar ösztöndíjas, aki felől nem lehet tájékozódni egyetlen közösségi oldalon sem, viszont halani róla ezt-azt...

Bár Bódi Péter regényével ismét olyan posztmodern szöveg született, amely önmagát írja, szerencsére az egyes csetelő-elbeszélők stílusában, szóhasználatában, szövegalkotói habitusában (mint például az ékezethasználata vagy a rövidítések) jól nyomon követhető a szerző komponáló, szövegalkító tevékenysége. A regény egy sikeresen rontott, a mai írva beszélés köznyelvén íródott. Teljes nyelvi anyaga illeszkedik a létrehozott szerkezetéhez: annyiféle stílusú síkkal találkozunk, ahány szereplő szót kap a regényben. Míg Roy írásmódja például egy következetesen roncsolt, ékezetmentes nyelv („Jaja, siman, csak úgy kene hogy akkor jöjjon

amikor en itt vagyok o meg nincs”), addig bátyjára, Elekre inkább egy kifinomultabb, olykor sznob nyelvi magatartás jellemző („azokat a tárgyakat megcsináltam, amiket muszáj volt ahhoz, hogy otthon ne csúszszak, de amúgy nem volt sok erőm ezzel foglalkozni / ahogy egyre jobb volt az idő, úgy vesztettem el a lelkesedésem”). Miként a történetek nagy része egy kevert nyelvű közegben játszódik, angol és olykor olasz szövegrészek beépítése teszi hitelessé a sajátos kontextusból adódó létállapotot, segíti annak közvetítését („Megkérdeztem mi az, mire azt válaszolta h "experiment"”).

A mű nem-fikciós formát követő szövegtestei egyaránt tartalmaznak beszámolókat, leírásokat, visszaemlékezéseket, hozzájuk kapcsolódó kommentárokat, reflexiókat, önreflexiókat és elmélyültebb elmélkedéseket, melyekből többféleképpen és több szempontból rajzolódik ki a szereplők éppen aktuális életproblémája és az ahhoz való viszonyuk. E problémák között sok a tipikusnak mondható, ugyanakkor az elbeszélések szubjektív beszédtonusa révén nem érezzük őket annak: szerelmi háromszögek; nemi identitási válság, azonos neműek szerelme; szülő-gyermek és férfi-női kapcsolat válsághelyzetei; abnormális szexuális viselkedés; társas magány. Van azonban a műben egy olyan probléma, amely alól egyetlen szereplő sem tudja kivonni magát; akarva vagy akaratlanul, de az áldozatává válik. E szálon, a tudatmódosító szerekén, roppant finoman érintve a dolog gazdasági-társadalmi vonatkozásait is, Bódi Péter teljes regényszövege lép dialógusba Irvine Welsh 1993-as kultregényével (*Trainspotting*). Bódi figyelme ugyanakkor főleg a szereplők létállapotára, kapcsolataira irányul. Arra az ontológiai kérdésre, hogy milyen az a világ, amelyben élünk, és hogyan lehet benne boldogulni, ha egyáltalán lehetséges. A *Hype* szereplőinek kalandjai, a szólamaikban megjelenített külső történetek valójában a belső-lelki folyamatok megismeréséhez szolgáltatnak alapot. Az egyes történetek finoman járják körül a kérdést, kinek meddig tartható az a létforma, amit a maceratai bérlakás mikroközössége kialakít féléves olaszországi tartózkodása alatt.

A regény beszélgetéseken nyugvó szerkezetéből következik, hogy a szereplők üzenetei – elősegítve az olvasói érdeklődés fenntartását – izgalmas helyeken törik meg a történet menetét, így halaszta későbbre bizonyos helyzetek, események tisztázását. Így Bódi Péter új regénye, a *Hype* mindenképpen szórakoztató olvasmány. De több is annál.

■ ■ ■

Burján Ágnes 1988-ban született Budapesten. Jelenleg a PPKE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskolájának abszolutóriumot szerzett hallgatója, a Modern Líraelméleti és Líratörténeti Kutatócsoport tagja, valamint a veszprémi Padányi Schola Catholica magyar- és némettanára. Kutatási területe Rainer Maria Rilke és Pilinszky János költészete.

„MEGSZÜLETNI, VILÁGRA HOZNI, ÉLNI, JÁTSZANI JÓ!”

Petrőczy Éva: *Könyörgés, márciusi hóban.*

Összegyűjtött versek

Budapest, Fekete Sas Kiadó, 2021

Az összegyűjtött versek rendkívül összetett könyvtípus: egyszerre kelti a gondos, filológiai munka eredményeként kialakított, teljes pályaképet bemutató szöveggonglomerátumot, és egyszerre sugall egyfajta kalandparkot is, melyben kényünk-kedvünk szerint kalandozhatunk a korszakok, szövegek között. Ez a módszer szinte antológiává alakítja a folyamatos szöveget, hiszen minden költőben lakik legalább egy másik is, a fiatalkori én, a szerepjátszó én. Nem homogén Petrőczy Éva kötet sem, olvasható így is, úgy is: pályakép-összegzésként lineáris módon és tabulárisan, vagy ugrabugrálva az egyes szövegek, témák, motívumok, korszakok között.

Pákolitz István 1971-ben a *Jelenkor* márciusi számában három fiatal költőt mutatott be: Németh Gabriellát, Petrőczy Évát és Parti Nagy Lajost. Petrőczy Éváról többek között ezt írta: „Verseiben a sokfelé tájékozódó, magányát feloldani akaró, társkereső költő szól hozzánk, aki az élet célját-értelmét tiszteli, képi megfogalmazása ezért olyan erőteljesen friss és derűs.” A költő ebben a válogatásban két versével szerepelt: az *Egyedül a vasárnap* és a *Tettyei délelőtt* című szövegekkel, amelyek valóban előrevetítették későbbi lírája főbb, Pákolitz által is megfigyelt vonásait.

Kenyeres Zoltán 1980-ban így jellemezte Petrőczy versírói módszerét: „Petrőczy Éva az élet józan számbavételére törekszik úgy, hogy kevés szóval, eszközökkel takarékoskodva létállapotának csontozatát mutatja be. Filozofáló hajlam vezeti, de nem filozófia. Versei reflexiók, visszahajlások, kis jeleneteket visz színre, és aztán visszahajlítja őket önmagára, sorsára, lelkiállapotára.”

Az összegyűjtött versek anyagával ez az állítás valóban alátámasztható: ebben a költészetben nincs magakelető ragyogás, teátralitás vagy dekorativitás, a reflexív elem a maga puritán közvetlenségében van jelen.

A „filozofáló hajlam” a költői világértelmezés terepén teljesen otthonosan teljesedik ki, gyakran spirituális színezetet is nyer, s nem egyszer a színre vitt jelenetek sem magát az eszmét vagy a gondolatot boncolgatják, hanem azok születésének körülményeit, a hozzájuk köthető alkotó egyéniségek életkörülményeit rekonstruálják. Sokkal fontosabb a konkrét léthelyzet találékony elképzelése, mint maga a létről való bölcselkedés. Erre a tudós attitűdre Petrőczy Éva rendkívül erős önróliával és szellemesen reagált tréfás ön-sírvésében: „Bár

mindig / száz dologban loholt, / ő polihisztor / sose volt, / csak gyerek-kézirat-főzőcske-bolt / között ingázó polihisztérika. // Áldás izgó-mozgó poraira.” Vasa-di Péter 1991-es recenziójának, amelyet az Életünkben jelentetett meg, címébe emelte az idézőjelezett polihisztérika szót: ezt Kádár Judit később (2002-ben az Alföld hasábjain) a nőköltőkről szóló kritikai férfibeszéd analízisekor „tréfásnak szánt”, de végső soron a sztereotípiás előítéletekre rájátszó ötletként marasztalt el. Ebből a „polémiából” is látszik, hogy érzékeny diskurzussal állunk szemben, még akkor is, ha a jelen-ség valójában Petrőczy Éva leleményességét és keserűen önreflexív humorát vetíti rá a kor viszonyaira és a női szerzők helyzetére.

Az összegyűjtött versek dinamikáját is a nagyon cizelláltan kimunkált gondolatíságot ellenpontoszó, sokszor önmarcangolóan keserű, máskor önfeledten kibontakozó humor adja. A kitartó munka, a tehetség elismeréséért folytatott jogos küzdelem különösen gazdag eszköztáráról van itt szó. A Petrőczy-líra e jellegzetessége mellé kívánczik a folyamatosan érzékelhető önreflexivitás rávetülése a történelmi hagyományokra, a kulturális emlékezetre, önmagunk költői kipróbálása a múltban. E tekintetben figyelemreméltó az az eltöklétség, mely mind a nőirodalmi emancipáció, mind az aktuális szellemi provokációk feszültségterében kibontakozik. Az elődkeresésben talán csak Károlyi Amy törekvései hasonlíthatók ehhez, de Petrőczy reakcióideje a kortárs történetek és a múlt tapasztalatainak egymásra kopírozása révén sokkal gyorsabb. Lendületes reakciók ezek, költői rajtaütések egy-egy élményen, jelenségen, történeti, sokszor irodalomtörténet-szi megfigyelésen alapuló tapasztalaton. „A református Lorántffy Zsuzsanna és a már említett evangélikus Petrőczy Kata Szidónia nem példaképek, hanem társnőim örömben és szenvedésben, hallgatásban és alkotásban egyaránt” – nyilatkozta Petrőczy Éva Bodó Mártnak a Korunk számára 2007-ben. Ez a nyilatkozat világossá teszi retrospektív módon is a költő emancipációs törekvésein túl a lírai én belső finomszerkezetének működését, és rávilágít az összegyűjtött versanyag eredendő dialogicitására is. Erdei T. Sándor is kiemelte a *Hárfakalitka* című kötetéről írt kritikájában, hogy „az érzelem uralta lírikusoktól eltávolítja Petrőczy Évát figyelemre méltó intellektualitása, jelentékeny műveltsége, filozofáló hajlama, gondolkodó természeté”, de ez csak részben igaz. Az érzelmi telítettség sokkal inkább egy közös érzékenység kiteljesítése nyomán érvényesül, s ebből a közös tudásból táplálkozva sokszorozza meg ennek a dialógusnak az eredményességét.

A választott költői nyelv mindig remekül igazodik a tárgyból következő gondolati-poétikai környezethez, s ezek a reflexiók nem egyszer szorosan összefüggő narratívákat alakítanak ki. Ez ugyancsak a fenti interjúból származó idézettel is alátámasztható: az autentikus

többes létezés egy tudatosan színekdochikusan összerakott egón keresztül nyilatkozik meg. Mihalik Zsolt már 1981-ben felhívta a figyelmet arra a tényre, hogy a Petrőczy-líra ereje ott a legtapinthatóbb, ahol a költő személyes énje megmutatkozik, s ez a megmutatkozás többek között abban nyilvánul meg, hogy a szöveg kere-setlenebb, közvetlenebb nyelvezettel szólal meg, a vers a köznapi beszéd alakmásával válvá emelkedik költői magasságokba. Heléna bálja című jelenkoros kritikájának egyik fontos megfigyelése az összegyűjtött versek egészére vonatkoztatható: „A versforma Petrőczy egyik erőssége, s a változatos külső formákban is felfedezhető a belső forma egyneműsége: a műveket összetartó fegyelem.”

Az összegyűjtött verseknek költő főhősei is lesznek, akik lépten-nyomon belakják a teret és szinte társ-szerzővé válnak: ilyen pl. a teljesség igénye nélkül Jékely Zoltán, Petrőczy Kata Szidónia, Szenci Molnár Albert vagy Balassi Bálint életműve, melynek szegmenseivel a szerző szinte folyamatosan költői „vitát” folytat. Más hangokat is beenged a maga világába, miközben képes az említett szerzők hangján is megszólalni. Petrőczy Éva, ahogy az közismert, nemcsak költő, hanem a puritanizmus korszakának egyik legkiválóbb irodalomtörténész, kutatója is, rálát tehát olyan területekre is, ahonnan költői intuíciója a tudósi eltöklétséggel ötvözve képes revelatív észrevételekre, melyek versebe kíváncznak. Ez a különös kétlakóság hatalmas előny: nem egyszer a tudós következetességgel legfeljebb csak megsejthető jelenség a költő nyelv természetéből adódóan művészi bizonyosságként nyerhet érvényt. Emily Dickinsonról írt (megint egy közös pont Károlyi Amyval) tanulmányában (Nagyvilág, 2014/10) remekül mutatja meg mindezt az esszé kerekein belül is: versfordításai köré egy nagyon is realisztikus hálót sző, melynek minden szála az eleven léthez köthető, a köznapok realitásához, traumáihoz. Emily Dickinson szinte túlságosan közel kerül hozzánk, az ábrázolás kettős költői erejének köszönhetően. És ez a stratégia uralja az én megkonstruálásának alapttechnikáit is ebben a lírában.

Az összegyűjtött versek közel 500 oldala, ahogy az Kálmán C. György előszavából kiviláglik, tulajdonképpen szerzői válogatás. A versvilág a bevezető, tanulmány értékű írás szerzője szerint „meghökkenően egységes”. Ez az egységesség a motívumok rácsoztának és a jelentésszóródás játékeinak köszönhetően részleteiben igencsak gazdag képet mutat. ■ ■ ■

Csehy Zoltán (Pozsony, 1973) költő, műfordító, irodalomtörténész. Legutóbbi könyve a Kalligramnál: *Aritmikus képzelet* (2021).